

HELYTÖRTÉNETI KÖNYVEK
SÁTORHELY TÖRTÉNETE 2.

ADATOK ÉS ADALÉKOK
SÁTORHELY KÖZSÉG TÖRTÉNETÉHEZ

HELYTÖRTÉNETI KÖNYVEK
SÁTORHELY TÖRTÉNETE 2.

Farkas Ervin

ADATOK ÉS ADALÉKOK
SÁTORHELY KÖZSÉG
TÖRTÉNETÉHEZ

Sátorhely, 2021.

Farkas Ervin '21.

A munkálatokat segítette és szerkesztette:

Lőrincz Árpád

© Farkas Ervin, 2021

minden jog fenntartva

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék

Ajánlás

Bevezetés

I. Iskolatörténet, tanórák, tanrend

II. Háborús emlékek

III. Megszűnt települések emlékezete - Egy eltűnt pusztai világ nyomában

IV. A főhercegi uradalmi kisvasút

V. Kitelepítések

VI. A világháborúk zivatarában

VII. Az Uradalom és Trianon

VIII. Stettner Pál uradalmi jószágigazgató naplójából 1926-1944.

IX. Fényképek jegyzéke

X. Névmutató

XI. Felhasznált irodalom

XII. Ami írásunkból kimaradt (a következő kötet elé)

Ajánlás

Kedves Olvasó!

Soha nem gondoltam volna, hogy a sorozat első részének megjelenése után, olyan embernek adok ihletet, mint a 60-as éveit taposó Farkas Ervin. Amikor először kerestem meg, hogy segíteném, támogatnám-e munkáját, kissé hitetlenül fogadtam. Néhány hónap múlva csodálkozva fordultam kitartó és aprólékos kutató munkája felé. Ettől kezdve töretlenül álltam mellette. Tartottam a lelket benne, amikor a technika megtréfálta és az anyag egy része elveszett az éterben, segítettem átvészelni a pandémia idejét és töretlenül mellette álltam, amikor a könyvkiadás nehézségei következtek.

Úgy érzem megérte a várakozást. Sikerült egy olyan adattárat létrehozni, amelyet átszó egy rendkívül értelmes, lírai lelkületű ember érzésvilága. Néha kritizál, vagy éppen felvilágosít, de néha tud hallgatni és az olvasóra bízni a véleményalkotást. Elénk tárja versszeretetét, amely jókor töri meg a száraz adatokat. Ezzel teszi olvashatóvá és élvezhetővé ezt a kötetet.

Ajánlom ezt a könyvet mindenkinek – Sátorhelyinek és másoknak –, akik szeretik a precíz emberek aprólékos munkáját, és talán rálelnek saját gyökereikre is. Mindezt teszi a szerző egy helyi történet európai- és világtörténelembe való helyezésével. Így hozza közelebb az egyéni emberek történeteit az olvasóhoz.

Sok sikert és jó egészséget kívánok – a már ebben a pillanatban is formálódó – új kötethez is:

Lőrincz Árpád

helytörténet kutató, polgármester

Bevezetés

Ötven év a történelem végtelen folyamatában nem olyan nagy idő. Akár egy gyorsan tovaröppenő madár, akár egy gyorsan elillanó éjszakai álomkép, akár egy sóhajtás, a pillanat művének tűnik az egész. Viszont az egyénnek, vagy egy kis közösségnek átélni ötven év eseményeit, átélni háborús éveket, sorsokat, örömeket, tragédiákat, az már maga a történelem, a teljes valóságában. Írásunkban teljességre törekedtünk, de sajnos adataink néhol hiányosak, már nem felkutathatók, vagy számunkra nem ismertek. Igyekeztünk a végletekig tárgyilagosak maradni, csak megtörtént eseményekről írni, 1896-1950 közötti, az általunk felkutatott és ismert dokumentumok alapján.

Ha írásunkkal sikerült emlékeket, gondolatokat ébreszteni az olvasóban-nem volt hiába.

Könyvünk mindannyiunk közös alkotása, köszönetet mondunk mindazoknak, kik közléseikkel, emlékezéseikkel, vagy bármilyen módon segítettek munkánkat.

Barta Sándorné, Freund Ádámné, Farkas Jánosné, Jurák Istvánné, Magyar Istvánné, Óvári Józsefné, Erdélyi Andrásné, Örkényi Józsefné, Kiss Gyuláné, Sebestyén Béláné, Frank István, Frank Istvánné, Sólya Ferenc, Takács András, Monyoródi László, Pöcze Lászlóné, Nyúl László, Baracsi György, Varga Ibolya, Halász Istvánné, sátorhelyi lakosok. Mórócz Sándor, Varga József, Varga Gábor és Lőrincz Árpád mohácsi lakosok. Farkas Árpád budapesti lakos. Külön köszönet Barta Enikőnek, aki kéziratból számítógépre vitte a teljes anyagot.

Köszönetünket fejezzük ki Stettner Etelkának, Stettner Lenkének, fivérüknek Stettner Lászlónak és családjuknak, hogy nagyapjuk feljegyzéseit rendelkezésünkre bocsájtották.

A könyv címének első gondolatra Radnóti Miklós „Lángok lobognak...” című versének eme két szavát szántam, amikor kezembe került egy 1938-as kiadású, hasonló, könnyen összetéveszthető című (Lobogó lángok) könyv. Ez a kiadás vitéz Várady Géza, magyar királyi táborigaznagyvezéres, pápai prelátnak, apát, Pécs egyházmegyei aranykeresztű áldozópap, különböző alkalmakkor elmondott beszédeit tartalmazza. Ezekben a beszédekben az esperes a románságot következetesen „*Műveletlen, barbár bocskorosok*” jelzőkkel illeti, a *Tanácsköztársaságot* „*egy fajnak rövid ideig tartó gyalázatos uralmának*” nevezi, - *minket, magyarokat ellenség soha le nem győzött - az őszirózsás forradalmat gazok és álpróféták hangos kiabálásának tartja, és még több hasonló kijelentés szerepel a beszédekben. Szerinte „...nekünk magyaroknak fényes csillagunk Mussolini, Olaszország Ducéja...”* (Mussolini egyszer szavát tette a trianoni béke igazságtalanságát.) Még egy gondolat az esperes úrtól: „*csak nekünk magyaroknak van jogunk a Kárpátoktól övezett Duna - medencében élni.*” Az ilyen mélyen rasszista, elvakult nacionalista nézetekkel én nem tudok azonosulni, ezért lett Radnóti Miklós két szavából csak egy fejezet címe, nehogy valaki még véletlenül is párhuzamot vonjon a két könyv között.

I. Iskolatörténet, tanórák, tanrend

„Én iskolám, köszönöm most neked,

Hogy az eljött élet-csaták között

Volt mindig hozzám víg üzeneted.

Tápláltad tovább bennem az erőt,

Szeretni az embert és küzdeni

S hűn állni meg Isten s ember előtt.”

Ady Endre

Az 1868. évi népiskolai törvény alapján az állam 1869 és 1895 között 975 népiskolát hozott létre, ahova a tanköteleseknek csupán 8,4 %-a járt. A tanulók többsége római katolikus elemibe, ill. községi iskolában tanult. Az 1868.évi törvény a 6 évfolyamos elemi után a tovább nem tanulók számára 12-15 éves korig ismétlő iskolai tanulmányokat írt elő. A tanulók az elemiben az írás, az olvasás, a fejbeli és írásbeli számolás, hit- és erkölctan, a magyar nyelvtan, a helyes beszéd, a földrajz, természetrajz, természettan alapelemeivel ismerkedtek alkotmánytan, mértan, ének, rajz és kézimunka egészítette ki a tananyagot. Törvény írta elő az iskolák számára a kötelező ünnepeket.

1. Ő Felsége, a koronás király névünnepe.
2. November hó 19-e, dicső emlékezetű Erzsébet királyné Ő Felsége gyász-emlékünnepe.
3. Az 1848. évi törvények szentesítésének emlékünnepe, április hó 11-én.
4. Madarak és fák napja.
5. Az ezredévi emlékünnepe május hó 2-án.
6. Az 1868. évi koronázás évfordulója június hó 8-án.

A 2. pont eredetileg szintén csak a királyné névünnepeére vonatkozott, a halála után módosították. Trianon után a fenti hat ünnepnapból mindössze egy maradt, a madarak és fák napja. Az első pontban a koronás király (Ferenc József) névünnepe helyébe Horthy Miklós kormányzó név - ill. születésnapjának megünneplése került. A második és harmadik pontban foglaltak aktualitásukat veszítették. Az ötödik pont csak egyszeri alkalomra vonatkozott. A hatodik pontban foglalt koronázási évforduló helyére pedig Horthy Miklós megválasztásának kerek (10. és 20.) évfordulójának ünneplését tették. A harmadik pontban szereplő április 11. helyett 1927-től március 15-ét nyilvánították nemzeti üneppé és iskolai szünnappá.

A bellyei uradalomnak az 1883 évben négy saját költségen épített iskolája volt: Főherceglakon, Lipoviczán, Keselyűsön és Sátoristye pusztákon. Főherceglakon egy fő- és egy segédtanítót alkalmaztak, a másik három iskolában csak egy-egy tanító tanított. Lakon

130, Lipovitzban 50, Keselyűsön 70, Sátoristyén 90 gyermek részesült oktatásban. A tanítás magyar és német nyelven folyt. 1876. január 1.-től egy- egy uradalmi tanítónak évi illetménye 280.- Ft volt és ezen felül évi járandóságként 3 hektoliter bort, 19 hl kétszerest, 8 hl kukoricát, 16 hl burgonyát, 26 köbméter tölgy hasábfát kapott és 1 db tehenet tarthatott. Segédtanító esetében az évi illetmény 500.- Ft, évi járandósága 7 köbméter tölgy hasábfá volt.

1899-1949. között tanítottak a sátorhelyi iskolában:

Ambach Mihály esperes, plébános igazgató	Salamon Vilma tanítónő
Balázs József tanító	Scheich János lelkész, igazgató
Békés Ádám káplán	Schleicher Károly tanító
özv. Brunkola Imréné tanítónő	Sebő Pál tanító, igazgató
Csarmasz István káplán	Sziegl József káplán
Csemez Árpád tanító	Szőllősy Mária tanítónő
Faludi Ádám plébános, igazgató	Wéber József tanító, igazgató
Hadfi József tanító, iskolaszéki elnök	Bikali Mihályné nevelő
Horváth Gyula káplán	Laczkó Sándor tanító
Heiszinger János tanító	Lovász János tanító, igazgató
Gergye Győző káplán	Németh István káplán
Özv. Kanyó Ferencné tanítónő, igazgató	Budaváry László káplán
Krieger Ilona tanítónő	Tandlmayer Lipót káplán
Kisszély Sz. Ernő tanító	Wolf József segédlelkész
Oberst Lajos tanító, igazgató	Bodonyi Márta tanítónő
Pintz Bálint káplán	

1899-1949. közötti iskolaigazgatók névsora Sátorhelyen:

Wéber József 1908-ig	Faludi Ádám 1937-1945
Ambach Mihály 1908-1917	Scheich János 1945-1946
Sebő Pál 1917-1918	Hadfi József 1946-1948 Két évig iskolaszéki elnökként vezette az intézményt.
Faludi Ádám 1918-1919	
Oberst Lajos 1919-1935	Özv. Kanyó Ferencné 1948-tól.
Lovász János 1935-1937	

Iskolánkat leggyakrabban látogató magas rangú és beosztású személyek:

Dr. Kéthelyi József - Magyar királyi tanfelügyelő

Dr. Varga Nagy János- Magyar királyi tanfelügyelő

Dr. Hoffmann István- Miniszteri titkár, királyi tanfelügyelő

Dr. Vitéz Barnabás István- Királyi tanügyi tanácsos

Kimle Dezső- Központi iskolai felügyelő

Ugyancsak látogatást tett iskolánkban 1933. augusztus hó 28-án Ceylon állam háromtagú küldöttsége. A trianoni béke után hazánk, gróf Klebelsberg Kunó, vallás és közoktatásügyi miniszter tevékenységének köszönhetően jelentékeny eredményeket ért el az oktatás területén. Klebelsberg 1922. júniustól 1931. szeptemberig működött, mint kultuszminiszter. Újjászervezte a magyar iskolaügyet, falusi és tanyasi iskolákat építtetett, Debrecenben, Szegeden és Pécsen egyetem alakult. Állami ösztöndíjrendszert alapított, így tanulhattak külföldön a legtehetségesebb magyar ifjak. Fenti módszerek, eredmények tanulmányozására érkezett országunkba a ceyloni küldöttség, mely útja során iskolánkba is eljutott. Bejegyzésük a látogatási naplóba: „*Wa sax the little school wille great interest.*” „*Nagy érdeklődéssel látogattuk a falu kicsi iskoláját*” az amerikai - szintén iskolánkat megtekintő - küldöttségről néhány oldallal hátrább írunk.

Álljon itt egy ma is megszívlelendő Klebelsberg nyilatkozat:

„...a kultúrpolitikus közpénzekkel sáfárokodik, nem lehet tudni, milyen lesz a jövő esztétikai értékelése s ezért nincs joga a saját egyoldalú ízlését az államhatalom eszközeivel másokra ráerőltetni.”
Nemzeti Újság 1929. január 23.

Az elemi iskolákban Anyakönyvi naplót és Haladási naplót vezettek. A tanulók előmeneteli osztályzatait, mulasztási napjaikat az Anyakönyvi naplók tartalmazták. Iskolánk Haladási naplója 1925. szeptember hótól vannak birtokunkban, de hiányoznak az 1933-34. és az 1937. évek. Ezekben a naplókban minden, az iskolát, és iskolánk tanulóit érintő lényeges eseményt följegyeztek. Következzék ezekből az eseményekből egy gyűjtemény, amely, - úgy gondoljuk - híven tükrözi az akkori idők világát.

Az első, töredékes napló, **1896/97-ből** származik. Négy lapból áll, a többi lap elkallódott valahol. Ez a négy lap 48 nevet tartalmaz, az első és második osztályosok névsorát, külön-külön a lányokat és a fiúkat. A tanulók közül 28-an német, 17-en magyar, 3-an szerb anyanyelvűnek vallották magukat.

Felekezeti megoszlásuk szerint: 43 római katolikus, 1 evangélikus, 1 református és 3 görögkeleti vallású volt.

Az **1897/98-as napló** még mindig nem teljes, mert nem tartalmazza a tanulók érdemjegyeit. Az **1898/99-es tanévtől** kezdve viszont már minden adat szerepel a naplókban: születési adatok, vallás, anyanyelv, egyéb nyelv, szülőjének vagy egyéb gondviselőjének neve,

foglalkozása, lakása, és persze az érdemjegyek tantárgyak szerint részletezve. Az első egészségügyi bejegyzés: 1898. június 4-én Schneider Terézia 4. osztályos tanuló, himlő ellen beoltatott. Ezután valamennyi tanulónak följegyezték a hasonló jellegű és kötelező oltásokat, valamint a tanulókat érintő komolyabb betegségeket, tbc, szembetegség, süketnémaság, szívbaj, stb.. 1898. szeptember 5-i feljegyzés: Nemes Alajos, született 1888. július 22-én, 2. osztályos tanulót, az uradalomnál, mint bojtár, alkalmaztatás végett, tanulásból kimentetett. 1900. április 28. tekintetes Laubheimer segéd tanfelügyelő úr látogatása du. 3 órától 3 óra 35 percig. 1900-as év elején, január 25-én egy tanuló a pécsi árvaházba került, mert özvegy nevelőanyja már nem tudta tovább gondozni. Az árvaházi tanítást irgalmas nővérek végezték.

1903. október 12. Battmann Mihály 3. osztályos tanuló a mai naptól a gulyánál van napszámban.

Az első statisztikai kimutatást az *1903/04-es tanév* végén készítették, miszerint

az első osztályban 13 fiú+15 lány	negyedikben 2 fiú+6 lány
másodikban 11 fiú+8 lány	ötödikben 2 fiú+2 lány
harmadikban 7 fiú+9 lány	hatodikban 2 fiú+1 lány

összesen 37 fiú+41 lány végezte tanulmányait.

Az **1904/05-ös tanév** kezdetekor 4 tanuló himlőben, 6 tanuló kanyaróban betegedett meg, 1 hétéves gyermek kanyaróban meghalt.

Az **1905/06, 1906/07, 1907/08, és 1908/09 tanévekben** nem találtunk különösebb eseményeket, ezekben az években még statisztikát sem készítettek. Az 1909/10-es tanévben 71 gyermek végezte tanulmányait, 29 fiú és 42 leány. Anyanyelv szerint 34 magyar, 30 német, 7 szerb. Egy tanuló- Krausz Katalin-1910. júniusban, 9 évesen meghalt.

1910/11-es tanév

Tanulók létszáma 68.

Fiúk 48. Lányok 20.

43 magyar, 2 szerb, 1 horvát, 22 németajkú tanuló

1 kislány- Krémer Katalin- 8 évesen meghalt.

1910. szeptember 4-i feljegyzés az anyakönyvi naplóban: Csombor Mária II. évfolyamos ismétlő iskolás tanuló esperes igazgató úr engedelméből nem jár iskolába.

Egy érdekesség: 14 éves siketnéma kislányt is osztályoztak magaviseletből, rajzolásból, szépírásból és kézimunkából. Összességében jeles rendű bizonyítványt kapott.

Az **1911/12-es tanév** során a tanulói létszám rekordmagasságot ért el. A tanév indulásakor 118 gyermek kezdte meg tanulmányait a következő elosztás szerint:

I. osztály 21 fiú, 17 leány

IV. osztály 9 fiú, 11 leány

II. osztály 14 fiú, 9 leány

V. osztály 13 fiú, 4 leány

III. osztály 9 fiú, 7 leány

VI. osztály 3 fiú, 1 leány

Összesen: 69 fiú, 49 leány.

Felekezet szerint 112 római katolikus, 2 görög-keleti, míg 4 református.

Anyanyelvi megoszlás: 79 magyar, 35 német, 2 szerb és 2 horvát. A tanév folyamán 18 tanuló elköltözött. Az ismétlő iskolások létszáma három osztályban 37 fő volt. Ebben a tanévben kimutatást készítettek a tanulók osztályzatairól is. Kitűnő rendű 16, jeles rendű 29, jó rendű 24, elsőrendű 22, míg másodrendű tanulónak 9 gyermek minősült. A másodrendű tanulóknak osztályt kellett ismételni. A tanévet 100 tanuló fejezte be, 18-an menet közben elköltöztek.

1912/13. tanév

Ebben a tanévben 88 gyermek tanult, 49 fiú, 39 leány, az ismétlő iskolások létszáma 33. Egyéb kimutatás erről az évről nem készült.

1913/14. tanév

Az utolsó békeév. Tanulói létszám 90 fő, ismétlő iskolások 22 tanuló, 60 fiú, 30 leány. Egy tanuló- Dermer Ádám- 9 éves korban meghalt.

1914/15. tanév

Az első háborús tanév. Tanulói létszám az ismétlőkkel együtt 90 fő, ebből ismétlős volt 13 fiú, 11 leány, míg a mindennapi tanulók megoszlása: 30 fiú és 36 leány. Anyanyelv szerint 56 magyar, 30 német, 2 szerb, 2 sokác. Vallási megoszlás: 86 római katolikus, 2 evangélikus, 2 görög-keleti.

Általános helyzet:

1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd trónörökös Szarajevóban merénylet áldozatául esik. A trónörökös nem örvendett túlságosan nagy népszerűségnek- főleg nem az egyszerű nép körében- viszont ez a merénylet kiváló alkalmat teremtett a Szerbiával már régóta leszámolni akaró Monarchiának. Július 28.-án elment a hadüzenet, augusztus 1.-én kiadták a mozgósítási parancsot, 12 én pedig megindult az első katonai akció Szerbia ellen. A Monarchia 5. 6. és 2. hadserege 140.000 katonával támadta meg Szerbiát. Ebben a három hadseregben már Sátorhelyről behívottak is szolgáltak. Az iskolai napló első háborús bejegyzése: 1914. szeptember 2. Folg Anna, 1907. november 21 –i versendi születésű, német anyanyelvű, római katolikus vallású tanuló édesapja háborúban van, vigyáz testvéreire, nem jár iskolába.

Október 18. Bognár Erzsébet, 13 éves lánycsóki születésű tanuló, nem jár iskolába, édesatyja bevonult, helyette napszámba jár.

Horváth Mária, 15 éves, szintén nem jár iskolába, atyja bevonult, helyette napszámba jár.

Közben a Monarchia első katonai akciója Szerbiában kudarccal végződött. A szerb hadseregek csapatainkat a kiindulási pontjaikra, a folyók mögé vetették vissza. Fogságba esetteket, eltűnteket, halottakat tekintve 20-22000 katonát veszítettünk. A második- szintén sikertelenül végződő-támadás után, a harmadik katonai akciót november 5-én indította a Monarchia Szerbia ellen. Ez már sikeresebbnek bizonyult: november 29-én Belgrádot is elfoglalták az osztrák-magyar erők. A szerb ellencsapások során viszont ismét visszavonultak és december 15.-ig kiűrtették a már elfoglalt területeket. A veszteség sebesültekben, halottakban 150.000 fő volt, míg eltűnt, ill. fogságba esett kb. 75.000 katona. Ez a vereség már nagyon súlyos morális hatással járt. Katonáink kezdtek ráébredni, hogy a háború egyáltalán nem diadalmenet a „*harcok hősi mezején*”, amint a hamis, hazafias propaganda hirdette, hanem maga a véres valóság, ahol bajtársaik halnak meg mellettük, és akik velük szemben harcolnak azok ugyanolyan nincstelenek, és akik ugyanúgy a hazájukat és szeretteiket védik.

Idehaza eközben az iskolai naplóba újabb 16 tanuló neve mellé került a bejegyzés: édesatyja harcba vonult, az iskolába járás alól esperes úr engedelmével fölmentetett.

1915/16. tanév

Ennek a tanévnek a statisztikájában részletezték először a környező tanyákról, majorokból bejáró diákokat, miszerint Feketekapuról 1, Vizslakról 9, Újistállóról 4, Téglaházról 4, Lajmérből 1 tanuló látogatta az iskolát. Összlétszám 76 fő, 30 fiú, 46 leánytanuló végezte tanulmányait. Vallási megoszlás szerint 70 római katolikus, 2 református, 2 evangélikus és 2 fő görög-keleti, 54-en magyar, 22-en német anyanyelvűnek mondták magukat.

1 tanuló 1915. december 30-án Budapestre került a vakok tanintézetébe.

Általános helyzet:

1914 telén, 1915 tavaszán a Monarchia seregei főleg az észak, észak-keleti hadszíntéren - Galíciában- folytattak harcokat a Kárpátok északi lejtőjének körzetében. Lemberg, Grodek, Przemysl, Gorlice, Limanowa, Krasznik, a nevezetesebb csaták színhelyei. Addigra már Olaszország is hadat üzent a Monarchiának, ekkor kezdődtek az emlékezetben kitörölhetetlenül megmaradt, súlyos, véres áldozatokkal járó isonzói, piavei, doberdói ütközetek. A három sikertelen szerbiai hadjárat után a Monarchia negyedszer is ekkor már német segítségű túlerővel- rátámadt Szerbiára, valamint keletről a bolgár hadsereg 6 hadosztálya is támadásba lendült, aminek eredményeként egész Szerbiát sikerült elfoglalni.

Ebben az időszakban 32 fő kapott behívót Sátorhelyről.

1915. szeptember 1. Szükszavú bejegyzés az iskolai naplóban: „*Atyja a csatatéren kapott sebbe belehalt Lugoson*” Tanuló neve: Farkas Anna, született 1906. július 29. napján.

1916/17. tanév

Tanulói létszám 88, ebből 36 ismétlő iskolás. 60 leány és 28 fiútanuló. 73 magyar, 13 német és 2 horvát anyanyelvű. 86 római katolikus, 1 evangélikus és 1 görög-keleti vallású. 1916. október 26-án egy 13 éves leánytanuló, míg 1917. augusztusban egy 7 éves, szintén leány és egy 8 éves fiútanuló skarlátban meghalt.

1916. szeptember 10. Bejegyzés az iskolai naplóban: Troszt János, 1903. február 13-dikai születésű tanuló „*atyja hősi halált halt 1916. júliusban.*” Katonai behívót tizennyolcan kaptak ebben a tanévben.

1916 tavaszán a négy antanthatalom elismerte Románia jogát Erdélyre. Ennek fejében augusztus 27.- én Románia hadat üzent a Monarchiának, és a román hadsereg még aznap éjjel átlépte a határt. Erdélyben a Monarchia nem rendelkezett jelentékeny tartalékokkal, mert haderejét az olasz és a keleti orosz front között volt kénytelen megosztani. Így a román hadsereg 30-60 km mélységben benyomult Erdélybe. A Monarchia segítségre szorult. Ezt a segítséget a németektől, bolgároktól és a törököktől kapta meg. Ez az erő túlsúlyt biztosított, és elegendő volt az offenzívához. Az év végéig Románia túlnyomó részét megszállták.

1917/18. tanév

Ebben a tanévben 79 diák végezte tanulmányait, 66 mindennapi, 13 ismétlő iskolás. Közülük 45 fiú és 34 leánytanuló. Feketekapuról 2, Vizslakról 6, Újistállóról 7, Téglaházról 9 tanuló látogatta az iskolát. Felekezeti megoszlás: 76 római katolikus, 1 evangélikus, 1 görög-keleti, 1 nazarénus. 62 tanuló magyar, 13 német, 2 horvát, 2 tót anyanyelvűnek vallotta magát. A tanév folyamán 13 katonai behívó érkezett.

Katonai események.

Az olasz fronton október 24-én már a 12. isonzói csata kezdődött. A háromnapos küzdelem során ismét nem sikerült egyik félnek sem döntő győzelmet kicsikarni, viszont ismét súlyos veszteségek történtek mindkét oldalon. Az orosz fronton a Monarchia hadvezetésének tudomására jutott egy orosz támadás előkészítésének terve, így időben felkészülhettek ennek ellensúlyozására, Ez és az orosz hadseregben fellazuló fegyelemsok orosz katona megtagadta a frontra irányító parancsot- vezetett a sikerhez: Bukovina és Kelet - Galícia jelentős területeinek visszafoglalásához.

1918/19. tanév

84 tanuló kezdte meg a tanévet, közülük 47 fiú, 37 leány. Vizslakról 8, Újistállóról 11, Feketekapuról 8, Lajmérből 2, míg Borzából 1 tanuló járt iskolába. Anyanyelv szerint: 65 magyar, 16 német, 2 szerb, 1 tót.

82 tanuló római katolikus, 2 tanuló görög-keleti felekezetű. Az utolsó háborús tanévben még 13-an kaptak katonai behívót. Ebben az esztendőben- mivel mind katonai, mind gazdasági erejének végéhez érkezett-a Monarchia már nem indított semmiféle katonai akciót. Az elhúzódó háború teljesen kimerítette a hátországot is. Ezekben a napokban a

Monarchia belső államegysége is megszűnt, a Nemzeti Tanácsok (Cseh, Szerb, Román, stb.) vették át az irányítást a nemzetiségek lakta területeken.

Károly király: *„Népem nem tudja, és nem akarja tovább folytatni a háborút. Arra a megmászhatatlan elhatározásra jutottam, hogy 24 órán belül különbékét és azonnali fegyverszünetet kérek.”* 1918. október 26.

1919/20. tanév

A tanév az ismétlősökkel együtt 106 tanulóval indult, 53 fiú és 53 leány megosztásban. Vizslakról 16, Újistállóról 11, Téglaházról 8 tanuló jött az iskolába. Magyar anyanyelvű 88, német 15, tót 1, és 2 szerb. Vallás szerint 105 római katolikus, 1 görögkeleti. A belgrádi fegyverszünet aláírása után Dél-Baranyát szerb csapatok szállták meg. Az iskolai naplók nem tartalmaznak semmi olyan bejegyzést, ami esetleg atrocitásokra utalna. A tanítás zavartalanul folytatódott, a tanítók helyükön maradtak, a tanév menetébe beavatkozás nem történt.

Özv. Farkas Andrásné (1900-1993.) emlékezése:

„a szerbekkel olasz katonák is jöttek, ők is a győztesek közé számítottak. A szerb katonák pálinkát kerestek a házaknál, de nem bántották a népet. Az olasz katonák sem piszkáltak senkit, a nőket sem, pedig az olaszok nagyon fiatalok voltak, de nagyon látszott rajtuk a fáradtság és a kimerültség. Néhány napig itt voltak, aztán mentek tovább.”

Az I. világháború végén a belgrádi fegyverszüneti egyezmény értelmében a Baja – Bátaszék – Pécs - Szigetvár vonalig szerb csapatok szállták meg Dél-Baranyát, 1918. november 14-én. A béketárgyalásokon a szerbek Mohács – Nagynyárad - Töttös, Villány - Siklós - Gordisa vonalig követelték maguknak a dél-baranyai területeket, nemzeti etnikai elvek alapján. (Eredeti követelésük egész Baranya elcsatolására vonatkozott, főképpen a pécsi szénbányák miatt) Végül Trianonban a Kásád – Ilocska - Ivándárda - Sárok - Udvar - Puskás major - Boki csőszház vonalon állapították meg a végleges szerb-magyar határt.

Az iskolai napló feljegyzése szerint Topler Mihály tehenész felügyelő és családja 1921. december 17-én menekült át Főherceglakról, míg Heller György felügyelőt és családját a szerbek 1923. március 28-án kitoloncolták Albertfalva pusztáról, ami szintén szerb fennhatóság alá került.

1920-ban Dályokról Isztl Katalin szintén Dályokról Gréger Antal és családja, 1927-ben a szerbiai Irikből Török György és családja menekült Magyarországra, elhelyezést, munkát Vizslakon kaptak.

Később az iskolai naplóban Salamon Vilma tanítónő 1939. június 10-i bejegyzése szerint, a szlovákiai Melek településről kilenc szlovákiai születésű, szlovák anyanyelvű család települt át. Név szerint: Kunkel István, Hrvala József, Vízi Lajos, Mcsenyi Domonkos, Halanda Dominik, Ulrik János, és Racsek József Feketekapun, Macák Lajos és Leckési József pedig Újistállón nyertek lakhatást és munkát. 1942. május 4. én a romániai Felsőberegszóról a román anyanyelvű Kádár Tivadar, Csokán Simon, Bonte Lajos, valamint a magyar

anyanyelvű ifj. Borbás Pál és családjuk jött át hazánkba, ők itt maradtak és itt dolgoztak Sátorhelyen.

1938 tavaszán a Nyitra-Pozsony megyei (Szlovákia) Bánkeszi, Gyarak és Tótmegyer településekről Vilem Ferenc, Taski Alfonz és Svec Benedek menekültek át családjukkal. Szlovák anyanyelvűek, de valamennyire magyarul is beszéltek. Feketekapura és Újistállóra kerültek, időszaki munkásnak. A Taski család 1939. május 15-én visszaköltözött Tótmegyerre, a felvidéki területek visszacsatolása után.

Kissé előreszaladtunk az időben, térjünk vissza a húszas évek elejére.

1920/21. tanév

A tanévet 91 tanuló kezdte meg, ebből 16-an ismétlő tanulók voltak. Megoszlás szerint 61 fiú, és 30 leány. Anyanyelvi megoszlás: 68 magyar, 23 német. Felekezeti számarányuk: 88 római katolikus, 3 evangélikus.

Egy 9 éves tanuló - Wolf Júlia - 1921. május 10-én meghalt. Az 1920. évi népszámlálás adatai szerint 572 fő élt Sátorhelyen.

1921/22. tanév

A tanév kezdetekor 49 fiú és 24 leánytanuló ült az iskolapadokban, közülük 19 fiú volt ismétlő iskolás. Anyanyelv szerint 62 magyar és 11 német, 71 római katolikus és 2 evangélikus vallású tanuló felekezet szerint. Ez volt az utolsó olyan oktatási év, amikor részletes statisztikai kimutatást készítettek a tanulókról. Lehetőségek későbbi statisztikák is, de ezeknek nyomát nem találtuk. Az általunk eddig közölt statisztikai adatokon kívül külön nyilvántartást vezettek minden évben az igazolt és igazolatlan mulasztásokról, külön kimutatások készültek vallás és anyanyelv szerint az ismétlő iskolásokról, külön a leány, külön a fiú tanulókról és külön a magyar nyelvet még csak töredező beszélőkről. Minden tanuló anyakönyvi lapján feltüntették a himlő elleni védőoltást, esetleges betegségeket, szívproblémák, sükettség, gyengeelméjűség, stb. Ezeket az adatokat nem tartjuk publikusnak.

Az iskolatörvény szerint az igazolatlan mulasztási órákért pénzbírságot kellett volna szedni a szülőktől, de erre egyetlen alkalommal sem került sor. Az eddig vizsgált időszakban, 1896-1924, a tanulmányaikat befejezők közül 28-an, 15 lány, 13 fiú megoszlásban, szolgálni mentek a környező településekre, 24-en valamilyen szakmát tanultak, míg öten polgári iskolába iratkoztak át, még menetközben. Iskolánk többi akkori tanulója részben elköltözött, néhányan meghaltak, a többség pedig az uradalomban helyezkedett el valamilyen munkakörben.

1923-24. tanév

Az 1923/24-es tanév egyik érdekes történése: ekkor iratkoztak be az első osztályba a szibériai Privoljina településen. 1912- és 1914-ben született Zsabszki testvérek (Ilona és János) orosz anyanyelvük mellett jól beszélték a horvát nyelvet. Gondviselőjük Kollár József hónapos munkás volt. Sorsukat-miképpen kerültek Szibériából Sátorhelyre- sajnos nem ismerjük.

1923. szeptember 28-án a főhercegi jószágkormányzóság rendelete alapján a státusztisztviselők (jószágigazgató, főorvos, erdőmester, erdőtanácsos, számvevő, főintéző, szőlőgazdasági intéző, műszaki főtanácsos és ellenőr) részére az iskolaév 10 hónapjára iskoláztatási segélyként gyermekenként 1,5 q búza értéke fizetendő. Szeptember 1-én a búza megváltási ára 74,50 korona mázsánként. Az arra jogosultak minden hónap elején megkapták az összeget.

Ezekben az években, 1921-22, építették a világháború hősi halottainak emlékművét, továbbá a park északkeleti sarkában az emlékkeresztet.

Az emlékkereszt 33 évig állott a helyén. A Máriagyűdre induló zarándokok mindig itt imádkoztak indulásuk előtt, Frigyes főherceg is gyakran látogatta a keresztet. A mészkőből készült kereszt az idők folyamán jócskán erodálódott, felújításra szorult volna. 1948-ban a Rákosi diktatúra pártprogrammá emelte az egyházak megtörését, így a kereszt sorsa megpecsételődött. 1955-ben a faluban tartózkodó, a déli országhatár védelmét ellátó katonasággal elbontatták. Újraállítására 2014-ben lakossági adományokból került sor.

1924. május 30. Ezen a napon ünnepélyes vitézi avatás történt településünkön amelyen, jelen volt-mint a vitézi rend alapítója- a Kormányzó Úr Ő Főméltósága. Horthy Miklósnak nem volt joga nemességet adományozni, viszont szeretett volna maga köré, hozzá hű társadalmi elitet kialakítani. Ezért alapította 1920. szeptember hónapban a vitézi rendet. Előírt háborús kitüntetések birtokában osztály-és rangkülönbség nélkül felvételt nyerhettek arra érdemesített férfiak. A címmel telek járt.

Az 1924. év másik jelentős eseménye a templom építésének megkezdése. Sátorhely kápolnája a parkban, a régi iskolától keleti irányban 57 m távolságra épült, 11,5 m szélességben és 17,3 m hosszúságban. A szájhagyomány szerint Frigyes főherceg gyakran imádkozott ebben a kis kápolnában, leginkább hosszabb utazásai előtt. Az idő haladtával és a hívek számának gyarapodásával azonban szükségessé vált egy nagyobb kápolna építése. Ezt egy 1924. áprilisi térkép tanúsága szerint a kis kápolna kibővítésével tervezték megoldani. Szélességét 15,8 m, hosszúságát pedig 23 méterre akarták növelni a tervezők. Ma már nem tudjuk miért, de végül nem az eredeti helyszínen- tehát a parkban- épült meg az új templom, hanem leválasztottak egy 23 méteres részt a magtár épületéből, és ezt építették át a mai templommá. Beltéri szélessége 9,4 m, hosszúsága pedig 22 méter. A régi kápolna építési anyagait felhasználták, viszont - sejtéseink szerint - az épület alapjai ma is ott lehetnek az eredeti helyén.

Szintén az 1924 áprilisában készült térkép világított rá egy általunk eddig nem ismert tényre: A Mohács – Feketekapu – Sátorhely - Nagynyárád törvényhatósági közút áthelyezésének tervére. A kövesút eredetileg a Hősök szobra után, a kastéllyal szemben kanyarodott el, megkerülte a Várudvart, és a Várudvar nagykapuja előtt tért vissza ismét egyenes irányba, Nagynyárád felé. Majs községgel akkor még nem volt közúti összeköttetés, azt csak a következő évben tervezte az uradalom akkori, sátorhelyi intézője. A tervrajz szerint a Várudvart megkerülő, meglehetősen szűk és éles kanyarokat akarták a forgalom számára könnyebbé tenni. A Feketekapu felől érkező vonalat a park délkeleti sarkánál déli irányba vezették volna el, a komlószáritónál egy kanyarral, végig a mai Arany János utcán, aztán az új templom és a magtár előtt elhaladva, a mai sportcsarnok sarkánál visszakanyarodva, a

víztorony előtt balra tért volna vissza ez eredeti vonalhoz. Az átalakítás - ezen formáját - így kérvényezték az illetékes minisztériumnál. Az új, lágyabb ívelésű kanyarulatok jelentősen csökkentették volna a balesetveszélyt, jelentősen csökkent volna az iskola előtti porszennyeződés, - erre utal is a napló egy későbbi bejegyzése - az út a mai követelményeknek is eleget tenne. Ami lényeges: a terv megvalósulása esetén még ma is állna a várkastély, de hát arra elődeink sem gondolhattak, hogy 43 év múlva mi lesz a kastély sorsa. Ha csak sejtik is, minden biztonnyal ragaszkodtak volna tervük megvalósulásához. S, hogy miért hiúsult meg a terv? Találgatásokra vagyunk utalva, az igazi okot talán soha nem fogjuk megtudni.

Epizód a szerb megszállás éveiből

A szerb megszálló csapatok 1918. november 14-től tartózkodtak térségünkben. Korábban már említettük, hogy a megszállás évei alatt szerb részről nem történtek atrocitások. Persze ez érdekükben is állt, hogy ne történjen ilyesmi a lakossággal szemben, ha szerették volna megtartani a baranyai területeket. Az uradalom néhány vezetőjét keresték ugyan, és a gépállományt, fogyóeszközöket lefoglalták, itt-ott rekvirálások is történtek, de szerencsére más nem. Falunkban akadt néhány férfi, akik szerették volna megakadályozni, hogy az iparvasúton szállítsanak el a szerbek terményeket, állatokat, állati termékeket. Azokban az időkben nem volt nehéz lőszerhez, fegyverhez, robbanóanyaghoz jutni. Ezt meg is szerezték, és valamikor 1919 őszén levegőbe röpítették a kisvasút Borza-patakon átívelő hídját, megszakítva az összeköttetést Főherceglakkal. A hidat a trianoni béke után állították helyre, akkor viszont a szerbek szedték fel a síneket a maguk oldalán. Az eset után nagy volt a félelem a faluban az esetleges megtorlás miatt, de érdekes módon a szerbek nem foglalkoztak különösebben az ügyel, talán mert emberéletet nem követelt a robbantás.

1924/25. tanév

Mai tudásunk szerint ettől a tanévtől kezdődően a tanulók a hidegebb évszakban naponta 1 csésze meleg tejet kaptak az iskolában. Később ez napi rendszerességgé vált. Ebben a tanévben az ismétlő iskolások közül 13 tanuló választott valamilyen szakmát. Ez jelentős előrelépést jelentett az előző évek átlagához képest.

1925/26. tanév

Az 1925/26. tanévtől kezdve rendelkezésünkre állnak az iskola haladási naplói. Ezekben a naplókban a mindennapi órarenden, a tananyagon kívül valamennyi jelentős eseményt feljegyeztek. Ezen események gyűjteményét szeretnénk most az olvasónak átnyújtani. Minden tanév Veni Sancte-val kezdődött, ezt külön-külön nem tüntetjük fel.

1925. szeptember 4. Veni Sancte. Könyvek kiosztása

Szeptember 8. Kisasszony ünnep. Tanítási szünet

Szeptember 26. Az iskolások gyóntatása

Október 6. Történelem óra. Az aradi 13 vértanúról.

November 2. Halottak napja. Gyászmise után szünet.

November 26. Este 7 órakor halt meg Pécssett Wéber József ny. ig. tanító

November 28. Du. fél 4 órakor volt Wéber ig. temetése Pécssett. Ambach főintéző úr, Lovász és én voltunk kiküldve az uradalom részéről. Oberst

November 30. Ma volt Wéber ig. tanító lelki üdvéért szentmise. Tartotta Faludi plébános úr.

December 8. Boldog szűz Anya szeplőtelen fogantatásának ünnepe. Iskolai szünet

December 10. Hazafias dalok tanulása. Horthy induló.

1926. márc. 15. Nemzeti ünnepély *Program:*

1. Hiszek egy.....
2. Március idusa, szavalja: Csankó Róza
3. Március 15. Színdarab 1 felvonásban

Személyek:

Honvéd: Blumenreich György

Ilona: Dopler Borbála

Sándor: Balogh Jenő

4. Az öreg honvéd jelenet:

öreg h. Hamberger József

Hamberger Erzs I. o.

Fóris: Istvánovics Dezső IV. o.

Smidl Maris I. o.

Kislányok: Márkovics Ilona VI. o.

5. Szózat- szavalja Dervendics Béla IV. o.

6. Szent Bokréta színdarab 1 felvonásban

Személyek:

Pongrác Pentz József

Leventék: Schneider Antal

Piroska Csankó Róza

Takács Ferenc

Balázs Reith József II. o.

Bauer János

Csaba Jeszenszky Sándor

Horváth György

Botond Soplóher Lajos

Schneider Károly

Dorka Dermer Katica

Szabó Ferenc

Kanász Wicsik József

7. Himnusz éneklük az összes szereplők

8. Élőkép

Április 12. Öméltósága Zichy Gyula gróf úr kalocsai érsek és pécsi püspök névnapja. Tanítási szünet.

Április 16. Dr. Jaeger Béla temetése miatt melyen a gyermekek testületileg is részt vettek elmaradt az előadás.

Május 6. Méltóságos és Főtisztelendő Virág Ferenc pécsi püspök úr felszentelése alkalmával Pécssett voltam. Szünet. Oberst

Június 4. Őfensége Frigyes főherceg Kegyelmes urunk 70. születésnapja alkalmával ünnepélyes Te Deum, utána mise.

Június 19. Vizsga

1926/1927. tanév

Évnyitó ünnepség:

Rákosi szántó... Szigeti Juli VI. o.

Ahová én való vagyok Mányoki Pál VI. o.

Levél a" Végekről" Brunkola Sára IV. o.

Honfi dal Csapó Róza VI. o.

Ének: Ellopták az apám sírját...

Szózat Kő István V. o.

Krasznahorka...

Magyar sors... Markovics Ilona VI. o.

Szózat...

Október 6. Nemzeti ünnep

Isten áldd meg... ének, az aradi 13 vértanúról...beszéd, Hazádnak rendületlenül...ének, Jó honfiak, lányok legyetek...szavaltat, Hiszek egy istenben...ének.

November 2. Ünnepélyes Requiem a halottakért.

November 12. Miss. Elia Voorhais Ohio állambeli egyetemi tanárnő Columbia Ohio egyetemről, Miss. Mary Aromsmith tanárnő Budapest Erzsébet nőiskolából, Fábri Károly Lajos egyetemi tanár Pécsről és Toldy Zsigmond D.G.E. titkára Pécsről.

1926. november 22. Az iskolában megemlékeztek I. Ferenc József, boldogult királyunk halálának tízéves évfordulójáról. Stettner Pál és Schneider Rezső intéző urak látogatása az iskolánkban.

November 28. Vasárnap de. fél 11 kor az első szentmise az új kápolnában.

December 24. A gyermekek megvendégelése őfenségeik által uzsonnával s utána ajándékok kiosztása, karácsonyfa ünnepély.

December 26. Gyermek színelőadás: A gyermek álma 2 felvonás, Karácsony... Bari Júlia, Csendes éj... ének.

A tiszta jövedelemből 600 korona az oltárvétel alapba 129, 2 korona Eötvös alapra fordított.

Február 12. A spanyoljárvány miatt, mely az összes gyermekeket 8 kivétellel ágyba döntött. Főtisztelendő Faludi plébános úr, főhercegi, uradalmi, iskolai gondnoksági elnök úr 3 - illetve 5 napi szünetet rendelt el. Február 12-től február 17-ig bezárólag.

Március 15-e ünnepe:

8-9 óra Szentmise

Himnusz Requiemet tartottak néhai Albrecht főherceg – az uradalom egykori vezetője - 110. születésnapja emlékére.

1. 48-as emlék... Heil Erzsébet V. o.

2. Beszéd március 15. ismertetése

3. Hiszek egy Istenben

4. Ima a hazáért... Turi Margit IV.o.

5. A magyar... Schneider Ferenc V. o.

6. Hazádnak rendületlenül...

Március 17. Az általános ismétlő iskolás fiúk húsvéti szent gyónásukat és áldozásukat végezték.

Március 23. Iskolatermek meszelése, súrolása

Március 25. Gyümölcsoltó boldogasszony ünnepe és az új kápolna megáldása méltóságos és Főtiszt. Virág Ferenc pécsi püspök úr által. Jelen voltak: Ófenségeik Frigyes, Izabella, Albrecht, Gabriella, Henriette és Erzsébet főherceg és főhercegnők s számos előkelőségek.

Június 1. Fák és madarak napja. Kirándulás a Törökdombra, reggel 8 órakor indulás.

Program:

1. Himnusz

2. Madarak és fák védelme... Oberst tanító úr

3. Szavaltatok, Hiszekegy, Szózat és játékok

Június 4. TRIANON

Mise

1. Himnusz...

2. Beszéd...

3. Hiszek egy...

Trianonról
készítés

fogalmazvány

Június 22. Vizsga

Évzáró:

Én így imádkozom...szavalja
Schneider Ferenc V. o.

Vakáció... Turi Margit IV. o.

Honleány... Balla Etel VI. o.

Az árva... Lorenc Mária III. o.

Magyar vagy... Berger Mária VI. o.

1927/1928. tanév

Október 1. A rossz idő miatt a kinlakók nem jönnek be. Csak 17 bennlakó gyermek volt jelen.

Október 6. Iskolai ünnepély: Ének, szavlatok és beszéd.

Október 13. Folk András, Berger József, Bauer Ádám, Mányoki Pál, Baracsi Ferenc, Takaró József, Hau János, Derventics Béla, Heil János, Waldec János, Heil Péter, nyilvánosan káromkodtak. Faludi plébános.

November 5. „Kossuth Lajos” A holnapi szobor leleplezési ünnepélyről, Kossuth rövid életrajza, s az 1848. évi szabadságharc.

(Sem közösségünk legidősebb lakói, és jómagam sem emlékezem, hogy Sátorhelyen lett volna Kossuth szobor, de!

Mivel semmiképpen nincs szándékunkban valótlanítást közölni, ezért az eddigieknél is alaposabb kutatás után a következő megállapításokra jutottunk: a haladási napló november 5-i bejegyzése nem lehet véletlen. Ha valakiről szobor készül, az avatáskor okvetlenül ismertetik életrajzát, jelentősebb cselekedeteit. A Habsburg birodalomban hivatalosan senki sem emlékezhetett meg Kossuth Lajosról, olyannyira nem, hogy 1894. évi temetésekor I. Ferenc József rendeletileg megtiltotta a magyar kormánynak a temetésen való részvételt. A birodalom összeomlása után már nem kellett törődni a Habsburg-ház érzékenységével. 1923. március 15. én ünnepelték először hivatalosan Petőfi Sándort, és most következik a mi dilemmánkat érintő törvényrendelet. Kéretik a dátumra figyelni: 1927. október 24-én törvényjavaslatot nyújtanak be a parlamentben: „Kossuth Lajos örök érdemeinek és emlékének törvénybeiktatásáról”

„A törvényhozás Kossuth Lajosnak a magyar nemzet egysége, függetlensége, szabadsága biztosítója, fejlődése körül szerzett és soha el nem múló emlékezetét törvénybe iktatja.” Emiatt hajlunk mi arra, hogy Sátorhelyen is lehetett Kossuth szobor. Persze nem kell valami monumentális alkotásra vagy köztéri szoborra gondolni, hiszen azt a következő években mindig megkoszorúzták volna, ilyesminek viszont nyoma lenne a következő évek haladási naplóiban, de ilyen följegyzést a későbbi években már nem találtunk. Feltételezzük, hogy esetleg egy kisebb mellszobor lehetett, amit talán az iskolában helyeztek el, mint a későbbi időkben a

Lenin, vagy Sztálin mellszobrokat. A november 5-i és 6-i dátumnak is utána jártunk, eme két napnak sem Kossuth születésének, sem halálának dátumához nincs köze. A szabadságharcnak sincs semmilyen jelentős eseménye, ami ehhez a két naphoz kötődne. Biztosra vehető, hogy a szobor esetleges elkészítése az október 24-i törvényrendelet következménye. Az idő rövideje -12 nap - senkit se tévesszen meg, kisebb szobor ennyi idő alatt elkészíthető.)

December 10. A limanovai csata emlékünnep. Ünnepi beszédet Nagyságos Nottny István titkár mondotta.

(A limanovai csata a magyar hadtörténet egyik méltatlanul elfelejtett, sikeresnek mondható ütközete. Limanova a mai Krakó városától délkeleti irányban, mintegy 15 km távolságra található, a Kárpátok északi oldalán. 1914. december elején az orosz hadsereg észak felől akart betörni az ország területére. A túlerőben lévő orosz hadsereggel a 9. 10. és a 13. huszárezred, valamint az 5. és 14. honvéd hadosztály szállt szembe. Súlyos harcok és véres veszteségek árán sikerült mintegy 50 km távolságra visszaszorítani az orosz haderőt. Volt-e falunk béli résztvevője a csatának? Nem tudjuk. Lengyelország déli részén Limanova, Gorlice, Dukla és Przemysl térségben a katonatemetőkben kb. 60.000 magyar honvéd nyugszik. Limanovánál azon a magaslaton alakították ki a temetőt, amelyet a soproni huszárezred egyik osztálya rohammal elfoglalt 1914 decemberében.)

December 24. Du. a gyermekek meguzsonnáztatása, utána ajándék kiosztás.

1928. február 23. Levente egynapos tanfolyam Majson.

Március 15. Nemzeti ünnep. Megtartatott március hó 18-án szentmise után.

Program:

1. Himnusz	5. Nemzeti dal... Baumann Ferenc
2. Hárman vagyunk testvérek...
Urbán László, Baumann Ádám,
Reith Ferenc	6. Kitérom reszkető karom...
3. 1848. március 15... Kovács
Ferenc VI. o.	7. Ima... Späth Katica II. o.
4. Kossuth Lajos azt izente...	8. Záró beszéd...Oberst tanító úr
	9. Hazádnak rendületlenül...

Jelen voltak: T. Schneider Rezső intéző, Schneider Rezsőné, id. Nottny István, ifj. Nottny Istvánné, Zemplényi Erna, sok szülő, 45 levente legények és hajadonok.

Május 20. A hősök emlékünnep:

Szentmise

Fohász...Turi Margit

Hiszek egy...

Magyarország édes hazám...	Beszéd... Baumann Ferenc
Horváth Misi, Szigeti Mancsi	Himnusz
A rokkant... Baumann Ádám	Koszorú letevés... levente és iskolás lány
Szózat	Díszmenet
Előre!...Vorgics	
Bánátország... Kovács Ferenc	
<i>Október 6. Az aradi 13 vértanú emlékűnepe:</i>	
Gyászmise	Beszéd
Hymnus	Szózat
Szavalat	

Október 8. Öfensége Frigyes és Izabella hr. főhercegek 50 éves házassági jubileumuk alkalmával Nagynyáradon Te Deum és nagymise.

Október 28. Felszentelte Koch Ede címzetes kanonok az új oltárt a Fenséges urak jelenlétében.

December 6. Öföméltsága Horthy Miklós kormányzó úr névnapja miatt szünet.

Március 5-6-7. Lelki gyakorlatok miatt kedd, szerda, csütörtök, egésznap, péntek délelőtt szünet.

Március 15. Ünnepe:

1. Hazádnak rendületlenül...
éneklik az összes jelenlévők	8. Március 15 Turi Margit VI. o.
2. Hí a haza... Hanti Ilus II. o.	9. Talpra magyar... Mátyás
Lajos levente
3. Március idusa... Baumann
Ferenc levente	10. Hiszek egy Istenben... mind
4. Kik voltak a honvédek?
Vorgits Erzsébet V. o.	11. Magyar lányok mondókája...
Nagy Jolán II. o.
5. Ünnepi beszéd Blumenreich
György levente	12. Magyar Kalendárium...
Schneider Lujza II. o.
6. Kossuth Lajos azt izente...
gyermekek és leventék	13. Levente dal... leventék
7. Szegény Magyarország...
Horváth Misi II. o.	14. Himnusz... mindannyian

A magtár égése miatt, mely reggel fél 6 órakor kigyulladt, az ünnepélyt nem pénteken, hanem vasárnap délután 4 órára halasztott.

Március 21. Sürgős vetés miatt, a tanítás elmaradt.

Április 17. Néhai Radits Ferenc izabellaföldi főhercegi uradalmi jószágfelügyelő úr temetése miatt Főtisztelendő Faludi Ádám plébános iskolaszéki gondnok úr szünetet adott. A temetés Sátorhelyen volt.

Május 28. A mohácsi esperes kerület tanítási körének rendes évi közgyűlése. Jelen volt 76 lelkész és tanító és 10 vendég.

Június 17. Vizsga

Évzáró:

Vizsga előtt... Wolf Mária III.o.

Mohács... Schneider A. IV. o.

A rokkant... Heller József IV.o.

Magyarország... Gyuricza I. III. o.

Áldja meg az isten... Hodoscsek Mária III. o. Hazámhoz... Vorgics E. V. o.

Térkép előtt... szaval Szigeti Mária III.o.

Záró beszéd... Tury Margit VI. o.

Talpra magyar... Schoploher L. IV. o.

1929/1930. tanév

Szeptember 18. Bértmálás Nagynyáradon. 74 iskolás gyermek bértmálkozott.

Október 3. A nagy vetési idő miatt a fiúk napszámba voltak.

December 7. Délelőtt a III-VI. osztályos tanulók karácsonyi gyónásukat és szent áldozásukat végezték.

December hó 28 és 29. Színielőadás:

I. Levél Jézuskához...szavalja Vorgics Erzsébet VI.o.

II. Karácsonyi álom színmű 1 felvonásban:

Személyek

Mama: Kovács Irén III. o.

Rózsi: Schultz Erzsébet IV. o.

Sári baba: Späth Kati IV. o.

Néger baba: Szigeti Mária IV. o.

III. Telefonálj Jézuskához... magánjelenet Schneider Lujza III.o.

IV. Karcsi álma színdarab 1 felvonásban:

Személyek

Mama: Schneider Lujza III. o.

Jancsi: Farkas József III. o.

Ibolyka: Asztalos Eti III. o.

Karcsi: Schneider János II. o.

Mikulás: Horváth Misi III. o.

Krampusz: Wolf Mátyás VI. o.

Angyalok: Smidl Mária V. o., Nagy Jolán III. o.,

Molnár Margit III. o., Márkovics Róza III. o.,

Schmidt Margit II. o.

Manók: Máder Lajos, Márkovics Lajos,

Szíjjártó János I. o.

Tiszta jövedelem 240 pengő a Leventezászló alapra fordítatott.

Március 1. Az ünnepnapra valamennyi iskolában szünnapot rendeltek el. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a tanári kar és a diákok március 1-én egész nap hódolhattak az ország első emberének. „*A teendők során az ünneplőruhába öltözött és az istentiszteletről érkező gyermekek a tanterembe lépve rögtön találkozzanak Horthy nagyméretű fényképével, amely virágokkal legyen díszítve.*” A jó tanítóknak pedig példálózni kellett: „*gondoljátok el, mi történne a családban, ha senki sem parancsolna.*” Vagyis a „*nagy magyar család, a nemzet fejének*” mindenki feltétlen engedelmességgel tartozik.

Őfőméltóságú nagybányai vitéz Horthy Miklós kormányzó úr 10 éves jubileuma.

Reggel 8 órakor ünnepélyes nagymise Te Deummal. Este 7 órakor ünnepély:

I.	Himnusz... énekli a nép	III.	Hazádnak... énekli a nép
II.	Beszéd... Csarmasz káplán úr		

Március 15. Nemzeti ünnep. Délután iskolai ünnepély:

I.	Himnusz	IV.	Nem, nem soha! színdarabok 2 felvonásban
II.	Ünnepi beszéd tartja Csarmasz I. káplán	V.	Bácskai lányok színdarabok 1
III.	Kossuth Lajos azt izente... felvonásban		

Május 25. Az elesett hősök emlékünnepe. Szavalt: Vorgics Erzsébet és Gyuricza István.

Június 16. Vizsga

Műsor:

Jöjje el Szentlélek... ének	Trianon... Horváth Mihály III. o.
Tárogatóhang... Baumann Ádám IV. o.	Legyen úgy... ének
Csínom Palkó... ének	Mohács... Molnár Margit IV. o.
A kis levente... Asztalos Etel	Fekete kenyér... Schneider Aloisia III. o.
Zárjátok be... ének	A 4 szobor... Vorgics Erzsébet VI. o.

1931/32. tanév

Szeptember 16. Elnöki szünet. Hauptvogl Adolf főhercegi felügyelő feleségéért volt gyászmise, és utána a temetés.

1932. június 11. Vizsga. Szavalatok:

A haza...	A medve és a legyecské...
Ha én tündér volnék...	A szélvész ura
Fáj a foga a cicának...	A törpe kincse... I., II. és III. o. tanulók.
Minden magyar...	

1935/1936. tanév

Szeptember 3. Reggel 8 órakor a tanulók fogadása, elhelyezése. 9 órakor zászlóünnepély az összes tanulók részvételével. Kivonulás az iskolaudvarba, ünnepi beszéd és Himnusz. Utána tisztelgő elvonulás a magyar nemzeti zászló előtt.

Szeptember 14. Tisztelgés Nagynyáradon Nagyméltóságú Virág Ferenc pécsi püspök úr előtt.

Október 6. Emlékezés az aradi vértanúkra. Ünnepély de. 10 órakor:

1. Himnusz
2. Október 6... Pálfalvi Gyula IV. o.
3. Ünnepi beszéd
4. Tizenhárman... Tátrai Mária VI. o.
5. Nyíljatok ki gyászvirágok... ének
6. Örök gyászunk... Linder Béla IV. o.
7. Szózat

December 24. Délután fél 4 órakor karácsonyfa ünnepély az iskolában. Az ünnepély előtt az összes tanulók uzsonnáztak. Uzsonna után megkezdődött az ünnepély az alábbi műsorral:

Tátrai János IV. o. üdvözlő

Harmati Anna II. o. szavaltat

Tátrai Mária VI. o. szavaltat (Karácsony)

Lórencz Ferenc II. o. szavaltat

Jelenet: Angyalok és gyermekek párbeszéde

Békefi Erzsébet V. o. Angyali üzenet

Szent karácsony-ének (két szólam)

Égjetek gyertyácskák ének (két szólam)

Czéh Márta szavaltata III. o. A kis Jézus üdvözlése

Zöldföldi Antal szavaltata

Lovász Tibor III. o. Karácsonyi ajándék

Lovász Erzsébet szavaltata

Hamberger Lajos VI. o. Betlehemi pásztorfiú

Gasszauer József szavaltata

Varga József: Újévi üdvözlés

Berger Júlia III. o. Búcsúszó

Az ünnepszeg után Köry József főhercegi, uradalmi intéző úr kiosztotta a gyermekek között a Fenséges úr ajándékait. Az ünnepszegen szülők nagy számmal vettek részt.

Március 15. Ünnepély de. 10 órakor:

1. Himnusz Ifjúsági énekkar 2. szólamban

8. Gondoljatok őseinkre... Lórencz Rozi III. o.

2. Március 15... Lovász Tibor III. o.

9. Magyar honvéd... Varga József VI. o.

3. Ünnepi beszéd Lovász J.

10. Magyar Zászló... Ifjúsági énekkar

4. Nemzeti dal... Nagy József IV. o.

11. Szavaltat: Farkas Péter levente

5. Március 15... Öesterreicher II. o.

12. Ima... Czéh Márta III. o.

6. Előre! –Léber Mária IV. o.

13. Hiszek egy...énekli a közönség

7. Tavasz elmúlt... Ifjúsági énekkar

Május 17. Anyák napja:

1. Prológu... Tátrai Mária VI. o.

7. Édesapa... Czéh Márta III. o.

2. Ünnepi beszéd

8. Távolból... Zöldföldi Antal VI. o.

3. Édesanya... Linder Béla V. o.

9. Mi füstölög... ének

4. Szüleim halálára... Jenei Ilona VI. o.

10. Édesanya... Óvári József III. o.

5. Akinek... Békefi Erzsébet V. o.

11. Egy szív... Czettl Lujza III. o.

6. Kék nefelejcs-ének

12. Édesanyám... Lovász Tibor III. o.

1938/39. tanév

Szeptember 12. Schleicher Károly tanító úr azonnali hatállyal katonai szolgálatra bevonult.

Október 4. Virág Ferenc megyés Püspök Úr Ő Nagyméltósága névünnepén iskolai szünet.

Október 6. Tizenhárom aradi vértanú emlékűnepe:

1. Himnusz	5. Aradi gyásznapok... ének
2. Magyar könnyek... Lórenc Rozália	6. Október 6... Weisz Erzsébet
3. Ünnepi beszéd	7. Hiszekegy... mindenki
4. Arad... Laczkó Éva	

Október 26. Tanító urat a katonaság ideiglenesen szabadságolta.

Október 31. Elhagyatott sírok megtisztítása és feldíszítése a temetőben.

November 5. Rövid hálaadó ájtatosság a kápolnában a felvidéki területek felszabadulása alkalmából.

November 28. Tanító úr 68 nap fegyvergyakorlatra bevonult.

December 5. Ének Kormányzó Urunkért.

Január 7. Vidéki tanulók a hófűvés miatt nem jöttek előadásra.

1939/40. tanév

Szeptember 4. Tisztelgés a nemzeti zászló előtt. Gyermek elhelyezése, könyvkiosztás.

Szeptember 5. Szentmise megboldogult Izabella főhercegasszony lelki üdvéért.

Október 6. Közös szentmise a tizenhárom aradi vértanú emlékére. Iskolai ünnepély.

Október 20. „I.-II. tanterem rendben, padozat a II. tanteremben kijavított. I. tanteremben fejtetűvizsgálat, tetvességet nem észleltem.” Dr. Dokupil tisztiorvos

Október 23. Megemlékezés az országos légvédelmi gyakorlatokról. Hogyan viselkedjen a magyar gyermek?

December 24.

Karácsonyfa ünnepély:

1. Krisztus Jézus született	3. Leszállt az ég dicső királya...
2. Valakit várok... Ujvári Márta II. o.	4. Karácsonyi... Horváth Mária I. o.

5. Karácsony... Gombos József VI. o.	7. Gyermek kávézása
6. Fel nagy öröme... ének	8. Ajándék kiosztás

Március 1. Őfőméltósága Horthy Miklós kormányzó úr országzásának 20. évfordulóján a tanítás szünetelt.

Március 8. Gyászmise Marianna főhercegné lelki üdvéért.

Március 15. Szentmise a hazáért. Ünnepey:

Himnusz	Erdélyi iskolában... Molnár VI.o.
Nemzeti dal	Ének
Ünnepi beszéd	Három szín... Geszthelyi K.
A jövő virágai... Hazafias jelenet	El ne hagyd... Geszthelyi M.
Édesanyám ablakára... ének	Magyar tánc... Lackó É., Molnár K., Gombos
Márciusi kis vitézek... Nagy Tibor I. o.	Ima
Rab magyarok zászlója... Dér I. V. o.	Szózat

Március 16. Albrecht királyi herceg Őfensége és Katalin hercegasszony leányának, Sarolta főhercegnőnek keresztelése alkalmából a gyermekek szeretet oszonnája.

Május 29. Madarak és fák napja. Műsor:

1. Gyöngye violának... ének	5. Eltörött a kutam gémje... ének
2. Madarak és fák ünnepén	6. Madárnyelven... Nagy T.
3. Sajnálom a szegény fákat... Bene J.	7. A rossz fiú ... Bene M.
4. A vadász és a nyúl... Ujvári M.	8. Magyar vagyok... ének

Június 2., Tantermek rendben, iskolások egészségesek, fejkombás megbetegedés nincsen."

Dr. Dokupil

1940/1941. tanév

Szeptember 6. Megemlékezés Erdélybe bevonuló honvédjeinkről. Szentmise ő fensége Izabella főhercegasszony lelki üdvéért. Gyermek év eleji szentgyónása és szentáldozása.

Szeptember 23. Fogalmazási feladat tanulóknak: Erdély visszatért.

Október 6. Gyászünnepély:

1. Himnusz	4. Ünnepi beszéd
2. A kettős seb szavalata Gyöngyösi József	5. Erdélyi induló
3. Szózat	6. Miénk a láng ... Pálfalvi Mária
	7. Hiszekegy

November 5. Szent Imre herceg ünnepe. Este hat órakor Szt. Imre ünnepély Szt. Imre a magyar ifjúság védőszentje. Szt. Imre élete. Vetített képes előadás. Tündöklő csillaga... ének

November 19. Szent Erzsébet ünnepély. Vetített képes előadás az iskolában.

December 16. Tanító urunk Izabellaföldön mint kántor, tartott requiemet.

Március 15.

Szentmise	Petőfi sírja... Szendrői M. IV. o.
Hazafias ünnepély	Katonanóták
Himnusz	Magyar vagyok... Nagy Tibor II. o.
Talpra magyar... Monyoródi J. VI. o.	Erdélyi induló
Kossuth Lajos azt üzenté... ének	Márciusi üzenet
Ünnepi beszéd	Szózat, Hiszekegy

Április 4-5. Gróf Teleki Pál miniszterelnök úr halála miatt elrendelt gyász alatt a tanítás szünetel. Gyászmise gr. Teleki Pál miniszterelnök úr lelki üdvéért.

Hadparancs:

„Honvédek: A kötelesség ismét arra szólít bennünket, hogy elszakított magyar véreink segítségére siessünk. Mindig bevált katonai erényeitekre és fegyelmetekre építve bízom benne, hogy ezt az új feladatot is tökéletesen fogjátok megoldani. A magyarok Istene és a nemzet minden gondolata most is veletek van. Előre az 1000 éves déli határokra.”

Budapest, 1941. április 10. napján

Horthy sk.

vitéz Bartha sk.

Az április 11-én megindított magyar támadás az elcsatolt Baranya-háromszög és a Bácska területének visszazszerzéséért alig két hétig tartott. A délvidéki magyarok nemzeti felszabadulásként, a „szerb elnyomás” megszűnéséért élték át a Magyar Királyi Honvédség bevonulását. Ünnepi szentmiséken mondtak hálát a visszacsatolásért, országzászló avatásokat

rendeztek számos helyen népviseletbe, pártába öltözött lányok díszsorfala között vonultak be a magyar honvédség alakulatai.

Farkas Jánosné - 1941-ben IV. osztályos tanuló - visszaemlékezése:

„1941. április végén, vagy valamikor május elején, a pontos napra már nem emlékszem, de szép tavaszi idő volt. Nekünk, diáklányoknak magyaros ruhába kellett öltöznünk, a fiúknak is ünneplőbe, mindenkinek virágot kellett hozni. Utána kimentünk Feketekapura, ott az út szélén sorba állítottak minket úgy, hogy egészen Téglaházig érjen a sor. Talán 20 perces várakozás után Mohács felől jött a menet. Elöl fehér lovon Horthy, mögötte szintén lovon katonák, néhány civil is volt a kíséretben. Integtenünk és tapsolnunk kellett. Mi így ünnepeltük meg a baranyai területek visszatérését az anyaországhoz...”

Április 16. Tanító urunk tényleges katonai szolgálatra bevonult.

Május 22. Anyák napja:

1. Muskátli... énekel a leánykör	7. Minden anyák... vers Wahr E. I. o.
2. Édesanyám is volt... ének III -IV. o.	8. Kék nefelejcs... ének III-IV. o.
3. Anyák ünnepén... Újvári Márta	9. Anyai szív... Szalai J. I. o.
4. Fecske madár... ének I-II. o.	10. Ki süt néktek Vers Nagy Magdus
5. Szűz Máriához... Szirényi M. I. o.	11. Hársak alatt... ének III-VI. o.
6. Ünnepi beszéd	12. Rózsakirálynő udvarában jelenet

Május 25. Hősök napja:

1. Himnusz	5. Erdélyi induló
2. Beszél a márvány... Rózsahegyi J. VI. o.	6. Délvidéki induló
3. Szózat	7. A magyar hősök vers Nagy T. II. o.
4. Ünnepi beszéd	8. A szobor megkoszorúzása
	9. Hiszekegy

Június 4. Szentmise Frigyes főherceg lelki üdvéért.

1941/1942. tanév

Szeptember 16. „Kanyaró miatt hiányzik 7 tanuló. Szem és hajvizsgálat, 2 tanuló gombás, fertőző hajbetegség gyanús. Iskola előtti országútrészlet naponként többször öntözendő a nagy por miatt.”

Dr. Dokupil

Január 9-12. A háromnapos havazás és nagy hófúvás miatt a kint lakó tanulók nem tudtak jönni az iskolába.

Január 21-22. Hófúvás miatt ismét hiányzik 33 gyerek.

Február 6 - 18. Ismételten hiányzik 33-38 gyermek az erős havazás miatt.

Május 14. Áldozócsütörtök. A II. osztályos tanulók első szentáldozása.

Május 30. Madarak és fák napja. Kirándulás Buzoglicai erdőbe a főherceglaki és a nagynyárádi iskolákkal együtt.

1943/1944. tanév

Október 11 - 14. Gazdasági (Vetési) munka miatt szünetelt az előadás, miniszteri rendelet alapján.

Október 26. *„Tanterem rendben. Megvizsgáltam 72 gyermeket, gombás fejmegbetegedést nem találtam. Dyphtheria oltásban részesült 24 gyermek.”* Dr. Dokupil

Április 1. *„A vallás és közoktatásügyi m. kir. Miniszter Úr rendelete értelmében, az egész országban, a háborúra való tekintettel, a népiskolák bezárattak, s így a haladási napló a mai napon bezáratott.”* Sátorhely, 1944. április hó 1-én.

1945/1946. tanév

Október 11. *„Himlő elleni újraoltás. Tanterem rendben. A nem használt tanterem ablakai betörve. Ajtó hiányzik így a tanítás ebben a tanteremben nem folytatható. Kérem az iskolafenntartót ezen hiányok mielőbbi pótlására.”* Dr. Czékus

A II. világháború utáni első tanév 1945. október 1-én indult, 41 lány és 31 fiútanulóval. Ez 43 tanulóval kevesebb, mint az utolsó, **1944—45. évi háborús tanévben**. Ennek oka egyrészt a háború utáni bizonytalanságból, a változó gazdasági körülményekből fakadt. Az uradalom megszűnt, néhány család elköltözött, új családok nem érkeztek. Az iskola haladási naplója még *„Isten nevében!”* bejegyzéssel indul. Vallástant még tanítanak, Virágh Ferenc Püspök Úr névnapját megünneplik. Ugyancsak ünnep, és iskolai szünet a Mindenszentek, Halottak napja, és Szent Imre herceg neve napja. Földrajz tantárgyból még külön oktatták a Duna - Dráva háromszög - lényegében az uradalom - földrajzi, gazdasági viszonyait. 1946. május 30-án 10 vizslaki és 6 sátorhelyi gyermek végezte első áldozását. Az **1946/47 tanévben** az V. és VI. osztály tanulóit a mohácsi, belvárosi, katolikus iskola tanmenete szerint oktatták. Ez tulajdonképpen az első körzetesítési kísérlet volt, de a következő évben már abbamaradt, egészen 1962-ig. Az 1962/63-as tanévtől a VII-VIII. osztályos tanulók voltak az elsők, akik már Mohácsra jártak iskolába. 1947. január 14-től február 8-ig - a korábban említett tüzelőhiány miatti szünet következményeként - csak délutáni oktatás folyt 13 órától este 18 óráig. A tanterem olyan mértékben kihűlt, hogy délelőtt előbb fűteni kellett, biztosítandó a melegebb levegőt. 1949. április utolsó hetében a tanulók naponta gyakorolták a május 1-i felvonulást, amelyen aztán teljes létszámmal részt is vettek a faluban. Május 3-án rajzokat

is kellett készíteniük az ünnepekről, kár hogy ezek a rajzok, azóta már eltűntek. 1949 májusára a kommunista párt lényegében egyeduralomra jutott az országban, egy valami volt még hátra. A világháború után létrejött Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyett életre hívták a Magyar Függetlenségi Népfrontot. Eme új szervezet megerősítésére írták ki május 15-re a voksolást. Az eredmény nem lehetett kétséges, 96%-os részvétel mellett ugyanilyen arányban győzedelmeskedett a népfront. Mindezt azért írtuk le, mert iskolánk tanulói külön táncműsort adtak a választás tiszteletére. Az **1949/50-es tanévben** már teljes gőzzel folyt a felnövekvő generációk átnevelése. Október 6-i megemlékezést, március 15-i ünnepeket már nem tartottak, megszűnt a hitoktatás. Március 15. helyett előtérbe került a Tanácsköztársaság, Lenin halálának évfordulója, április 4-e ünneplése, stb. Viszont dicséretes, hogy iskolánk történetében először, 1950. március 8-án megemlékeztek a Nemzetközi Nőnapról. Sztálin, Rákosi, a Szovjetunió dicsőítése mellett, talán a legnagyobb abszurdum: 1949. december 20-án beszélgetésóra keretében első osztályos – 6 éves!!- gyermekeknek tartottak előadást a 3 éves terv eredményeiről... Nem tévedés, nem elírás, mindez megtalálható az 1949/50-es tanév haladási naplójának 15. oldalán. „December 20. kedd 85. tanítási nap 1. osztályban reggel 8 órától beszélgetés: a 3 éves terv eredményei.”

1949 júniusában elismerő oklevéllel tüntették ki a sátorhelyi Szülői Munkaközösséget:

„...jó munkájáért elismerő oklevéllel tünteti ki és felkéri, hogy lelkes működését iskoláink fejlesztése, népünk boldogulása, 5 éves tervünk győzelme érdekében a jövőben is a régi szeretettel folytassa. Nevelő, szülő, gyermek közös munkája a nép iskolájának alapja.”

Ortutay Gyula miniszter

Révai Lili miniszteri tanácsos

Az oklevél múzeumunkban megtekinthető.

Az **1951/52-es tanév** anyakönyvi naplójában a tanulók adatai mellett feltüntették a család gyermekeinek számát, életkorát, valamint a családfő jövedelmét is. Több családnak is ez volt az egyetlen bevételi forrása, a kétkeresős családmódel bevezetése ekkor még az elejénél tartott. Felsoroljuk az Állami Gazdaság dolgozóinak fizetési listáját.

Az Á.G. igazgatója: Oszttermayer Miklós havi keresete 1.500 Ft volt. Helyettese. Nagy János 1.125 Ft. A gazdaság agronómusa: Zábó László 1.100 Ft. Hikisch Károly növénynevelő: havi illetménye 1.200 Ft. Brigád, ill. csoportvezetők: havonta 500 Ft keresettel rendelkeztek. Tehenészeti dolgozók: havi bére 400-450 FT volt. A sertéstelepi dolgozók: havonta 400 Ft-t kaptak. A tejcsarnok alkalmazottjai: havi 400 Ft bért kaptak. Kanászok: havi illetménye 480 Ft volt. Az FM Szövetkezet kocsmájának vezetője: Kresz Józsefné 600 Ft. Traktorosok: havonta 4-500 Ft-t, míg a kocsisok 400 Ft-t vihettek haza. Idénymunkások: havi 380-500 Ft-os keresettel rendelkeztek. Napszámosok bére: 4-500 Ft között mozgott. A szakmával rendelkezők: közül a legmagasabb jövedelme a kovácsoknak volt, havi 700 Ft. Asztalos, bognár, lakatos, kőműves, villanyszerelő, stb. egységesen: 600 Ft juttatást kaptak havonta. A gőzgép kezelője: 580 Ft, a kút ill. szivattyúkezelő: 450 Ft havi bért kapott. A falu fodrásza: Auth József havi keresete 400 Ft volt. Szíjgyártó: is dolgozott az ÁG.-ban, Csaplár Pál, havi 500 Ft keresettel. Szintén 500

Ft havi jövedelemmel rendelkezett az Á.G. felvásárlója. Iskolánk igazgatónöje, özv. Kanyó Ferencné, havonta 660 Ft-ot vihetett haza. A hadigondozási segély: havi 430 Ft volt. Ezt a segélyt három személy kapta a faluban.

1952. március 7-én felhívás jelent meg a sajtóban:

„ Felhívjuk a lakosságot, hogy március hó 9-re, vasárnap reggelre házat mindenki díszítse ki, az udvarát és utcát takarítsák el, házaikra a zászlót tűzzék ki, hogy méltóképpen ünnepelhessük Rákosi Elvtárs 60. születésnapját.”

Valamint még iskolánk elnevezéseiről a tárgyalt időszakban: 1945-ig Sátoristyei- ill. Sátorhelyi főhercegi uradalmi, római katolikus elemi népiskola. 1945-től 1948. július 16-ig Állami katolikus népiskola.

1946/1947. tanév

Szeptember 14. A III. és IV. osztály részt vett a temető tisztogatásában.

December 18. Világnézeti átképző tanfolyam Mohácson. Tanítási szünet. Az 1945 utáni idők első ún. agy mosása. Ezt utána egy éven keresztül havonta ismételték, de ezeket a napokat külön már nem tüntettük fel írásunkban.

Január 7 – 13. Tüzelő hiány miatt tanítási szünet.

1946. február 1. Köztársasági elnökválasztás alkalmából iskolai szünet.

Március 15. A nemzeti ünnep alkalmából 8 órakor szentmise, utána ünnepély a hősök szobránál. Szavalatok, karének, koszorúzás, ünnepi beszéd, kuruc dalok.

Május 20. Földrajzóra: Csonka Magyarország földrajza.

Június 12. Madarak és fák napja. Kirándulás a boki erdőbe. Műsor:

1. Himnusz	5. Dalok: Arany az erdőn
2. Beszéd a madarak, fák védelméről	6. Tele szívünk
3. A fiú és a rigó... szavalat	7. Leng a lobogó... dal
4. segítsetek a kis madarakon...vers	

1947/48. tanév

Március 15.

Himnusz-karének	Drága zászlónk... vers
Ünnepi beszéd	Bízzunk a szebb jövőbe... vers
Ünnepnap van... kánon 4 szólamban	Petőfi legenda
Március... vers	A haza... vers

Magyar tánc

Április 25. Búzaszentelő körmenet. Nem volt tanítás.

Május 3. Az iskolai gyakorlótéren kukoricavetés.

Július 16. Az iskola új neve: Sátorhelyi állami általános iskola.

(Utóbbi átnevezés oka: Rákosiék a katolikus egyházban vélték felfedezni a demokrácia egyik legfőbb ellenségét. A magyar parlament fenti napon törvénybe iktatta a felekezeti fenntartású iskolák államosítását. Hatezer-ötszáz, katolikus egyház által működtetett iskola került állami tulajdonba.)

1948/1949. tanév

Október 6. Ünnepe:

Bevezető beszéd

Október 6... vers

Himnusz

Damjanich búcsúlevele feleségéhez

Az úttörő mozgalom megemlékezése a hősokról.

Szózat és úttörőinduló

A 13 vértanú szerepe a szabadságharcban.

Március 29. Rajzóra. Rajzolás helyett mozgalmi dalok éneklése.

1949/1950. tanév

Október 10. Énekóra: mozgalmi dalok.

Október 13. Olvasás: Rákosi Mátyás: Hogyan tanult Lenin

Október 18. Olvasás: Lenin és a kisfiú

November 4. Beszélgetés: Az októberi szocialista forradalom. Szovjet pionírok.

November 7. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepe.

November 12. Fogalmazás: Az októberi forradalom

December 9. Beszélgetés: Szovjet pionírok

December 10. Ének: Sztálin kantáta:

„Hozzád szól a dallam, ki jöttél, hogy hirdesd: a nép szava szent s Oroszország a fény. Te, népednek lángja, Te, el nem alvó máglya, Te, példája annak mi szovjet erény. Te ércből való vagy, mert így hív a néped, acél a Te szíved, mert acél, s utánad ki indul nagy harc elébe,

indul, de annak a szovjet, a szovjet a cél. Hát hozd el a békét, mit áhít az ember, mert tenger a könny, s oly kevés még a jó, hát hozd el a békét s vedd a harcnak végét, hogy zengjen az ének, a harsonaszó!”

Alexandrov

December 12. Olvasás: Találkozás Sztálin elvtárrsal

December 17. Fogalmazás: Levél Sztálinhoz Fogalmazás: Miért szeretjük Sztálint?

December 19. Beszélgetés: Beszélgetés Sztálinnal. Háztartás: Sztálin-fal készítése

December 21. Sztálin elvtárs 70. születésnapján ünnepi műsor

December 23. Sztálin ünnepély megbeszélése

Január 10. Beszélgetés: A szocializmus útján

Január 21. Ének: Lenin dal

Február 23. Megemlékezés a szovjet hadsereg napjáról

Május 18., Május 20., Május 22., Május 25. Olvasás: Rákosi Mátyás 1 – 4.

Az iskolák államosításával lehetővé vált, hogy a „fordulat évétől” az iskolák az ideológiai harc egyik frontjává alakuljanak át. E törekvésnek részévé vált a személyi kultusz jellegzetességeinek egyike: a pártvezetők életútjának, tetteinek, műveiknek megjelenítése, dicsőítése a tankönyvekben.

Néhány szemelvény az iskolai tankönyvekből:

A szovjet-Oroszország elleni intervenció idején: „Sztálin elvtárs felhívással fordult a szovjet emberekhez: *Menjete ki a mezőre és keressetek olyan növényeket, amelyekből gumit lehet termelni. A szovjet nép hallgatott a tanácsra. Így akadtak rá a gumipitypangra.*”- olvashatták a 9-10 éves gyermekek.

„Elérkezett december 21., a sztálini műszak napja. Az egész üzem lázban égett. Mindenki egyformán drukolt Kovács Jancsinak, aki ma három géppel kezdte meg munkáját. Dolgozott egyetlen felesleges mozdulat nélkül, és közben csillogó szemmel gondolt Sztálin elvtársra. Nem is csoda, hogy ezek után 2461 %-ot teljesített.” 3. osztályosok olvasókönyve.

Rákosi Mátyás életútjának alapja szintén a hősiesség mozgalmi múlt volt. Több tankönyv is megemlékezett Rákosi részvételéről a századelő diákmozgalmaiban, természetesen nem egyszerű, jelentéktelen harcosként. „Ezekben a harcokban tevékenyen részt vett a fiatal Rákosi Mátyás is, mint a szocialista diákság vezetője.”

Rákosinak hatása volt az irodalomra is. Találkozásai közé tartozott József Attilával való megismerkedése. Ez is bizonyította: a legzseniálisabb művészt is hatása alá vonta. A negyedik olvasókönyv így ír: „a találkozás a tanítómester és a tanítvány bensőséges viszonyává mélyült, és olyan fordulatot jelentett József Attila szellemi fejlődésében, amelynek

nyomai költészetében szinte sorról-sorra követhetők.” (Ennek abszurdításához nincs is hozzáfűznivalóm!) a szerző

Ezek az idézetek tankönyveinkben 1949/50-től jelentek meg, csúcspontjuk az 1951-55-ös időszak volt. Sztálin halála után is ugyanúgy megtalálhatók voltak a dicsőítő szövegek, még 2-3 éven keresztül.

Tanórák, tanrend, tantárgyak

„Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában: Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában.”

Az 1918 végén alakult Területvédő Liga, illetve a Védő Ligák Szövetsége 1919 decemberében, majd 1920 tavaszán tiltakozó gyűléseket és felvonulásokat szerveztek a tervezett béke ellen, melyeket még nagyobb tömegeket mozgósítva ismételték meg június 4.-én. Szintén ezekben a napokban a Védő Ligák Szövetsége pályázatot írt ki olyan ima vagy fohász, esetleg jelmondat megfogalmazására, mely alkalmas a „reváns eszméjének ébrentartására” a pályázat nyertese” a Felvidék egy elszakadt leánya”, Papp-Váry Elemérné, született Sziklay Szeréna, két leány anyja, régi abaúji nemesi család sarja. Apja gömöri főispán, férje honvéd ezredes. Korábban is jelentek meg versei, nevét azonban a pályázat elnyerése tette ismertté. Ez a három verssor a trianoni béke revíziós propagandájának egyik leghatásosabb eszközévé vált. A revíziós jelmondat több mint húsz éven át naponta érte az ország valamennyi korosztályát. A korszakban nem volt olyan hivatalos rendezvény, ünnepség, ahol ne hangzott volna el. Ez a jelmondat iskolai füzetek, tankönyvek borítóján, közintézmények falán, napi és hetilapok oldalain, stb., került mindenki szeme elé.

Iskolánkban minden tanítási nap eme három sor felmondásával indult, reggel nyolc órakor. Ezután, a haladási naplók tanúsága szerint, harmincperces órák voltak, déli 12-ig. Déltől délután fél 2-ig a tanulók valószínűleg hazamentek ebédelni, utána fél 2-től délután 4-ig folyt még az oktatás. Ragadjuk ki találomra egy tanítási nap anyagát, tanóráit.

1927. november 11. péntek

8 - fél 9 Számtan, mértan IV. osztály Szorzás kétjegyű szorzóval

Fél 9 - 9 Helyesírás V-VI. osztály A főnévi és melléknévi igenevekből

9 - fél 10 Fogalmazás III. osztály A honfoglaló Árpádról

Fél 10 - 10 Olvasás V-VI. osztály Mária oltalma

10 - fél 11 Helyesírás IV. osztály Az ige, a névelő és a névmás

Fél 11 - 11 Fogalmazás V-VI. osztály Az előző napi fogalmazás megbeszélése, javítása

11 - 12 Kézimunka IV.-V.-VI. osztály Gereblye és lapát készítése

Fél 2 Polgári jogok V.-VI. osztály Az esperesi kerületről

2 - fél 3 Olvasás III. osztály Dorottya nővér

Fél 3-fél 4 Hittan I.-VI. osztály Előkészületek a szentgyónáshoz és áldozáshoz

A mindenkori I-II. osztályokat ugyanilyen időbeosztású órákkal tanították a legelemibb ismeretekre, úgymint a betűk, számok megismerése, írásmódjuk megtanulása, beszélgetés, beszédképesség fokozatos gyakorlása, fejlesztése. Olvasásórákon a régi magyar mondákkal, regékkel ismerkedtek a legfiatalabbak, de nem hiányzott a testnevelés sem, aminek keretében különböző társasjátékokat tanultak: „*adj király katonát, aki bíjt, aki nem, labdajátékok, stb.*”

A tanrend, tanmenet szerint naponta, tehát hetente hatszor, valamennyi osztálynak tanítottak számtan-mértant, naponta, olykor másfél-két órában olvasás volt.

Helyesírással hetente háromszor, történelemmel a III. osztálytól heti két alkalommal, fogalmazással a IV. osztálytól szintén hetente kétszer ismerkedtek a tanulók. Az V.-VI. osztályosok hetente egyszer vettek részt természet- és vegytanoktatáson, az V. osztálytól szintén heti egy alkalommal egészségtant tanítottak. Beszédgyakorlatokat a III. osztálytól minden héten háromszor, énekórát az összes osztálynak hetente kétszer tartottak.

Rajz és földrajz tantárgyakat a III. osztálytól heti két, ill. három alkalommal tanítottak. Hittan mindenkinek hetente négyszer 2 órában, az V-VI. osztályosok heti két alkalommal természetrajz és gazdaságtan, valamint a polgári jogok ismeretével gazdagították tudásukat.

Néhány fejezetcím a polgári jogok és alkotmánytanból:

Cselédtörvény, Munkástörvény, Képviselő választás, Az országgyűlés, Igazságszolgáltatás, A királyról, Iskolatörvény, A törvényhozás két háza, Ipartörvény, Gyülekezési jog, Az ország kormányzása, stb..

Kigyűjtöttük azon verseket, amelyekkel olvasásórákon és beszéd, valamint értelemgyakorlat keretében foglalkoztak a tanulók.

Arany János: Mátyás anyja, Családi kör

Petőfi Sándor: A puszta télen,, Fekete kenyér, Nemzeti dal, Szülőföldemen, Este, Ősszel, Anyám tyúkja

Tompa Mihály: A madár fiaihoz

Kisfaludy: Szülőföldem szép határa

Juhász Gyula: A tápai Krisztus

A Himnuszon és a Szózaton kívül ez bizony nem sok. A regék és a mondák közül sem találunk sokkal többet. A csodaszarvas, Lehel kürtje, Botond, Pusztaszer, A fehér ló mondája...

Történelmünket viszont a honfoglalástól István királyon, a tatárjáráson, az Árpád-ház kihalásán, a Hunyadiakon, Rákóczin, Zrínyin, Deák Ferencen, Kossuthon, a hunokon, az avarokon, Pázmány Péteren, az Aranybullán, valamennyi királyunkon át, egészen az I. világháborúig bezárólag alaposan megismerhették a tanulók. A török időket megelőző 1514-es Dózsa féle parasztfelkelésről semmit sem találtunk a tananyagban. A legtöbbet természetesen a mohácsi csatáról és Trianonról tanítottak, számunkra teljesen érthető módon. Az egyetemes történelmet ugyanilyen részletességgel oktatták, benne foglalva a rómaiakat, görögöket, egyiptomiakat, a francia forradalmat, Napóleont, a keresztes háborúkat, stb..

Érdekes megfigyelni a napi politikai történések, események megjelenését a tananyagban 1940 szeptemberétől. Az augusztus 30-i bécsi döntés értelmében 43.000 km² észak-erdélyi és székelyföldi területet csatoltak vissza Magyarországhoz 2,5 millió lakossal, közülük mintegy 1 millió román nemzetiségű volt. Dél- Erdélyben kb. 400 ezer magyar maradt román uralom alatt. Hadseregünk szeptember 2-án kezdte meg a bevonulást a románok által kiűrtett területekre.

Iskolai tananyag: *Szeptember 6-23.* Megemlékezés Erdélybe bevonuló honvédjeinkről. Beszélgetés Erdélyről. Erdély visszatért. Erdélyi induló - ének. *Október 7-16.* A visszatért Erdély jelentősége. A magyarság üldözése Oláhországban.

Az erdélyi bevonulástól számítva- annak ellenére, hogy az ország nem állt hadban- bármikor lehetett számítani egy esetleges ellenséges, hadüzenet nélküli támadásra.

Ennek első jele a tananyagban: *November 9 – március 11.* Mi az a légitámadás? Kinek a feladata a légvédelem? Milyen bombákkal támad az ellenség? Hogyan viselkedjünk gáztámadás alatt? Mi véd az akna, a repesz és a gyújtóbombák ellen? A légitámadás eszközei. Viselkedés légitámadáskor. A gázálc és kezelése. A gázálc használata.

Az áprilisi bácskai bevonulással kapcsolatos néhány téma a tananyagban *április 17 és május 18 között:* A déli trianoni lánc is elszakadt. Magyar honvédek a Délvidéken. Nagyobb lett a hazánk. Délvidéki induló. Ének. A falvak légvédelme. A harci gázok. A polgári légvédelem módjai. A hazáért meghalni dicsőség.

A napi politika és a tananyag kapcsolatának ezennel vége is szakadt, ugyanis a későbbi háborús eseményekről, mint a Szovjetunió elleni hadüzenet, az Újvidéki „hideg napok”, vagy a doni hadsereg katasztrófája, hogy csak ezeket említsük, már nem találunk feljegyzést. Persze, ezek nem is tartoztak történelmünk dicsőséges napjai közé, meg talán 10-12 éves gyerekek nem is értették volna a mélyebb összefüggéseket. Ők csak annyit tudtak, tudhattak: a hős magyar katonák mindig a haza dicsőségéért harcolnak...

Nem mellőzhető momentum a tananyagok történetéből a következő epizód: 1927. június 21-én óriási meglepetést okozott Magyarországon az egyik legnagyobb példányszámú angol lapban, a Daily Mail-ben megjelent írás, „*Magyarország helye a nap alatt*” címmel. Ez az írás Trianon revízióját támogatta. A cikk elindítója lett egy nagyarányú sajtókampánynak, amelynek Lord Rothermere volt a kezdeményezője. Az angol sajtómágnás kampánya óriási lelkesedést váltott ki idehaza, és részben ennek hatására alakult meg a Revíziós Liga, Lord

Rothermere életét, munkásságát azonnal beiktatták az 1927-28-as tanév anyagába. Itt Sátorhelyen két előadás is elhangzott az iskolában szeptember 27-én, és november 10-én, de aztán hamar kiderültek a terv korlátai: a lord csupán behatárolt, részleges etnikai alapú revízióra gondol, és az angol közvélemény, sem a brit kormány nem támogatja. Lord Rothermere lekerült a napirendről...

Évtized múlásával, 1937-re lényegesen megváltozott a brit kormány álláspontja: a béke megőrzéséért a legyőzött államoknak engedményeket kell tenni, meg kell őket békíteni. 1938 szeptemberétől mind a brit miniszterelnök, mind külügyminisztere, már a békeszerződés területi döntéseinek felülvizsgálatát is fontolóra vette. Szeptember 19-én a brit miniszterelnök a magyar kormányhoz írt levelében hangsúlyozta: *„Teljes mértékben rokonszenvezek Magyarországgal, amelynek nincs oka az aggodalomra. Magyarország helyzetét gondosan emlékezetben tartom. Nagymértékben helyeslem és továbbra is ajánlom ama békés és nyugodt magatartást, amelyet Magyarország mindig tanúsított.”* Talán elég lett volna ezt a néhány mondatot hazánk akkori vezetőinek fejében tartani és a következő háborús években sok minden másként alakulhatott volna...

A trianoni béke igazságtalansága kétségtelen, mégis szeretném a néhai brit miniszterelnök előbbi mondatait azok figyelmébe ajánlani, akik a közelgő 100. évforduló alkalmából a békediktátum újratárgyalását szeretnék elérni. A háború évei alatt kellett volna országunk irányítóinak higgadtan, megfontoltan politizálni és így talán elérhettük volna Trianon nem teljes, de részleges orvoslását. Sajnos sikerült magunkat a rossz oldalra lavírozni és ez mellett makacsul kitartani a háború végéig. Az 1943 és 1944 évi közeledési kísérlet a brit kormányhoz, ami természetesen titokban történt, már elkésett.

Nem véletlenül írta 1907-ben Ady Endre: *„Mi mindig mindenről elkésünk.”*

Még néhány apróság: minden évben tanítási szünetet adtak ki Virág Ferenc megyés püspök, valamint Horthy Miklós név illetve születésnapja alkalmából. A Trianon emléknapot évente megtartották.

1936. március 15-én alakult meg az Ifjúsági énekkar, az aznapi ünnepségen már ők énekeltek. Kéthavonta a tanítóknak mindig váltakozó helyszíneken-Babarc, Majs, Dunaszekcső, stb.-pedagógiai szemináriumokat tartottak. Az első bejegyzett szülői értekezlet: 1946. szeptember 22. Az utolsó Veni Sancte: 1946. szeptember 15. az utolsó Búzaszentelő körmenet, amin a tanulók részt vettek: 1947. április 25. Az utolsó Szt. Erzsébet napi ünnep: 1946. november 19.

Két kis iskolai versike a 30-as évekből:

„ Iskolába öröm járni,
ott lehet sokat tanulni,
ott művelem szívem, eszem,
tudom, egyszer hasznát veszem.”

„Egyest kaptam mert jól feleltem,
hátra rúgtak, meggörcsültem.
Kalapot tettem a fejemre,
úgy mentem a helyemre.”

A szocialista országokban az antiklerikális propaganda részeként a történelemkönyvekből eltörölték a „Krisztus előtt” évszázados megjelölést, és helyette az „időszámításunk előtt” fordulatot alkalmazták. Ez külföldön nem egyszer derűtséget váltott ki, hiszen többféle időszámítás létezik. Mohamedán, zsidó, hindu, stb.

Magyarországon az első iskolát valamikor 996 táján alapították Pannonhalmán, a bencés kolostorban működött. Az első egyetem: 1367, Pécs. Jogi, orvosi és bölcséleti fakultása volt. Az első népiskolát a XVI-XVII. század fordulóján alapították, egyházak működtették. A magyar nyelvű oktatás kezdete: 1796, Sárospatak. Az első pedagógusképző intézet nőknek: 1856, Pest. Az első 8 osztályos népiskolák 1937-ben indultak. A tanévkezdések egy rövid időszakot-1786 és 1790 között- leszámítva, mindig november hónapban voltak. A szeptemberi tanévkezdet 1876 óta van érvényben. A leghosszabb időn át hivatalban volt közoktatási minisztereink:

Trefort Ágoston 1872-1888; Klebelsberg Kunó 1922-1931; Hóman Bálint 1932-38 és 1939-1942.

Iskolánk régi tanulói közül Forster József, született 1898. március 25-én, az iskola elvégzése után kitanulta a műbútorasztalos szakmát, Pestre került, Wekerle Sándor egykori miniszterelnök házi asztalosaként dolgozott. A parlamentben is végzett kisebb-nagyobb munkákat egészen 1936-ig.

A parkban a mai faluházzal szembeni szabad térségen tenispálya volt. Itt teniszeztek egymás között, vagy vendégeikkel a hercegkisasszonyok. A labdaszedők olykor az iskola tanulói közül kerültek ki, akik ezért a szolgálatukért a kisasszonyoktól napi 1 pengőt kaptak.

Az uradalom idejében a mai presszó helyén iroda működött. A II. világháború utáni években ezt az irodát alakították át kis-iskolává, egy vagy két osztályt itt tanítottak, rendszerint az alsóbb osztályokat.

1936. február 10-én a Kardos családban hármas ikrek születtek, ami akkoriban szinte csodának számított. Talán a főhercegi család iránti tiszteletből a keresztségben a Gabriella, Frigyes és Albrecht neveket kapták. Az abban az esztendőben 80.ik évét betöltő Frigyes főherceg jelképesen vállalta a keresztpapaságot. Gabriella a főherceg egyik lánya, Albrecht pedig a fia volt, aki akkor már a gazdaságot irányította. Az újszülött Albrecht később Albertre változott. Közösségünket csak közvetve érinti, de úgy hiszem, a történet mégis ide kívánczik. Izabella főhercegasszony teljesen nyitott szellemű, mindenre fogékony, minden után érdeklődő nő volt. Vonzották a művészeti ágak, az irodalom, a festészet, a képzőművészetek, és különösen a zene után mutatott jelentős érdeklődést, olyannyira, hogy még cimbalmozni is megtanult. Mindezek mellett, az akkori időkben, gyerekcipőben járó, fényképészetben is tehetséget mutatott. Számos felvétele megmaradt az utókor részére. 1931-ben Szent Imre emlékévet tartottak, halálának 900-dik évfordulójára. Kevesen tudják, de Budapesten az egykori Horthy Miklós körtéren - ma Móricz Zsigmond körtér - a központi helyen álló Szent Imre szoborcsoport elkészítésére a főhercegasszony adott megbízást. Nem tudjuk, hogy a szobor átadását megérte-e még, mert 1931-ben meghalt. Templomunkban, ahogyan már korábban megírtuk, gyönyörű színes mozaikablak őrzi Izabella főhercegasszony

emlékét. Még valamit a „Madarak és fák napja” mint iskolai ünnep bevezetéséről. A XIX. században a mezőgazdaságban nagy átalakító folyamatok történtek. Ezeknek a folyamatoknak következményeként a madarak életfeltételei romlottak. Az 1870-es évektől a madárvédelem kérdése nemzetközi szinten is előtérbe került. A mezőgazdaságra hasznos madarak védelméről szóló törvényt Párizsban írták alá. Ezen törvény értelmében rendelték el Magyarországon is valamennyi elemi iskolában az ünnep méltó megtartását. A népiskolai törvény természetesen foglalkozott a tanulók fegyelmezésével is. Az elemi iskolai rendtartás az alábbi büntetéseket javasolta a rendetlenkedő tanulókkal szemben:

- a. Szeretettel és komolysággal intés magánosan, aztán nyilvánosan.
- b. Megpirongatás magánosan, aztán nyilvánosan.
- c. Padból kiállítás, térdeltetés nélkül.
- d. Tanítási óra után bennmarasztás, éheztetés nélkül.
- e. Tanítási óra után bennmarasztás, éheztetéssel, felügyelet mellett.
- f. A szülőknek szó-, vagy írásbeli értesítése.
- g. A tanítói testület vagy gondnokság előtt való megintés.

A tantárgyak közül a természettan anyagát - sajátos „*helyi tantervként*”- a „*szülők többségének foglalkozására és a vidékre való tekintettel, ahol laknak*” állították össze.

Az elemi iskolai tanítás mindennapos eszköze volt a golyós számológép, a háromlábú állótábla, mozgatható írott és nyomtatott betűk készlete, térképek és földgömb. 1896-ban a tankötelezettség betartásában Baranya, Sopron és Vas megyék jártak az élen, míg a sor végén Máramaros és Torda- Aranyos vármegyék kullogtak. A mindennapi és ismétlő iskolai tanköteles gyermekek átlag 20 %-a nem járt iskolába. Írni-olvasni tudás aránya nőknél 46%, férfiaknál 66% volt. Ez elmaradt a fejlett nyugat-európai államok adatai mögött (pl. Nagy-Britannia), de jobb volt a térség, hasonló adottságú államainak (pl. Olaszország) adatainál. 1897-ben a VKM előírta az egészséges tartásnak megfelelő padok használatát is: „*Minden gyermek úgy ülhessen a padjában, úgy élőszóval oktatás, mint írás és olvasás közben, hogy teste természetes és kényelmes helyzetben legyen. Egyszersmind a gyermek társai zavarása nélkül képes legyen felállni, a táblához menni.*” Ezért nem ajánlották a hosszú akár 8 gyermeket is befogadó padsorokat.

II. Háborús emlékek

1944. november és december havában a front és a Vörös Hadsereg közeledte miatt a Vallás és Közoktatásügyi miniszter rendelete alapján a tanítás szünetelt. Ezen két hónap néhány történést szeretnénk bemutatni, ma is élő sátorhelyi lakosok emlékein keresztül.

„Amíg Magyarország szövetségeseink ellen harcol, és a tengelyt támogatja, nem számíthat sem rokonszenvre, sem kíméletre.” Angol-amerikai közös álláspon 1943 nyarán.

Országunk vezetőinek ez a figyelmeztetés sem volt elég arra, hogy kilépjenek a háborúból, holott 1943 nyarán már világosan látszott - és ezt katonai vezetésünk józanabb része is tudta -, hogy Németország nem kerülhet ki győztesként a harcokból.

„1944. szeptember 1-én, erre a napra, erre a dátumra pontosan emlékszem, mert amikor lőnek az emberre, azt nem lehet elfelejteni. Ezen a napon, még tanévnyitás előtt, Főherceglakon élő osztálytársnőmet és barátnőmet látogattam meg. Főherceglak akkor a Baranya-háromszög 1941-es visszacsatolása után ismét Magyarországhoz tartozott. Kisvonattal utaztam, sokan voltunk a kupében, többnyire felnőttek, de néhányan gyerekek is. Én tízéves voltam akkor. Tudtuk, hogy háború van, de senki nem gondolt semmi rosszra. Mindenki beszélgetett, viccelődött, ahogyan utazás közben szokás, amikor hirtelen egyre erősödő zúgásra figyeltünk fel, de még ekkor sem gondoltunk rosszra, sőt az ablakhoz mentünk, de ekkor már a kupé tetején, oldalán kopogtak a lövedékek. A vonat megállt, aki tudott, az ülések alá bújt, volt, aki az ijedtségtől mozdulni sem tudott. A repülőgép visszafordult és még egy sorozatot lőtt a vonatra. Olyan alacsonyan szállt, hogy tisztán ki lehetett venni a néger pilóta arcát. Nyolcan meghaltak, sátorhelyi lakos nem volt köztük. Egyikük arca annyira összeroncsolódott, hogy később a halottkém és az orvos a fogazata alapján tudta csak azonosítani...

Pár nappal később néhányan gyerekek most már oda is jutottunk Főherceglakra. Olyan ragyogó, napsütéses, meleg idő volt, hogy elhatároztuk, gyalog indulunk vissza Géta, Erdőföld, Ormánypusztá irányába, nem olyan nagy távolság. Erdőföldig jutottunk, amikor újra felhallatszott a magasban a már jól ismert repülőzúgás. Szerencsénk volt, mert időben be tudtunk bújni egy néhány lépésnyire álló nagy szénakazalba. Egy sorozatot azért eleresztett a pilóta, talán csak ijesztgetésképpen, és repült tovább. Megúsztuk...” Óvári Józsefné

„A háború vége felé 7 éves voltam. Vizslakra 1944. november 25-én jöttek be az oroszok, mi gyerekek egy közeli bunkerben játszottunk. Onnét kizavartak bennünket, szerencsénkre, mert kb. fél óra múlva egy bombát dobtak le a bunkerre. Nem tudom megmondani, hogy német vagy orosz repülő volt e? Arra viszont emlékszem, hogy az oroszok jövele előtt német katonák jöttek és nőt kerestek maguknak. Három 17-18 éves lányt az idősebbek sietve elbújtattak a disznóól padlásán, szerencsére oda nem néztek föl a katonák. Ők is siettek, mert már nagyon közeledtek az oroszok. Mentek is tovább, de közülük egyikük valamiért visszamaradt. Hirtelen ő találta magát szembe az egyik ház sarkán egy orosz katonanővel. A nő lőtt először, sokszor előttem van, ahogyan a német katona melléből spriccel a vér... a

németet ott temették el a ház mellett, mi még néhány napig a szivattyúház pincéjében bújtunk meg.”

Magyar Istvánné

„A háború idején, 1944-ben 12 éves voltam, de nem Sátorhelyen, hanem egy Zala megyei kis faluban, Marázon éltem. A falunak kb. 300 lakosa volt. Márciusban hozzánk is német katonák jöttek, egy harckocsijuk a pajta alá állt be. A németek jól érezték magukat, harmonikáztak, énekeltek, nem volt különösebb gondjuk. 1944 őszén, november végén, december elején jöttek az oroszok, de addigra a németek már elvonultak, így harc nem volt. A falunak amúgy sem volt stratégiai fontossága. December közepén magyar sebesült katonákat hoztak a faluba. A sebesült katonák nagyon félték, hogy az oroszok lelövik őket, és volt is az oroszok között egy katona, aki rájuk fogta a géppisztolyát, de egy magas rangú tiszt keményen rendre utasította az oroszot, így a sebesült magyaroknak nem esett bántódása. Anyám nagyon vallásos volt, a szobában tartott két kisebb Jézus szobrot. Amikor az egyik fiatal orosz katona meglátta a szobrokat, letérdelt és keresztet vetett és imádkozni kezdett...”

Erdélyi Andrásné

„1944. március végén egy kisebb szakasz, 10-12 német katona jött Sátorhelyre. Néhány nap múlva megszűnt az iskolai tanítás. Ennek örültünk, hiszen gyerekek voltunk, én akkor már polgári iskolába jártam. A polgári iskolában, amíg lehetett, mindig a diákok készítettek kisebb csomagokat a mohácsi zsidóságnak. Itt a faluban a németeknek kisvasúton hozták a vágóállatokat. A németek senkit sem bántottak, naponta a kocsmában énekelgettek, azt gondolom, elégedettek lehettek az ellátással. Egyébként Feketekapun is laktak zsidók, ők is kaptak Sátorhelyről ebédet, de nekik már nem volt olyan jó. Egy Steiger nevű intéző naponta kilovagolt Feketekapura, és ott lóhátról bikacsökkel rendszeresen ütötte-verte őket. Az oroszok 44. november 25.-én jöttek be Sátorhelyre. Addigra a németek már elmentek. Mi a többi lakossal együtt a pincébe menekültünk és ott lent hallottuk a robbanást. Valószínűleg egy német repülő bombát dobott le a kocsmá melletti területre. A bombazilánkok két orosz katonát megöltek, a közeli házakban, a kocsmában az ablakok betörték a légnyomástól. Más harci esemény nem történt, a két oroszot itt a temetőben hantolták el, sírjukat ma is gondozzák. Néhány nap múlva feljöttünk a pincéből, disznót vágni. Az oroszokkal bolgár katonák is jöttek, el akarták vinni az egész disznót, aztán az oroszok közbelépésére megelégedtek valamennyi zsírral, kis kolbásszal, hurkával. Az egyik orosz katona elvitte nagyapám óráját, de nagyapám nem félt, bement az orosz parancsnokhoz és visszakapta az órát, a katonát megbüntették, és áthelyezték egy másik alakulathoz.”

Farkas Jánosné

„A háború alatt Vizslakon laktunk. Mikor az oroszok bejöttek, nem tudom miért, de szétlőtték a házuk egyik sarkát, az ablakon is belőttek. Egy napig kint voltunk az erdőben. Jóságot nem, de apám vadászpuskáját elvitték. Nagyon féltünk, hogy baj lesz belőle, esetleg fegyverrejtegetésnek veszik, de nem bántottak bennünket.”

Örkényi Józsefné

„1944-ben két másik családdal együtt Téglaházon laktunk, én 6 éves voltam, egy-két dologra emlékszem az égetett téglát a közeli Feketekapun lakó summások készítették, ők verték bele a B.U. (Bellyei Uradalom) jelzést is. A frissen égetett téglát pincében szárították, a pincét, annak bejáratát kukoricaszárral takarták el, amikor jöttek az oroszok, fel sem fedezték. A három házba benéztek, apám beszélt németül, az oroszoknál is egy tiszt értette a német nyelvet. Apám elmondta a tisztnek, hogy itt csak gyerekek vannak, mit akarnak velük? A tiszt kiadta a katonáinak a vezényszót:- szuronyt le! Megitatták lovaikat és mentek tovább. Bennünket, gyerekeket, biztonság okából azért néhány napra az uradalmi tyúkfarmra vittek. A közeli erdő szélén történt a következő eset: egy német és egy orosz katona itt rohant egymásnak, lőni már nem volt idejük, a szuronyukat egyszerre használták, mindketten ott haltak meg. Ott a kisvasút mellett közös sírba temették őket. Egy idősebb bácsi keresztet faragott a sírra, és a síron mindig volt virág... Később a honvédség kiásta őket, és valamilyen katonai temetőbe kerültek.”

Barta Sándorné

„A háború éveiben Albertfalván laktunk. Az itteni iskola két részre volt osztva, egyik felében német, a másikban magyar nyelven folyt az oktatás. Minden évben sokan voltunk tanulók. Közvetlenül az iskola mellett épült a templom. A bácskai megszálláskor visszacsatolt faluban németajkú lakosok voltak többségben 1944 nyarától egyre többször jelentek meg amerikai repülők a falu fölött. Valamelyik alkalommal egyikük olyan alacsonyra ereszkedett, hogy lesodorta az egyik istálló tetejét. Következő alkalomkor késő este jött egy repülő, de ez talán eltévedhetett, mert leszállt az erdő szélén, ott ahol fényt látott. A fény a P. Janiék házából jött, ők laktak az erdő mellett. A pilóta nagyon meglepődhetett, mert a P. Jani könnyen el tudta venni tőle az ejtőernyőjét és az iránytűjét, majd utána elengedte. A pilóta további sorsát nem tudom. 1944 őszén a magyar és a német hadsereg már visszavonulóban volt, nyomukban az oroszokkal, szerbekkel. Nem tudom, az emberek sejtettek-e, gondoltak-e valami rosszra a faluban, de a fiatal, jóindulatú jegyző szólt több családnak is: most még nyitva a határ, aki tud, pakoljon és menjen. Néhány nap múlva, november végén tényleg jöttek a szerbek. 7-8 embert csak úgy találomra elfogtak. Nem érdekelte őket, hogy ezek a férfiak egyáltalán voltak-e katonák, csináltak –e valamit a háború alatt, netán vétettek-e a szerbek ellen, nekik csak az számított, hogy németek és magyarok voltak. Az erdő szélén gödröt ásattak velük, aztán valamennyiüket belelőtték. Néhány embert, közöttük a nővéremet és a bátyámat, magukkal vitték. Nővéremnek sikerült megszöknie tőlük, szerencsére nem keresték, bátyám viszont Dályoknál meghalt. Később tudtuk meg, hogy valószínűleg valami mérgezett ételt ehetett, lehet, hogy szándékosan, lehet, hogy kényszerítve. Néhány nap és már csomagoltunk. December elején jöttünk át, szerencsére mindenünket el tudtuk hozni. Kisvonattal jöttünk, de hirtelen akkora havazás kezdődött, hogy a vonatnak meg kellett állnia, és 5-6 napot Főherceglakon töltöttünk, egy nagyobb teremben laktunk. Itt már nem találkoztunk szerbekkel. Velünk együtt jött még át a Szántó, a Takács, a Kielmayer, a Bánfalvi és a Mucsi család. Ők Sátorhelyen, Vizslakon és Borzában telepedtek le, mi Izabellára kerültünk, míg a Mucsi család egy tanyára, ez lett később a Mucsi-tanya. Ezeket a dolgokat nem lehet már sohasem elfelejteni...”

Kiss Gyuláné

Frontkatonák emlékei:

„1940. december 2-án kellett bevonulnom Pécsre, a tüzérségi laktanyába. Itt egy lövontatású tüzérség állomásozott. Kiképzésem harmadik hónapjának elején vakbélgyulladásal a pécsi Honvéd kórházban megoperáltak, utána 1 hónap betegszabadságot kaptam. A szabadság után visszakerültem a laktanyába, lövegkezelői beosztásba. 1941. szeptember 1-től áthelyeztek a IV. hadtesttörzshöz, segédírnoknak. A IV. hadtestet 1942 áprilisában kivezényelték a 2. magyar hadsereg kötelékében az orosz frontra. Útvonalunk Pécs - Budapest – Komárom – Érsekújvár – Katowice-Kurszk volt. Itt kivagoníroztunk és a Brjanszki erdőn keresztül már járműveinkkel mentünk a Don felé. Kurszkban éltük át az első harci cselekményt. Este orosz repülők jöttek, keresték a vasútállomást és a repteret, világító lövedékeket használtak, majd néhány bombát is ledobtak. Egy lőszerraktár felrobbant. Itt Kurszkban kb. 3 hónapig állomásoztunk, aztán indultunk tovább. Szeptember közepén értünk a Donhoz a IV. hadtest parancsnoksága Osztrogozsszk városának iskolájában rendezkedett be. A vezérkar a parancsnoki irodán dolgozott, irányítás-szervezési- feladatokkal. Nekünk, beosztottaknak térképrajzolás volt a feladatunk, ezeket a térképeket küldtük szét az első vonalbeli alakulatoknak. Decemberben már nagy hó volt a Don partján. Engem ekkor nagy szerencse ért, parancsnokomat hazavezényelték Pestre, én kísértem haza. A frontra már nem kellett visszamennem, Pécsre kerültem ismét, fogolykísérőnek. 1944. októberben SAS (siess, azonnal, siess) behívót kaptam Pécsre a IV. k. póthadosztály törzséhez. Bevagoníroztunk és vittek bennünket Komádiig. Itt a kivagonírozás után már indultunk is Erdélybe. Borosjenőnél találkoztunk az orosz haderővel. Az oroszok annyira túlerőben voltak, hogy az első összecsapás után visszavonulásra kényszerültünk. Komádi, majd Hosszúpályi irányába. Itt jelentették be a hadosztálynak Horthy Miklós kormányzó lemondását, Szálasi vette át a hatalmat. Mi folytattuk a visszavonulást a Tisza és Budapest irányába. Gödöllőnél meg kellett állni, hogy fölesküdjünk Szálásira. Utána Isaszeg, Pécel, Mátyásföld érintésével értünk Pestre. Pesten nem maradtunk, talán egy napot, és máris Budára kellett átmennünk. A Lánchídon vonultunk át, még időben, mert aznap éjjel az összes Duna-hidat felrobbantották a németek. Karácsonykor mondták meg nekünk, hogy a fővárost bekerítették az orosz csapatok. Mi a Vár körül voltunk elszállásolva, civilekkel vegyesen. Itt ettem életemben először lóhúst. Február 11.-én este mindenkit mozgósítottak, hogy kitörünk az oroszok gyűrűjéből, de erre már nem került sor, mert másnap reggel a Várra kitűzték a fehér zászlót, megadtuk magunkat. Az oroszok elvették fegyvereinket, sorakoztattak bennünket, így estünk fogságba.”

Haraszi József 1919-2017. Negyvenhónapnyi hadifogság után 1948. június 30-án tért haza a Szovjetunióból.

„1941. augusztus 1-re kaptam meg a behívómat Pécsre, a légvédelmi tüzérség alakulatához. Kiképzésünk harmadik napján a laktanya alakuló terére vezényeltek bennünket. Egy kisebb dombot kellett körülállnunk, a domb tetején négyszög alakzatban kb. húsz fegyveres katona állt. Nem is sejtettük mi következik, amikor fölvezettek a dombra két megkötözött katonát. Egy tiszt fölolvasta, hogy két katonaszökevényt halálra ítélték, és végig kellett néznünk agyonlövésétüket. Így jár az, aki cserbenhagyja a hadsereget, mondták, és tudtuk, hogy ezt

elrettentésnek szánták. Nem is mertünk napokig megszólalni. Kiképzésünk másfél hónapig tartott, utána fölesküdtünk Horthyra, a hazára. Eskütel után a laktanyában maradtunk, őrseget adtunk, gyakorlatokat is tartottunk a légvédelmi ütegekkel, egyszer haza is engedtek néhány nap szabadságra. December elején, Mikuláskor jött a hadparancs: december 14.-én irány az orosz front. Bevagonírozásunk 1 napig tartott, aztán Pécs – Budapest - Miskolc után Kassa fölött léptük át az akkori országhatárt. Szlovákia keleti területein áthaladva értük el Lemberg (Lvov) városát. Itt egy napi várakozásra kényszerültünk, mert áthaladó német vasúti szerelvényeknek kellett elsőbbséget adnunk. Másnap mehettünk csak tovább, és így értük el a célállomást, Bergyicsev várost. A kirakodás után egy gépkocsizó tüzérsztály kötelékébe kerültünk, mint légvédelmiek, és itt ismertették velünk a keleti front helyzetét. A német hadsereg ekkor Moszkva előtt állt, tőlünk úgy 600 km távolságban. Ellenséges támadástól nem kellett tartanunk, így biztosítási feladatokat kaptunk. Ebbe beletartozott különböző raktárok, reptér, vasútállomás, vasútvonalak védelme és biztosítása Bergyicsev és Zsitomir városok térségében, de néhányszor a közeli Kijevbe is elvezényelték alakulatunkat. Harci cselekményekbe nem kerültünk és ez így nem is lett volna baj, csak a hideg. Decemberben, januárban nagyon hideg volt, némely napokon mínusz 30 fokot is mértünk. Egyébként tudtuk, hogy környezetünkben itt-ott partizánok tevékenykednek. Egyszer valamelyik őrzőjratunk kettőt elfogott, de a parancsnokunk nagyon emberségesen bánt velük: alapos kikérdezés után mindkettőt elengedte, néhány csomag cigarettával a zsebükben. Sajnos nem mindenki viselkedett így, más magyar alakulatok egyes katonái, de főképpen a németek nagyon kegyetlenül bántak a helyi polgári lakossággal és a zsidókkal szemben. Tudtuk ezt, de nem avatkozhattunk közbe, más volt a feladatunk. Márciusban, áprilisban már elolvadt a hó, ekkor a nagy sár jelentett gondot járműveinknek, elakadtak a sárban, mert műút csak nagyon kevés volt a környéken. Május elejére, közepére száradt fel minden, és ekkor szolgálatunk is végére járt, 1942. június 1-én haza vezényelték alakulatunkat és itthon mindenkit leszereltek. Az orosz frontot szerencsésen megúsztuk. A civil élet hét hónapig tartott. 1943. január 3-án kaptam az újabb behívót a Zala megyei Bázakerettyére, szintén a légvédelmi tüzérséghez. Itt újra találok több oroszországi volt bajtársammal. Feladatunk a zalai olajmező légvédelme volt. Ekkor már lehetett számítani ellenséges légitámadásra, hiszen hadban álltunk Amerikával és Angliával is. Éjszakára elsötétítési parancs volt érvényben. Néhány alkalommal átrepültek felettünk ellenséges gépek, de nem bombáztak, mi sem kaptunk tűzparancsot. Valószínűleg felderítő repülőgépek lehettek. 1943. október 1-én ismét leszereltek, tartalékos, illetve készenléti állományba helyeztek. Ez annyit jelentett, hogy bármelyik pillanatban harcra késznek kellett lenni. Nem is kellett sokáig várni, 1944. január 7-én megérkezett az újabb behívó, ezúttal Balatonfűzfőre, a II. hadtest kötelékébe. Március 19-én bejöttek a németek, bennünket ez – egyenlőre - nem érintett, maradtunk a helyünkön. Naponta tájékoztatást kaptunk a harcok állásáról, a harci cselekményekről. Így tudtuk meg, hogy Budapestet április 3-án érte az első brit és amerikai légitámadás. Célpontjuk a Csepel-szigeti repülőgépgyár volt. Ezután rendszeressé váltak a főváros elleni repülőátadások, főképpen a rendező pályaudvarokat bombázták. Ugyanígy bombázták a szegedi, szolnoki, nagyvárad, kolozsvári pályaudvarokat. Vezérkarunk szerint kb. 600 gép támadta a közlekedési hálózatot, a június eleji támadás mintegy 2 000 áldozatot követelt. Vártuk, hogy átvezényelnek minket az ország más részébe, de ez elmaradt. Közben az orosz repülő is támadtak, de nem ekkora intenzitással. Október 16.-án értesültünk Horthy sikertelen kiugrási

kísérletéről, Szálasi és a nyilasok hatalomra jutásáról. Néhány nap múlva föleskettek bennünket Szálasiira. A laktanyában Horthy Miklós képét lecserélték Szálasiéra, akit „Nemzetvezető”-nek kellett szólítani, de erre részünkről soha nem került sor, soha nem találkozhattunk vele. A hadseregben káosz kezdett eluralkodni, olyan eset is megtörtént, hogy egy órán belül három egymással teljesen ellentétes parancsot kaptunk. Sok katonának elege volt már a háborúból, de nem tudtak dönteni: mit csináljanak? Átálljanak az oroszokhoz? Megszökjenek? Mindegyiknek nagy volt a kockázata. A mi alakulatunk együtt maradt és részt vettünk a december 24-25-i balatoni és fehérvári ütközetben. A háború folyamán ez volt az egyetlen csata, amiben részt vettem. Abban a két napban erősen ködös volt az időjárás, a repülőket csak hallottuk, hogy jönnek, de nem láttuk őket. Megkaptuk a lőelemeket, az irányzékot, lőttünk is az ágyúval s hogy találtunk-e azt akkor nem tudtuk. Két nap múlva mondták az előjáróink, hogy egy brit repülőt lelőttünk, a pilóta katapultált és fogságba esett. Karácsony utáni napokban az oroszok gyalogsággal támadtak. Gyalogság ellen a légvédelmi ágyút nem lehet elég hatékonyan használni, így kézi fegyverrel viszonztuk a tüzet. Ekkor sebesült meg a vállán az egyik mellettem harcoló bajtársam. Ez az orosz támadás nem tartott sokáig, valami miatt megálltak és hetekig nem jöttek. Valószínűleg azért állhattak meg, mert minden erejüket Budapest bevételeire koncentrálták. Ez sikerült is nekik február 13-án. Ezután fordultak újra ellenünk és most már nem volt „irgalom”. A németeknek Budapesttől a Balatonig húzódott az utolsó erős védvonaluk, a „Margit” vonal. Ezt minden áron tartani szerették volna, de hiába. Az oroszok Tatabánya, Oroszlány, Várpalota, Mór térségben áttörtek. A németeknek-velünk együtt menekülni kellett Ausztria irányába. Ellentámadásra már senki sem gondolt, a mi egységünk-légvédelmi ütegeinket hátra hagyva- gyalogmenetben március 23.-tól egy hét alatt értünk Várpalotáról Kőszegre. Kőszegen március 29.-én estünk az oroszok fogságába. Harmincan lehettünk, egy barakban éjszakáztunk. Másnap sorakoznunk kellett, egy orosz tiszt lóháton jött elénk valami tájékoztatást adni, természetesen tolmáccsal. Volt nálunk két –három üveg pálinka, ezeket-még mielőtt beszélni kezdett volna-átadtuk neki. Erre csak annyit mondott: „ Pásli dámoj!” Ezt tolmács nélkül is értettük: menjetek haza! Kiállítottak néhány papírt és elengedtek bennünket. A sors talán így adta vissza azt, amikor mi is elengedtük azt a két partizánt...

Farkas József 1919-2003.

1945. április 5-én értem haza Sátorhelyre.

III. Megszűnt települések emlékezete - Egy eltűnt pusztai világ nyomában

„... nincsen fény, nincs lámpa-láng

és hírük sincsen a faluknak.

Alusznak némán a faluk,

múltat álmodván dideregve...”

Ady Endre

Feketekapu

Feketekaput még a múlt század húszas éveinek elején is Feketekapu nevű juhakolnak nevezték, mivel két hatalmas hodályban az uradalom juhainak, birkáinak egy részét tartották, kb. 6000 darabot. Ezt a két hodályt alakították át később ún. barakká, amelyekben aztán summások, idénymunkások laktak, akik a környező településekre jártak dolgozni. A kövesút két oldalán egy-egy lakóház is épült, az egyikben 3, a másikban 2 család lakott. A vizet ásott kút biztosította, az áramot az 50-es évek elején vezették be. A közlekedési lehetőség jó volt, a postai küldeményeket Sátorhelyről hordták. Ide tartozik még, hogy a 70-es évek elején a Janus Pannonius Múzeum régészei Feketekapu közelében kb. 300 gepida sírt, ill. egy kisebb település maradványait tárták fel. Feketekaput 1968-ban lebontották.

Az egykori Feketekapu történetéhez tartozik még az 1950-es évek elején elbontott tisztartói lakás. Közvetlenül az útelágazás déli sarkánál lévő kis ligetben állott a telefontal is ellátott épület. Maga az épület téglából készült, kápolnaszerű, bolthajtásos képzéssel. A bolthajtásba bele volt munkálva a félhold, ezért is vélték kisebb török türbének, mely két sötétebb színű szárnyas ajtóval rendelkezett. Szép, gondozott udvar vette körül az épületet, sövény, orgonabokrok, stb. Ma is élő, sátorhelyi lakosok emlékei szerint, kik a 40-es években voltak gyerekek, az udvarba nem volt szabad belépni, csak meghívottként, vagy engedéllyel. Hamberger József gazdasági felügyelő élt családjával a tisztartói lakásban. A néphagyomány szerint az 1800-as években egy török évente eljött ide, és az északi kapuszólop mellett imádkozott, ajátatoskodott, mivel ott valami török volt eltemetve.

Borza-major

Sátorhelytől déli irányban a Főherceglakra vezető iparvasút melletti, mindössze 1 db lakóházból álló tanya, egy családdal. A tanyán 1 db üszőistálló üzemelt, a vízellátást gémeskút biztosította, az áramot soha nem vezették be.

1975-ben lebontották, helyén egy kisebb ligetszerű facsoport áll. Az uradalom alatt, majd később az Állami Gazdaság idején is 435 holdnyi művelt terület tartozott a majorhoz.

Erdőfű

Az egyetlen ma még létező és lakott település, amely gazdaságilag Sátorhely üzemegységének számított. Valószínűleg az 1860-as évek közepén létesült, a leírás szerint az 1875-76. évi nagy árvíz idején még csak egy cselédlakás, egy tengeri góré és egy igásállat-istálló állott a területén. A nagy árvíz után kiépített, gátrendszerrel körülhatárolt erdőfűi gazdasági területhez 3110 hold föld tartozott. Nevét természeti környezetéről kapta, majd 1879-ben a birtok tulajdonosa, Albrecht főherceg, tábornagy (1817-1895), fia Frigyes főherceg házasságkötése után, annak feleségéről (Croy-Dülmen Izabella) Izabellaföldnek nevezte el. 1945. után lett ismét Erdőfű a neve. Az egész uradalmat az 1865. évben kezdték felszerelni az akkori viszonyoknak megfelelő korszerű gépekkel (vetőgépek, cséplőgépek, gőzgépek, stb.) Izabellaföldön 1873-ban épült az első cselédlakás, de már ezt megelőzően 1872-ben egy takarmánykamrát építettek. 1875-ben kezdték építeni a gazdasági udvarnak nevezett komplexumot, ami magába foglalta az ököristállót, sertésólakat, górékat és a tehenistállót, lóistállót. 1877-ben épült Erdőfűn az intézői lakás amely 1 cseléd, 1 vendég, 3 lakószobából, ebédlőből, konyhából, előszobából és éléskamrából állt. Ezen lakás építési költsége a melléképületekkel együtt 9 200 forint 63 krajcár volt. 1882-ben közvetlenül a tehenészet mellé sajtot is építettek 3713 forint 75 krajcár költségen. Kezdetben itt dolgozták föl a tejet, később csak hűtötték, majd kisvasúton Sátorhelyre szállították. A település malommal is rendelkezett, itt őrölték a cselédségnek a búzát, a tehenészetnek daráltak, sőt napraforgó pogácsát is készítettek itt. Az ököristállót az 50-es évek elején elbontották, illetve átalakították művelődési otthonná, mozival, színpaddal. A település központjában állt az ún. intézői park, a pusztá dísz, főtere, az intézői kastély előterében. Ritka növényeket, pl. tulipánfa, amerikai mogyorófa, stb. telepítettek ide, aztán szintén az 50-es évek elején a műút építésekor - mint annyi más értéket - ezt is felszámolták. Nincsen már meg a sajtotda, a lábaspajta-amiben szénát tároltak-nincsen meg a sertésfiaztató, az egykori mázsaház, nincsenek meg a kukoricagórék és nincsen meg az egykori kápolna sem. Ennek a kápolnának kis harangtornya volt és egykoron a sátorhelyi kántortanítók is ide jártak misézni. Erdőfűn 1899-ben a hozzá tartozó Puskásmajjossal együtt 97-en laktak. Ebből 73 római katolikus, 17 protestáns és 7 személy görög-keleti vallású volt. Lélekszám tekintetében 1960-65. között érte el a „tetőt”, ezekben az években kb. 500-550 fő élt a településen. Önálló iskolája is volt a pusztának, ahol 1977-ig folyt az oktatás, azóta Kölkedre járnak a tanulók. Közigazgatásilag 1920-ig Izséphez, 1920-41-ig Kölkedhez, 1941-45 között ismét Izséphez, majd 1945-től újra Kölkedhez tartozik. Épületeinek többsége ma a Duna- Dráva Nemzeti Park tulajdona. Az 1965. júniusi nagy árvíz idején Erdőfű lakosságát - néhány család kivételével - Nagynyárádra, illetve Sátorhelyre telepítették. Jelentősebb állatállomány ekkor már nem volt a településen. A családok Sátorhelyen a barakkokban és az akkori kultúrházban kaptak elszállásolást. Közlekedés szempontjából - az 1952-ben megépült és az erdön áthaladó kölkedi országút átadásáig - néhány földút, valamint a kisvasút biztosított kapcsolatot a környező településekkel.

Frigyesliget, Salétrom

A régi sátorhelyi sportpályától nem messze, északnyugati irányban lévő, 5 házból álló külterület. Öt család lakott itt, 2 db góré, füstölő, kemence is tartozott a kis településhez. A házak és a sportpálya közötti gondozott, fásított, parkszerű területet nevezték Frigyesligetnek. A harmincas, negyvenes években a leventék mindig itt tették le esküjüket. A leventék egykori zászlója ma a katolikus templomban található.

Kis-Vizslak

Vizslakpusztától keletre fekvő kisebb puszta volt, 1945 előtt Frigyes, majd Albrecht főherceg csikónevelő telepe. Hét-nyolc család lakta, a gyermekek Vizslakra jártak iskolába. 1945 után is csak lovakat tartottak egyetlen istállóban, de ezeket a lovakat többször is jöttek megnézni még külföldről is, hogy vásároltak is volna közülük, azt ma már nem lehet tudni.

A nyolc családra egyetlen kerek kút jutott, a vezetékes vizet a 40-es évek végén vezették be. Közlekedési lehetőséget az iparvasút, valamint Kölked irányában egy földút biztosított. A 70-es évek elején előbb a lakóházakat majd a lóistállót is elbontották.

Kölkedi Csárda

Feketekaputól nem nagy távolságra, északi irányban volt található a Kölkedi Csárda. Közvetlenül a kövesút mellett, gémeskúttal. A csárdát az ott élő család működtette, italkészletüket - bor, pálinka - többnyire közvetlenül a termelőktől szerezték be. A szájhagyomány szerint a csárdát betyárok is látogatták, majd később az országúti fuvarosok is mindig itt álltak meg lovaikat itatni. 1953-ban lebontották.

Körtvélyes-puszta

Egykor szintén Sátorhelyhez tartozó puszta. Az 1591. évi török közigazgatási terület térképén Kordvilas néven szerepel, Nagynyárádtól északra. 1736.évi összeírási adat: „*Körtvélyesnek van 100 hold műveletlen szántója, 300 barom részére uradalmi legelője, 50 hold kaszálója, makkos erdeje 7-8 évre 150 sertés makkoltatására elegendő.*” Nagynyáráddal és Bácsfapusztával földút kötötte össze, gémeskútja volt az egy vagy két, három házból álló kis pusztának, nem tudjuk már pontosan. Az az adat viszont birtokunkban van, miszerint a pusztán id. Schmidt János uradalmi felügyelő lakott a családjával.

Lajmérpuszta

Szent László király az 1093. évben a bátai apátnak adományozta Nagy-Nyárad községet, amely község északi határán Kerekegyház (jelentése: erdőben lévő templom) és Lajmér

község állottak. 1278-ban Laymér községbeli nemesek - Lőrincz, Sámson, Tamás, stb. nevezetűek - birtokaikat és a „szent keresztről nevezett egyház” patronátusi jogát eladták Kemény Illésnek és fiainak. 1322-ben János, layméri Jánosnak fia a Kölked község melletti, laymérhoz tartozó birtokát Egidius Becseynek adta el. Ugyanez a Becsey vette meg Bitó nevű nemes szintén layméri birtokát: 26 hold szántóföldet. Becsey Imre fiai, Tötös és Veszős, valamint Gyula fia Jakab 1334-ben ismét megosztják a birtokot. Az ezutáni években történtek aztán a már említett atrocitások a pécsi, bátmonostori és mohácsi püspökségek között a layméri birtoktest hovatarozása ürügyén. A középkori Laymérnak kicsiny temploma is volt. 1959.év őszén ezt a 8.40x3.80 m belterületű, 80 cm falvastagságú, mészkőből, téglából emelt kis építményt találta meg az ásatások során Papp László régész, a templom körül fekvő temető egy részletével együtt.

A középkori Lajmér méretei alapján falunak számított és nem azon a helyen feküdt ahol a későbbi Lajmérpuszta. A XIV. század második felére a Bátmonostori Tötös - család Mohácstól délre Majsza, Lajmér, Kerekegyháza és Lak falvakat magába foglaló uradalmat hozott létre. Lajmér a mai Nagynyárádtól keletre, a későbbi Lajmértól kb. 2 km távolságra észak-keleti irányban terült el. Az akkori birtokhatárok nem különültek el élesen egymástól és ezért állandó súrlódások, viszálykodások voltak a pécsi püspökség népei, birtokai, köztük a mohácsiak és a margitszigeti apácák Jenő és Csele falvainak lakosai között. Az 1370-es évektől folyamatosak voltak a rablások, fosztogatások a püspökség és Bátmonostoriak birtokai között. Legtöbbször a püspök mohácsi tisztartói, vagy a pécsi várnagyok vezették a feltüzelt jobbágyokat a másik uradalom falvai ellen. Lajmérről összesen 178 marhát, 100 sertést, 100 kecskét és az összes juhot elvitték. 1387-ben a pécsi várnagy és a mohácsi ispán embereikkel Lajmér és Lak birtokokat teljesen el akarták pusztítani. A viszálykodásoknak 1394/95-ben lett vége, Zsigmond király parancsára elkülönítették Lajmér, Lak, Majsza és Kerekegyháza falvainak határait a püspökség mohácsi birtokaitól.

A középkori Lajmér pontos területéről, lélekszámáról adataink nincsenek. A török hódítás alatt a falu teljesen elnéptelenedett, az épületek összedőltek. Ugyanígy nem tudjuk, hogy a későbbi Lajmérpuszta mikor létesült, a bellyei uradalom 1880-ban kiadott könyvében és az ehhez csatolt térképen már szerepel.

Egy épületben, szoba-konyhás lakásban két család lakott. Az épülethez 1 db artézi-kút tartozott, áramot nem vezették be. Egyetlen közlekedési lehetőséget az iparvasút jelentett. Az uradalomban és később az Állami Gazdaság idejében 516 hold földterületet műveltek. Lajmérpuszta körzetében, valamint sertéstelep is működött. Nádfedeleles ólakban csak anyakocákat tartottak malacokkal együtt. Ezen kívül még 2 db kukoricagóré tartozott ide. Az itt lakó két család már a 60-as évek elején elköltözött Majsra, illetve Sátorhelyre, a sertésállományt pedig a Bólyi MGK törökdombi telepére szállították. Lajmérpusztát 1973-ban lebontották.

Miskolczi-puszt

A Mohács-Villány vasútvonalon túl, a mai Bácsfapuszta közelében lévő egykori kisebb település, szintén Sátorhelyhez tartozott. Öt család, kb. 20 fő élt itt, az uradalom földjeit művelték.

Mucsi tanya

Vizslak és Kis-Vizslak között fekvő tanya volt az iparvasút mellett. Az itt élő család dinnyetermesztéssel foglalkozott.

Sokac tanya

A mai emlékparkkal szemben, a gesztenyesortól kb. 1,5 km távolságra lévő egykori tanya. Nevét az ott élő sokác családról kapta. Áram nem volt a tanyán, vízellátást a közeli gémeskút biztosított. Az iparvasút elágazása a tanyaig húzódott, de maga a járat nem ment be a tanyaára. Ez a mellékvonal szállítási funkciót töltött be. A tanyát övező uradalmi földek terményeit - cukorrépa, kender, borsó, stb. - a tanyához hordták, itt gyűjtötték, majd kisebb méretű tehervagonokba rakták és lóvontatással húzták ki az iparvasút csatlakozásához és utána szállították a mohácsi kikötőbe. Itt uszályra kerültek a termények, további szállításra, feldolgozásra, ill. eladásra.

Téglaház

Újistálló és Feketekapu közötti egykori tanya. Nevét az uradalmi tégláégetőről kapta. A tégláégető mellett épült, egy nagyobb házban három család lakott, de magát a munkát nem ők végezték, hanem a Feketekapun lakó egykori summások. Az uradalomban nyolc tégláégető működött. A tanyán fűt kutat használtak, az áramot az 50-es évek elején vezették be. A tanyát egy szárnyvonal kötötte össze az iparvasúttal. 1972-ben lebontották, lakói Mohácsra költöztek.

Újistálló

Szintén Sátorhely fiókmajorja. Kettő sorházban, ezen belül cselédlakásokban 11 család, kb. 40 fő lakta. Ezen kívül külön intézői - telefonos, fürdőszobás - lakás is tartozott a majorhoz. Az alsós tanulók Vizslakra, a felsős tanulók Sátorhelyre jártak iskolába.

A vízszolgáltatást 1 db utcai csap jelentette. A majorban 2 db tehénistálló, ezen belül egy leválasztott részben lóistálló volt, kb. 100 tehénnel és 20-25 lóval. Az istállókba később vezették be a vizet. A majorban tejszarnok és az istállók mellett takarmánykamra és feldolgozó is működött. Közlekedési lehetőség az iparvasút mellett a közeli Mohács - Eszék 56-os állami út volt.

1924-25-ben Újistállónál ásátásokat végeztek a mohácsi csata tárgyi bizonyítékai, emlékei után és néhány leletre - csontvázak, kardok, pénzermékre - is bukkantak. A Sátorhelyet körülvevő egykori kisebb települések közül Újistálló az egyetlen, amely még létezik, de már senki sem lakja, hanem az egykori épületek átalakítása után egy gazdasági társaság tulajdonába került, amely jó gazdaként kezeli, fejleszti a mai napig.

Uradalmi tyúkfarm

Kis-Vizslak, amit egyébként Új-Vizslaknak, Csikósistállónak is neveztek, ezután az iparvasút déli majd keleti irányba kanyarodott, elhaladt az Erdősi tanya mellett majd áthaladt a Duna bédai holtágán épített fahídon. Ezt a hidat Tyukászat-hídnak, Fekete-hídnak, Kátrányos-hídnak nevezték és itt volt a tyúkfarm vagy másképpen Tyúkház. Egy épület és egy lakóház tartozott ide, valamint 2 db kukoricagóré.

Vizslakpuszta

A középkorban LAK, később Újfalú volt a neve, más néven WFOLW, WYFOLV, a hajdani Ipoltlaka vagy Földvár tartozéka volt. 1446-ban MEZEWLAK és WYZLAK néven szerepel.

A török időkben elpusztult s később az eredeti helyétől keletebbre épült fel.

A bellyei uradalomban Sátorhely fiókmajorja volt 2766 holdnyi takarmányföld, rét, erdő, legelő, kert és komlókert arányában. 1945 előtt öt házsorban 30-35 család lakott itt. A II: világháború alatt és részben utána mind a lakók, mind az épületek, lakóházak száma megfogyatkozott. 1945 után egy házsorban 8 cselédlakás, a második házsorban 6 cselédlakás, a harmadik házsorban pedig 4 cselédlakás volt. Külön-külön lakás állt az intéző és a tanító családjának rendelkezésére, tehát összesen 20 család lakott a pusztán. Az intézői lakás telefonnal és fürdőszobával volt ellátva illetve felszerelve. A puszta vízellátását egyetlen utcai csap biztosította. Egy kerek kút is volt a pusztában, de ezt később elbontották egy lakó öngyilkossági kísérlete miatt.

Vizslakon volt még 4 db tehénistálló, az egyik istálló egy részét lovak foglalták el. Az állatok vízszükségletét gémeskút biztosította, de később az istállókba is bevezették a vizet. Az állatállomány kb. 40 db ló és kb.160-180 db szarvasmarha volt. A tejet a közeli Újistálló és Sátorhely tejházába szállították további feldolgozásra. A puszta külön élelmiszer illetve italbolttal rendelkezett, az áruellátást a sátorhelyi vegyesbolton keresztül biztosították vasúti szállítással.

Az iskolában rendszeresen 20-30 gyermek vett részt az oktatásban, az Újistállóról átjáró alsóbb osztályos tanulókkal együtt. Az iskolában egy elkülönített kisebb szobában működött a gazdasági iroda ahol a puszta ügyeit, valamint a lakosság ügyes-bajos dolgait is intézték.

A kultúrházban rendszeres filmvetítések voltak, egyéb rendezvényekkel együtt.

Közlekedési lehetőséget Erdőfű illetve Sátorhely-Mohács úton az iparvasút biztosított, műúti összeköttetés nem volt Vizslak és az említett települések között.

Vizslak történetének ismertetéséből nem mellőzhető az 1876. évi súlyos, veszélyes árvíz. A gátépítést már az 1820-as években megkezdték Vizslak mellett a bédai Dunaág hosszában a dályoki majd később az izsépi határig. A gátépítést 1872-ben Kopácsnál fejezték be. Az építés közel 50 évig tartó elhúzódását a gyakori árvizek okozták. Az 1875-76-os tél szigorú hideggel és erős havazásokkal köszöntött be. Valamennyi folyót vastag jégréteg borított. A januári, februári hőmérséklet végig nulla fok alatt maradt. Február végén Európa nyugati részén hirtelen olvadás indult, a Duna felső vízgyűjtő területén lévő folyók szinte egyszerre léptek ki medrükből, míg a Duna alsó szakasza még mindig jég alatt állott, ugyanakkor Linz, Bécs, Pozsony térségében mindenütt már az árvíz pusztított. A rendkívüli víztömeg két nap alatt ért le az itteni térségbe és emelte a vízállást addig még soha nem látott 654 cm-es magasságba.

Szerencsére emberéletben és az állatállományban veszteség nem történt és a gabonakészletek döntő többségét is meg tudták menteni.

1961-ben a Sátorhelyi Állami Gazdaság egyesült a Bólyi Mezőgazdasági Kombináttal. Elkezdődött a központosítás, az összevonás, a körzetesítés. Lényegében innentől lehet számítani Vizslakpuszta fokozatos hanyatlását is. Az állatállományt elszállították, az iskolát megszüntették, a boltot bezárták, egyre kevesebb volt a munkalehetőség, amit helyben végezhetek volna. Így lassan a családok is kezdtek elköltözni, zömében Sátorhelyre és Mohácsra. A 70-es évek elején a pusztát elbontották, helyén semmilyen épületmaradvány vagy rom, semmilyen emlékeztető nincs.

Bácsfalu

Írjunk néhány sort erről a kicsiny településről is, amely később Bácsfapuszta néven szintén az uradalomhoz tartozott. Papp László itt is ásatást végzett, és egy 4-5 m átmérőjű kisebb dombocska alatt, tűzben elpusztult kis ház maradványait találta meg. Összesen 17 ilyen domb rejti az egykori Bácsfalu házait, de a többit nem tárták fel

Ezzel elérkeztünk írásunk azon részéhez, amelyben szeretnénk kutatásunk eredményeként felsorolni azok neveit, akik a vizsgált időszakban, 1897-1950 között az azóta megszűnt településeken éltek. Listánk a legjobb akaratunk ellenére is valószínűleg nem teljes. Egyrészt az 1897 óta eltelt 121 év következtében, másrészt pedig az iskolai naplókban csak azok adatai szerepelnek, akik tanulmányaikat végezték. Felsorolásunkban csak a családfenntartó nevét és foglalkozását tüntettük fel.

Kölkedi Csárda:

Krisztmann Ferenc-
uradalmi kocsis

Sipos András- fűtő
Berger József- útkaparó

Linder Ferenc- földműves
Léber József- földműves

Újistálló:

Ifj. Nemes Sándor- tehenes	Zöldi Pál- felügyelő	Bruckner András- béres
Arnold József- hónapos	Fábián Ferenc- felügyelő	Takó János- béres
Auth Miklós- tehenes	Rátkai Gábor- mg. munkás	Debrődi Lőrinc- hónapos
Bauer György- tehenes	Gulyás Ferencné- napszámos	Kaló Imre- hónapos
Saller András- tehenes	Somogyvári Ferenc- napszámos	Hartung Lajos- béres
Erdélyi Ferenc- tehenes	Huber József- napszámos	Szikszai András- béres
Husti József- tehenes	Maurer András- tehenes	Szeitz Jakab- kocsis
Bubrek József- béres	Juhász János- hónapos	Lapostyán Imre- hónapos
Topler Mihály- gazda	Erdélyi János- hónapos	Zsolyomi János- hónapos
Vogel Ádám- tehenes	Wald János- tehenes	Veres András- hónapos
Nánik István- tehenes	Auth Gáspár- tehenes	Kozári György- béres
Harczi Ferenc- tehenes	Rózsa Pál- cseléd	Illés István- napszámos
Keller János- tehenes	Paschka László- tehenes	Vitéz Bódi János- gazda
Sokácz Samu- hónapos	Koszorú Imre- tehenes	Barna József- hónapos
Müller Pál- tehenes	Szalai József- napszámos	Szabó Sándor- hónapos
Schmidt Ferenc- tehenes	Szeitz Miklós- kőműves	Fuchs Henrik- tehenes
Volk Antal- tehenes	Reitz Antal- béres	Kardos István- kocsis
Szigeti Márton- felügyelő	Bojzát Bertalan- hónapos	Augszter Pál- hajdú
Mészáros András- tehenes	Dénich Ferenc- hónapos	Busz János- hajdú
Kász Henrik- tehenes	Bachesz József- tehenes	Farkas Lajos- napszámos
Fáy Miklós- tehenes	Izrael József- napszámos	Wagner János- napszámos
Gréger Antalné- napszámos	Vas István- hónapos	

Kis- Vizslak:

Özv. Deli Józsefné-
napszámos

Özv. Beck Bálintné-
napszámos

Somogyi Istvánné-
napszámos

Víg Ferenc- kocsis

Berger Péter- cseléd

Wolf Mátyás- hajdú

Oláh István- számadó
csikós

Kelle György- gépkezelő

Fekete József- gulyás

Schön János- tehenes

Fábián István- felügyelő

Vizslak:

Hau Kristóf- tehenes

id. Nemes Sándor-
tehenes

Kliebert Konrád- tehenes

Wujity Máté- béres

Rozmán János- hónapos

Major Antal- béres

Kozma József- felügyelő

Kliebert Kristóf- tehenes

Wuisz Mátyás- béres

Lázo Novákovics- béres

Krémer György –
hónapos

Resetár Ádám- béres

Her János- béres

Vörös József- béres

Vecsei Lajos- tehenes

Özv. Dermer Ádámné-
napszámos

Arnold János- tehenes

Bábics István-béres

Mészáros István- gulyás

Bauer János- felügyelő

Bognár Ferenc- béres

Máder György- fűtő

Topler Ferenc- hónapos

Fekete József- hónapos

Kő Ferenc- tehenes

Vencel Viktor- cseléd

Nyerges Mihály-gazda

Hanser Antal-hónapos

Kovács Istvánné-
napszámos

Vidák Mátyás- tehenes

Reisz Simon- cseléd

Schwalm Mihály- tehenes

Iszte Katalin- cseléd

Pánics Márton- hónapos

Gréger Antal- molnár

Kovács Imre- béres

Kappelmayer Ádám-
hónapos

Folk György- tehenes

Vencel Győző- hónapos

Heil Bálint- hónapos

Oszetszky Pál- uradalmi
intéző

Spáth János- béres

Bálint Márk- felügyelő

Balázs József- hónapos

Berger Ignác- béres

Baracsi Lukács- béres

Török György- hónapos

Turi Imre-bognár

Svec József- hónapos

Szabó Vince- hónapos

Árpád József- gépész

Bódi József- béres

Bódi János- cseléd

Szirényi József- kocsis

Szántó Károly- géplakatos
Haraszi György- gazd.
alkalmazott
Molnár András- kocsis
Szűcs Lajos- hónapos
Baumann József- béres
Tigelmann József- kocsis
Gozsovics József- tehenes
Takaró József- csikós

Schneider Jakab- béres
Füleki Antal- kanász
Vágó László- kocsis
Szabó Áron- béres
M. Kis György- kocsis
Özv. Hoffmann Józsefné-
cseléd
Skruth József- hajdú
Gaszner Gáspár- béres

Gautz Imre- béres
Ferenczi István- kocsis
Varga Bertalan- kocsis
Milics Gábor- cseléd
Szilárdi Antal- kocsis
Berger Péter- kocsis
Sebők Sándor- napszámos
Finok József- cseléd
Reisz István- fogatos

Téglaház:

Soploher Lőrinc- hónapos
Krémer György- hónapos
Ösztreicher József-
hónapos
Peutz Ádám- hónapos
Arnold Mátyás- hónapos
Krémer Lőrinc- hónapos
Müller Vencel- hónapos
Schmiedmeister Ferenc-
hónapos

Schmiedmeister András-
hónapos
Mezei Ignác- hónapos
Dömötör József- fűtő
Heller Józsefné-
napszámos
Pap János- napszámos
Reisz János- kőműves
Schneider Ferenc- gépész
Vajda Károly- kertész

Czette József- géplakatos
Kurai János- cseléd
Rózsafi Sándor- tehenes
Paller Antal- téglágető
Elmer József- téglágető
Horváth János- fűtő
Nichter András- fűtő
Koller Márton- cseléd

Borza:

Hohmann Péter- tehenes
Máder György- tehenes
Biezer János- tehenes
Bárác István- tehenes
Lippert Mátyás- tehenes

Takaró Márton- béres
Kiss Mihály- béres
Fábián József- napszámos
Takaró József- napszámos
Vorgics Márk- kanász

Bozsánovics János- béres
Mátyás Pál- kanász
Fultz Mária- napszámos
Gátai János- béres
Lórencz Mátyás- béres

Roth József- hónapos

Régi Lajos- kanász

Pavelka Ferenc- kanász

Werner György- cseléd

Lőrincz Miklós-
brigádvezető

Feketekapu:

Krisztmann Sebestyén-
hónapos

Oswald János- hónapos

Wolf József- hónapos

Székelyi József- tehenes

Bathmann Vendel-
tehenes

Ljublanovics Mátyás-
fűtő

Keszeg György-

Ternai József- hónapos

Bergmann Ferenc-
tehenes

Tulla János

Szarka Péter

Komáromi Péter- kocsis

Meszlényi István-
hónapos

Horváth József- hónapos

Gyurkovics István-
hónapos

Midlinck Sándor-
hónapos

Kovács István- hónapos

Wolf Péter- kocsis

Bakondi Lőrinc-
napszámos

Bakondi Simon-
napszámos

Füstös János- napszámos

Molnár Béla- napszámos

András József- hónapos

Bányai Gergely- hónapos

Hamberger József-
felügyelő

Fodor Balázs- summás

Víg Béla- hónapos

Kőrösi József- hónapos

Szepesi Sándor- hónapos

Csányi József- hónapos

Verebélyi Miklós-
hónapos

Mező Mátyás- napszámos

Orosz György-
napszámos

Erdős Imre-kéményseprő

Farmosi József- hónapos

Tasi Gábor- hónapos

Labanc János- hónapos

Varga László- gazd.
munkás

Bangó Istvánné- időszak
munkás

Sólya István- időszak
munkás

Mike Péter- gazd. Munkás

Beck Fülöp- gazd.
munkás

Lajmér:

Szigeti Ferenc- hajdú

Erdélyi Jenő- hajdú

Grünfelder Mihály-
felügyelő

Schmidt János- felügyelő

Eötvös Andor- napszámos

Soploher István- hajdú

Balogh János- hónapos

Pfeiffer Lajos- béres

Ivanacz Mátyás- kanász

Hagendorn Jakob- kanász

Varga Károly- kocsis

Kerekes Mihály- kertész

Merk Péter- kanász

Liszázt Mihály- földműves

Miskolczi- puszta:

Fuchs János- tehenes

Fuchs Henrik- tehenes

Gódi György- napszámos

Felsorolásunkból kitűnik, hogy az itt élő lakosság döntő többsége a mezőgazdaságban és az állattenyésztésben dolgozott. 1876. január 1-től a kocsisok béresei és a cselédek éves készpénz járandósága 42 Ft, teheneseké évi 40 Ft, a csőszé 32 Ft. A hajdúé 80 Ft, míg a molnároké 120 Ft volt. A hajdúk éves ruházati illetéket is kaptak, 15 Ft készpénzben.

Az éves terményjárandóságok a következők voltak, molnár: 20 hektoliter kétszeres, 6 hektó kukorica, 14 hektó burgonya, 20 köbméter tölgy hasábfá, 1 db tehén tartása engedélyezett.

Hajdúk járandósága: 18 hektó kétszeres, 4 hektó kukorica, 8 hektó burgonya, 18 köbméter tölgy hasábfá mellett 1 db tehenet tarthattak.

A kocsisok, béresei, tehenesek és a cselédek, csőszök egységesen 16 hektó kétszerest, 4 hektó kukoricát, 2 hektó árpát, 12 kg sót, 10 köbméter tölgy hasábfát kaptak járandóságként, ezen felül a csőszök 1 db tehenet tarthattak.

SÁTORHELY

Elkerülhetetlen, hogy könyvünkben ne írjunk le településünkről mindazt, amit tudunk, és mindazt, amit nem. Néhány olyan tény is szeretnénk napvilágra hozni, amelyekről csak nagyon kevesen, vagy egyáltalán senki nem tud. Néhány dolgot mi sem tudunk egészen pontosan, ezekben feltevéseinkre hagyatkozunk, de ezeket a feltevéseinket megpróbáljuk a valósághoz közelíteni. Lépünk vissza néhány évszázaddal a történelemben, egészen a Római Birodalom bukásáig. A birodalom keleti határát a Duna vonala jelentette, és itt húzódott a mai Mohács- Eszék műút elődjeként az ún. római hadiút. A birodalom Dunántúlt magába foglaló részét Pannóniának nevezték. Pannónián belül Baranya a legnépesebb területnek számított, mégsem tudjuk, hogy létezett-e valamilyen kisebb, néhány házas lakott település, községünk mai helyén. A római kori régészeti leletek szorosabban a szomszédos Kölkedhez és Újistállóhoz kötődnek.

Róma bukása után a népvándorlás évszázadai következtek. Hazánk, és ezen belül térségünk területén hunok, gótok, longobárdok, gepidák éltek, de tartósabb időre egyik népcsoport sem tudott berendezkedni, az erősebb mindig elűzte a gyengébbet. Az első népcsoport, amely huzamosabb ideig itt tudott maradni: az avarok. Nekik sikerült elsőként egyesíteni a Kárpát-medence nagyobb részét. Területük magába foglalta Erdélyt, Tiszántúlt, a Duna-Tisza közét, a Vajdaságot és a Dunántúlt. Ilyen értelemben akár a magyar honfoglalás előzményének is

tekinthetjük az eseményeket. Valószínűnek tartjuk, hogy Sátorhely - Feketekapu közelében egy kisebb településen is élhettek avarok, ezt bizonyítja a Feketekapu mellett megtalált, részben avar, részben gepida temető, és néhány épület maradványa. Az avarok kb. az 580. évtől 804-ig, 805-ig uralkodtak. Uralmuknak a frank birodalom terjeszkedése, majd a bolgárok betörése a Dráva és a Száva vidékére, vetett véget. A későbbi évtizedekben az avarok beolvadtak a bolgárok és a honfoglaló magyarok közé. Honfoglalásunk után a vezérek családjakkal együtt szállásterületeken helyezkedtek el. Téli és nyári szállásterületet különböztettek meg, ami a félnomád életmóddal volt összefüggésben... Nyáron állataikat legeltették, vetettek, arattak, míg télen a folyók, vizek mellé húzódva halászzal foglalkoztak. Egészen bizonyos, hogy Baranya megyét, mint szállásterületet, Árpád és családja kapta, ezt igazolja megyénk néhány földrajzi neve: Árpádtető, Nagypáp, Mecsekszabolcs, Drávaszabolcs. (Szabolcs: Árpád nagyapjának, Elődnek egyik leszármazottja) Magyarországon az 1000-ik évben kezdték vezetni a hely és a név szerinti nyilvántartásokat. Ezen okiratok egy része már nincs meg, egy része viszont fennmaradt. Egy ilyen 1333-1334. évi pápai okiratban szerepel először Sátorhely (Földvár) neve. A jegyzékben „*Demetrius sacerdos de Narad*”- szószerinti jelentése: Nyárad papja Demetrius szerepel. Ez a jegyzék sorolja fel a környező falvakat, ahol templomok és papok vannak: Dunaszekcső, Csele, Lánycsók, Liptód, Maisa (Majs), Mohács Bóly és Földvár. A Földvár helynév egy földszáncokból álló erősséget jelent. Földvárról még feljegyezték: „*Olini Ipolthloka nunc Feuldwar vocate*” egykor Ipolthloka-nak most Földvárnak neveztetik.

„*Ipolthloka sem Feuldwar vocatum*” Ipolthloka vagy Földvár nevezetű. Ez a Földvár nem a mai Sátorhely helyén létezett, hanem Újistállótól délre, a Borza patak melletti terület és a Törökdomb mellett elhaladó észéki országút nyugati oldalán. Ezt Papp László ásatásai majd később Szücs József és Kiss Béla kutatásainak eredményei igazolják. Mielőtt tovább folytatnánk, menjünk vissza egy kicsit az időben, egészen az 1241-42. évekig, a tatárjáráshoz. Kevesen tudják, hogy a tatárok vidékünkön is jártak. A híres Vereckeai hágon át bejőve, Muhi, Eger érintésével jutottak el Pestig, ahol a Batu kán vezette sereg kettévált. Egyik fele a Duna jobbpartját, másik fele a bal partot dülta végig. A tatárok pestis járványt is hoztak magukkal. Egy korabeli feljegyzés: „*a tatárok rablása után nagy éhség vala. Döghalál is iszonyú nagy vala. Aki a tatároktól nagy nehezen megmaradt is, a nagy éhség és a döghalál miatt köllött neki meghalni.*” Kis kitérőnk után fordítsuk figyelmünket ismét Földvára. Földvár a mohácsi csatában, akár a környező kis falvak, mint Merse, Lajmér, Bácsfalu, Kerekegyháza, Jenő, Csele, megsemmisültek. A törökök az útjukba eső településeket egyszerűen felégették, lakóikat megölték, csak kevesen tudtak elmenekülni.

Az Oszmán Birodalomban a meghódított területeket katonai közigazgatási egységekre, vilajetekre, azokat pedig szandzsákokra (jelentése: zászló) osztották. A vilajet élén a pasa, a szandzsák élén a bég állt. A szandzsákok lakosságának összeírása a török igazgatási szervezet egyik legfontosabb feladata volt. Ezek vették számba a falvakat, a pusztákat, összeírták az ott élő családfőket, jövedelmüket, a faluközösségenként kivetendő adót. A magyar lakosságot ún. defterekbe írták össze. Az első összeírások 1545-46-ban készültek el. Ezeket szükség szerint hol három, öt, hol tizennyolc évenként újak követték. Vidékünkől a törökök egy szandzsákot alakítottak, ennek területe nagyjából megegyezett a későbbi bellyei uradalom területével. Egy

ilyen 1554.évi összeírásban bukkan fel ismét Földvár neve, mégpedig következőképpen: a szandzsákok nahié-kre voltak osztva, a nahié megfelelt a későbbi járásoknak. A Mohács székhelyű nahié a következő falvakból tevődött össze: Dályok 19 házzal, Kölked 52 házzal, Danóc 109 házzal, Izsép 120 házzal, Mogyoród 12 házzal, Darázs 5 házzal, Lánycsók 24 házzal, Bolfalu (Németbóly) 20 házzal, Nyárád 28 házzal, Bánó 24 házzal, Maiss 59 házzal, Szajk 20 házzal, Babarc 55 házzal, Bácsfa 25 házzal, Kisnyárád 12 házzal, Szabar 25 házzal, Varsán (Versend) 18 házzal, és végül Földvár 11 házzal. Ezt a 11 házat mikor és kik építették, nem tudjuk. Az viszont biztos, hogy Földvárnak ez a 11 háza már nem a régi, elpusztult Földvár helyén, hanem a mai Sátorhely területén épült. A szekcsői - mohácsi szandzsák falvairól 1591. évben kiadott török térképen, ha méretarányosan berajzoljuk a mai Mohács-Sátorhely – Majs - Nagynyárád országutat, abból egyértelműen látszik, hogy a Földvár jelzés, a mai Sátorhely.

Kik élhettek ekkor Földváron? Magyar jobbágyok, szerbek, netán néhány török katonák? Szintén nincs tudásunk birtokában.

Magáról a mohácsi csatáról most nem írunk, ezt már sokan és számtalanszor megtették, újat mondani nem tudunk. Viszont két, a csatához fűződő eseményt megemlítenénk. A szultánok hadjáratairól naplókát vezettek. Így maradt ránk Nagy Szulejmán 1526. évi hadjáratának naplója, mely röviden rögzíti a hadjárat eseményeit. A leghitelesebb török forrásnak tekinthető. Szulejmán naplójának egy feljegyzése: 932. év Zil-Kade hó (1526. augusztus 9.-szeptember 7. Az 1526-os év mohamedán időszámítás szerint a 932. év volt.) 23. szombat

„A ruméliai defterdár parancsot kapott, hogy az elesett gyaurok holttesteit szedesse össze, és egy helyen temettesse el.” Ez tehát a csatát követő harmadik napon történt, és miért ne hihetnénk el, hogy Kanizsai Dorottyát megelőzően a törökök is temethettek magyar halottakat, persze nem valamennyit, mert a seregek tovább kellett vonulnia Buda felé. Amúgy a törökök a rájuk jellemző alaposággal keresték Lajos király holttestét, de az ismert körülmények miatt - mocsárba fulladás - nem találták, nem is találhatták meg. A másik, szintén a csatához kötődő esemény tizenhét év múlva következett be. Az európai felfogás hajlamos a törököket, általában a muszlimokat bárdolatlan barbároknak tekinteni, akik mindent elpusztítanak, ami nem muszlim alkotás. Azonban a birodalom vezetői között is akadt számos kifinomult ízlésű, művelt férfiú, akik ha úgy hozta, tudtak nagyvonalúak lenni. Beszédese példa: Székesfehérvár 1543. szeptember 3-i bevétele után Szulejmán szultán egy díszes leplet helyezett el Mohácsnál legyőzött ellenfele II. Lajos király sírján, s utóbb is ellenőriztette, hogy az nem tűnt-e el kézen-közön. A királysírok későbbi sorsa közismert, de azért meglehetősen igazságtalanok lennének a törökökkel szemben, ha az összes királysírnak megsemmisülését az ő terükre írnánk. Ugyanis azt is el kell mondanunk, hogy a sírok fosztogatása már jóval előttük elkezdődött, hogy a keresztény zsoldosok egy év alatt több kárt okoztak a sírokban, mint a törökök 150 év alatt, hogy az emlékeket véglegesen a 18-19. században pusztították el. S ami feltétlenül a javukra írandó: eltérően egyes európai társaiktól egy esetet leszámítva - a „barbár hódítók” általában tartózkodtak attól, hogy halott ellenségeik tetemét meggyalázzák. A már említett defterekben (adórajstrom) Földvár az 1554-es első felbukkanása után már rendszeresen szerepel. A másfél évszázados török uralomról egyéb írásos feljegyzés nincs, ami Földvára vonatkozna. Az itt élők közül ún. Rája (keresztény

vallású török alattvaló) vált. Minden valószínűség szerint földjeiket művelték, állatokat tenyésztettek. A kitűnő minőségű földeknek köszönhető jó terméseket, és állataik egy részét is a törököknek kellett beszolgáltatniuk. Földvár (a szerb betelepülők által addigra Satoriste nevet kapott) 1686. évben szabadult meg a török uralomtól. Erre történelmi bizonyítékunk van: 1686-ban Budavár bevétele után a magyar hadsereg egy része Siklós és Pécs, valamint Kaposvár irányába vette útját, míg a sereg másik része a Duna mentén haladt lefelé „*de útjában Baranyavárig haladván törököt nem talált, mert azok elmenekedtek.*” írja naplójában a magyar sereg egyik tisztje.

A következő évi 1687. augusztus 12-i, Nagyharsány, Illocska térségben vívott csata törte meg végzetesen a török haderőt. 1688-ban Savoyai Jenő herceg vezetésével Zenta mellett ismét döntő csapást mértek a török hadseregre. A törökök békekötésre kényszerültek, amit Karlócán írtak alá. A békekötés után I. Lipót császár a győztes hadvezérnek, Savoyainak, elismerésül a bellyei uradalmat adományozta. Savoyai 1707-ben kastélyt építtetett Bellyén, és az uradalom igazgatásának 1827-ig itt volt a székhelye, utána került át Főherceglakra, majd később- a trianoni béke után- Sátorhelyre. Savoyai Jenő 1736-ban meghalt, a birtok visszakerült a kincstárhoz, és mint császári kamarabirtok, évi 62 000 forintért bérbe adták két örmény származású - Lázár Lukács és Kiss Izsák - férfinak. Ennek oka az volt, hogy Savoyai herceg utód nélkül halt meg. 1780-ban a két örmény bérlőtől vásárolta vissza a birtokot Mária Krisztina főhercegnő, szász-tescheni Albert herceg neje. Ebből a házasságból sem származott örökös, ezért Albert herceg végrendeletében Károly Lajos császári főherceget nevezte meg általános örökösnek. Ez utóbbi alapította Albert herceg halála után 1822-ben a hitbizományt. Károly Lajos herceg 1847. április 30-i halála után legidősebb fia, Albrecht császári főherceg vette át az uradalom vezetését.

Tíz évvel a visszavásárlás előtt tehát 1770-ben, a német térképrajzoló, Andreas Kneidinger adott ki egy rajzot a Praedium Földvár (Földvár birtok) területéről. Ezen a rajzon, Földvár területén két négyszög alakú építmény található, az egyik a mai Várudvar helyén, a másik ettől északkeletre fekszik. Az északkeleti épület mellett gót betűs felirat látszik: bognárműhely. Mindkét épületet erdő övezi, és a Borza patakon átívelő majsi híd elődje is jól kivehető a rajzon. Egy másik térképen még mindig a Törökdomb mellett szerepel a Satoristi felirat. Ez az elnevezés akkor szakadt el végleg a Törökdombtól, amikor 1780-ban felépül a mai Sátorhely alapját jelentő uradalmi központ. Ez a térkép az első 1783. évi katonai felmérés eredménye. Ezen világosan látszik az egykori kastély épülete. 1783 és 1838. között épült fel a mai templommal szembeni térségben három tehénistálló, és a várudvar északi szárnyától nyugati irányba egy ököristálló.

Mária Krisztina főhercegnő már 1781-ben hozzákezdett a falu fejlesztéséhez. Ekkor építtette az 1966-67-ben lebontott kastélyt, körülötte alakította ki a főudvart, tisztii és cselédlakásokkal, magtárral, valamint meghonosította a szervezett földművelést és állattenyésztést. Savoyai herceg idején jobbára csak lótenyésztést űztek Sátoristyén. Úgynevezett könnyű kocsilovakat tenyésztettek, de a ménest 1868-ban jövedelmezőtlensége miatt felozlatták. A cselédlakásoknak több fokozatát ismerjük, úgymint építési sorrend, valamint a belső elrendezés szerint. A már említett kastélyudvari lakások után a következő csoportba az 1843 és 1850 között épült cselédlakások sorolhatók, nagy közös lakószobákkal és kamrákkal. A

harmadik időszakban 1851. évtől 1862-ig épült cselédlakásokban egy közös konyhát 4 lakószoba vett körül. A negyedik csoportos, 1863-tól 1870-ig épült lakásokban egy közös konyha mellé két lakószoba és egy-egy éléskamra került. Végül az ötödik csoportban 1870-től kezdve minden családnak teljesen elkülönített lakások épültek egy-egy cselédsoron belül. Ekkor már külön-külön konyha és éléskamra jutott a családoknak. A cselédlakások földjét agyaggal tapasztották ki, a konyhákat, kamrákat téglával burkolták. A fűtés öntöttvas kályhákkal történt. Egy cselédlakás építési költsége 4505 forint, 45 krajcárt tett ki. A padlásra külön közös lépcső vezetett fel de a padlásrészt már 6 elkülönült részre osztották, megfelelően az egy házsorban élő 6 család számára. Sátoristyén az utolsó ilyen cselédlakás kb. 1875-76-ban épült.

1812-15. között juhaklokat építettek Sátoristyén, a juhtenyésztés befejezése után ezeket az aklokat alakították át marhaistállókká, de az átalakítás előtt raktárként is használták az épületeket. Az első újonnan épített tejelő marhaistálló 1854-ben készült el egy juhakol falzatának felhasználásával. Ugyanekkor épült meg az uradalmon belül elsőként Sátoristyén az ún. sajtdoda, a későbbi tejsarnok. Az itt készített sajtok, tejtermékek a következő években nagyon jó hírnévre tettek szert, olyannyira, hogy még külföldre is szállítottak belőlük. Az uradalomban, és ezen belül Sátoristyén az 1860-as évek elején kezdtek a sajtkészítéssel foglalkozni. Az uradalom földrajzi fekvése, mély és televénydús talaja, gazdag fűnövése, és nagy takarmánytermelő képessége szinte kikényszerítette, hogy a juhtenyésztésről áttérjenek a szarvasmarha tenyésztésére. Az áttérés másik oka: a leggondosabb istállóztatás dacára is évente a juhállomány 30-35 %-a elhullott. Néhány nagybirtokon- így a bellyei uradalomban is az 1800-as évek elején megpróbálkoztak a nyugati, főleg svájci szarvasmarhák honosításával, tenyésztésével. Innét ered a tehenészet későbbi „svájceráj” elnevezése. Az uradalomban eleinte a jó minőségű tejet adó allgauti fajta tenyészete folyt, de ezt a fajtát az 1870. évben elcserélték a magyaróvári kelet frieslandi fajtára, mert így a tejet Magyaróvárról közvetlenül Bécsben tudták értékesíteni, a két város közelsége révén. A bellyei uradalom legnagyobb tehenészetei Főherceglakon, Sátoristyén, Lipovicán, Braidaföldön, Jeszeföldön és Izabellaföldön voltak, minden tehenészet közvetlen közelében egy-egy sajtoldával. Az állatokat napjában háromszor takarmányozták. Télen répát szecsakával és darakeveréssel elegyítve, továbbá szénát és tavaszi szalmát. Nyáron szecsakázott zöldtakarmányt darával keverve, és kevés szénát kaptak. Itatás kétszer naponta, a reggeli és az esti etetés alkalmával, de a kifutókban mindig volt friss víz. Napjában kétszer, tizenkét órai időszakban fejtek. Egy tehenes felügyeletére 15 állatot bíztak. Az uradalom összes tejhozama 1 583 456 liter volt. Ez az adat az 1880. év adata. A tejet részint közvetlen eladás útján értékesítették, részint sajtkészítésre használták. A közvetlen tejeladás a közeli nagyobb helységekre, Pécs, Eszék, Mohácsra szorítkozott. A tejet a közvetlen eladás során: nyáron 6 krajcár, télen 8 krajcár/ liter áron értékesítették. Az el nem adható tejből sajt készült. Kétféle sajtot gyártottak, zsíros kemény sajtot és lágy sajtokat. A tejsavót vaj előállítására használták, és a hátramaradó anyaggal a sertéseket etették. 1 kg kemény sajtához 11,5 liter, 1 kg lágy sajtához 9 liter teje volt szükség. A kemény sajt 15-20 kg súlyú sajtkenyérben, a lágy sajt 1,2 kg-os darabokban került forgalomba. Az uradalomban készített sajt fogyasztási területe Bécs, Trieszt, Horvátország, Szlavónia, Bosznia, az Alföld és természetesen az uradalom vidéke. A kemény sajt ára 100 kilógrammonként 54-64 forint, a lágy sajté darabonként 40 krajcár volt, beleértve a

csomagolás költségét is. 1859-ben a sátoristyei kerület lajméri fiókmajorjában, növendékmarha istálló, 1863-ban pedig a borzai majorban ugyancsak a növendékmarhák számára alakították át a régi csikóistállót. 1871-ben építették Sátoristyén a központi takarmánykamrát 10.690 forint 62 krajcár költségen. Ebben a takarmánykamrában szecska és répavágógép és egy olajpogácsatörő-gép működött. Ugyancsak a takarmánykamrán belül egy gőzmozdonnyal hajtott őrlőmalom is üzemelt. 1872-ben az uradalom két gőzekét szerzett be egy angliai cégen keresztül 40.000 forintos áron. A gyártó cég 2 szakembert is biztosított a gépek mellé, akik betanították az itteni munkásokat a gépek kezelésére. A gőzekét 20 lóerejű gőzmozdony vontatta. Ekkortól alkalmazták a sátoristyei műhelyben géplakatos mestert, aki a javításokat el tudta végezni. Az első műhelyépületünk egyébként 1846-ban készült el, ma műemlék. Homlokzatán szerepel az építés éve. 1865. évben vezették be az uradalomban a komlótermesztést, Főherceglakon és Sátoristyén. Falunk keleti határában 30 holdon termesztették a komlót, és ez több mint egy évszázadon keresztül biztosított munkát az itt élőknek. A komlószedés sok időt és kézimunkát igényelt. Arra kellett törekedni, hogy a szedés lehetőleg rövid idő, 2-3 hét alatt megtörténjen, mert különben a komló még kint a zsinegeken megromlik. A szedéshez holdanként 60-70 munkásra volt szükség. A szedésnél gyermekek is alkalmazhatók voltak, iskolai szünet lévén. A gyermekek munkáját is kifizették, így egy család napi keresete elérte a 3-4 forintot. Az uradalomban termesztett növények között a komló számított a legmunkaigényesebbnek. Értékesítési helyek: Bécs, Prága, Nürnberg és Bajorország. A komlószárítót is abban az évben vagy a következőben építhették, mert egy 1865-ben rajzolt térképen már szerepel a szárító tervrajza. 1864-ben Albrecht főherceg a Szent Kereszt felmagasztalásának tiszteletére a kastély melletti gyönyörű és rendezett parkban kis házi kápolnát építtetett. Erről a kápolnáról egy korábbi fejezetben már írtunk, de akkor még ismeretlen volt előttünk az építés éve.

Még annyit, hogy vasárnapokon és ünnepnapokon egy mohácsi ferences rendi lelkész végezte az istentiszteletet, amiért évenkénti kegyajándékban részesült. Nem tudjuk, miből állhatott ez a kegyajándék. Az I. világháborúban a kápolna harangját hadicélokra beolvasztották. Az 1850-től 1930-ig terjedő időszakban a népszámlálások adatai szerint a katolikus vallás volt döntő többségben a lakosság körében, de mindig voltak reformátusok, evangélikusok és görög-keleti felekezetűek is. Nemzetiség szerint az 1850-es népszámláláskor a magyarok 156-an, németek 96-an, szerbek 33-an, és a horvátok 3-an voltak. A későbbiek folyamán ezek az arányok jócskán a magyarok irányába tolódtak el.

Jegyezzük fel a sátoristyei gazdasági kerület 1883. évi személyzetét és állományát:

Tisztséges: 1 intézőtisztt, 1 segéd, 1 gazdasági gyakornok, 1 tanító.

Szolgálati személyzet: 1 tehenész, 10 hajdú, 6 mezei csósz, 1 bognár, 1 gőzekevezető, 2 gőzekefűtő, 3 gőzeke segédmunkás, 1 molnár, 1 malomfűtő, és 97 béres.

Állatállomány: 60 igásló, 88 igásökör, 82 tehén, és hízóökör, 177 fejőstehén, 4 bika, 314 növendékmarha, 2 sertés kan.

Géppark: 1 gőzeke, 2 cséplőgép, 1 tengeri morzsoló, 1 malomjárat, 1 szecsakázó, 1 répavágó, 1 olajpogácsa-törő, 1 körfűrész, 5 vetőgép, 12 kaszálógép, 2 elevátor, 5 kis gőzmozdony. Ez a

gépállomány azokban az időkben modernnek számított. Kerületünk kiterjedése a fiókmajorokkal - Borza, Lajmér, Vizslak - együtt 4.642 holdra rúgott. A terület szántóföldre, rétre, legelőre, erdőre, kertre és a komlóültetvényre oszlott. Ezen felül néhány holdnyi terméketlen terület is tartozott a birtoktesthez. A sátoristyei gazdasági kerület tőkeértéke 1.001.725 forint és 91 krajcár volt. Ebbe a tőkeértékbe beletartoztak az épületek, ingatlanok, műhelyberendezések és maguk a termények is. Legértékesebb természetesen a földbirtok volt 499.434 forint, 88 krajcárral. 1895-ben meghalt Albrecht főherceg. Végrendeletében 2.000 forintot hagyományozott egy Mohácson építendő kórház pénzügyi alapjába. Ezt a pénzt a város egy járványkórház építésébe fektette. Albrecht utódja az uradalom új birtokosaként Frigyes főherceg lett. Az ő egyik első intézkedése szintén Mohács városához fűződött. A városban 1895 decemberében határozták el a Szepessy-tér fásítását, parkosítását. A tér egészen addig sertéslegelő volt. A pécsi püspök és Frigyes főherceg ingyenesen biztosították a szükséges fákat, díszcserjéket.

Közigazgatásilag ezekben az évtizedekben Sátorhely Nagynyárádhoz tartozott, lakosságát összeírások alkalmával mindig a nyárádiakkal együtt számolták össze. Alkalmunk nyílt különválasztani az 1910-es adatokat, tegyük ezt meg. Az 1910. december 31-i népszámlálás Nagynyárad községben 2047 lakost tüntetett fel. Egy 2001. évi Nagynyárad Önkormányzata által kiadott falutörténetben is ez az adat szerepel, Sátorhely lakóit is Nagynyáráddal egybemosva. Úgy érzem, kellő alaposággal sikerült felkutatnunk ezen népszámlálás adatait, mely szerint Nagynyáradon ekkor csak 1.305 fő élt, a többi, tehát 742 lélek Sátorhelyhez tartozott. Ezen belül konkrétan Sátorhelyen lakott 564 fő, 292 nő, 272 férfi megoszlásban. A többi 178 fő a Sátorhelyhez tartozó tanyákon, majorokban élte életét:

Téglaházon 20 fő	Feketekapun 26 fő	Újstállón 28 fő
Borza-tanyán 6 fő	Vizslakon 48 fő	
Lajmérban 18 fő	Kisvizslakon 32 fő	

A 742 fő közül 90 volt a 6-11 éves gyermekek, tehát az iskolakötelesek száma, közülük ebben a tanévben (1910-11) 68 gyermek látogatta is a tanintézetet. A többi 32 gyermek - ma már felderíthetetlen okokból - nem járt iskolába. A 742 lakó közül 529 magyar, 161 német, 11 horvát, 41 szerb anyanyelvűnek vallotta magát. Nyelvünket 629-en beszélték. Vallási megoszlás szerint 668 fő római katolikus, 17 református, 8 evangélikus, 49 fő pedig a görög-keleti vallást gyakorolta. Írni és olvasni tudók száma 464. Községünkben, ebben az évben a népszámlálás 86 téglapítésű lakást mutatott. Foglalkoztatási viszonyok. Következő kimutatásunk elkészítéséhez a népszámlálási mutatókon kívül nagy segítségünkre voltak az 1905-1915. évi iskolai naplók, hiszen ezekben név szerint is szerepelnek a különböző foglalkozások képviselői, sőt nyomon követhetők a tíz év alatt történt változások is. 1910. december 31. én Sátorhely 564 lakosából 198 személy üzött valamilyen kereső foglalkozást, a többiek, 366 fő eltartott volt. Az eltartottak közé számítottuk a gyerekeken kívül a 60 évnél idősebbeket, valamint a bármilyen okból nem dolgozókat is. A legtöbben az állattenyésztésben és a mezőgazdaságban dolgoztak, az uradalom fő profiljának megfelelően. 40 tehenészeti dolgozó, 21 hónapos, 28 béres, 22 kocsis, 4 kanász, 3 napszámos, 2 számadó juhász, 3 csikós, 2 gulyás és 4 bojtár alkotta ezt a csoportot. A napszámosok azért voltak ilyen

kevesen, mert téli időszak lévén, kevesebb munka akadt. Ide sorolandó még a falu 4 kisbirtokosa, ill. gazdája, ők 5-6 holdon gazdálkodtak, földjeiket az uradalomtól bérelték. A tejiparban (sajtüzem) 7 fő dolgozott, közülük ketten voltak sajtimesterek, a többiek kiszolgáló személyzetnek számítottak. A malomipart 2 molnár képviselte. A mai Arany János utca helyén üzemelő fa lerakatnak 3 alkalmazottja volt. Kereskedelemmel 2 személy foglalkozott, ők forgalmazták a 2 kocsmárossal közösen a húsfeldolgozós termékeit és a tökehúsokat. Élelmiszerbolt ekkor még nem működött településünkön. A fémipari szakmát 2 kovács, 4 géplakatos, míg a faipari szakmát 3 bográn, 3 ács, és 3 asztalos művelte. Az építőipart 4 kőműves képviselte. Egy szerb nemzetiségű, Táczo Milován, szekérjavító mester dolgozott még a faluban. A kisvasút alkalmazottjaihoz 1 mozdonyvezető és 2 pályafelügyelő tartozott. Az uradalom alkalmazásában 7 mezőgazdasági felügyelő 6 hajdú, 2 felügyelő, 5 fűtő és 4 éjjeliőr állott. Ide sorolandó még 1 útkaparó. A falu gyermekeit 1 tanító oktatta. Nyaranta, kiváltképpen komlószüret és egyéb nyári munkák idején 100-120 fővel is gyarapodott a keresők létszáma. Érdeemes még megjegyezni, hogy 1895 és 1905 között Vaskútról 20 család költözött Sátorhelyre, talán a jobb megélhetés reményében, hiszen az uradalomnak és az uradalmon belül Sátorhelynek országos, sőt európai hírneve volt. Vaskútról áttelepült családok névsora: Oszvald, Schneider, Soploher, Pencz, Wolf, Arnold, Knát, Troszenberger, Hauck, Nagy, Krisztmann, Reisz, Schwalm, Sokác, Zorits, Cimber, Bergmann, Smitmeister, Topler, Hauser és Ribár családok.

Sajnos, írásos emléket nem találtunk, bizonyosra vehető, hogy 1896-ban Sátoristyén is rendeztek millenniumi ünnepeket, hiszen az előírás volt az iskolák számára. Kutatásokat folytattunk Sátorhely régi temetőjének történetéről. Ez a temető a mai temető nyugati szélén túl, az akácfákkal övezett, most teljesen üres térségben terült el. Kezdetől fogva ide és a régi halottasház köré hantolták el az elhunytakat, egészen 1920-ig. Ezt a régi temetőt valamikor a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején, közepén, egyszerűen felszámolták. Talán egyszer még tudni fogjuk a pontos okát, akkor azzal indokolták, hogy már nincsenek hozzátartozók, gondozatlanok a sírok. Ezt a legkönnyebb cáfolni, olvasva az eltemettek névsorát, kitűnik, hogy sok esetben még élnek a leszármazottak. A sírköveket, síremlékeket ledöntötték, a temető melletti árokba dobálták valamennyit, a területet felszántották és kiskertet alakítottak ki a sírok fölött...

Az árokba dobált sírkövek zömét betemette a föld, benőtte a gaz, de a közelmúltban sikerült aránylag épségben megtalálni három sírkeresztet. Jelenleg az 1910-1919. között elhaltak névsorával rendelkezünk, és szeretnénk a holtukban meggyalázottaknak a közeli jövőben méltó emléket állítani.

Az 1910-19 között elhunytak névsora:

1910.

Antal Kornél	1887-1910	Cvetkovics Simon	1910-1910
Klieber Kristóf	1877-1910	Baumann Katalin	1910-1910
Krausz Katalin	1901-1910	Heil János	1908-1910

Wolf Mária	1909-1910	Bischoff Ferenc	1910-1910
Krix Ferencné	1875-1910	Csányi Mária	1909-1910
Hilz Anna	1910-1910	Simon Ilona	1910-1910
Spät Katalin	1880-1910	Cenner Éva	1907-1910
Bernát Anna	1862-1910	Kaipl Margit	1839-1910

1911.

Szekeres József	1911-1911	Csányi József	1911-1911
Krämer Katalin	1903-1911	Szeletics József	1910-1911
Gorjanac Antalné	1834-1911	Bátai József	1871-1911
Breitung Ferencné	1832-1911	Wolf Anna	1910-1911
Heller Katalin	1910-1911	Skrut János	1835-1911
Takaró Mihály	1849-1911	Glück János	1838-1911
Bauer Mária	1911-1911	Szigeti Márton	1820-1911
Heller Ádám	1911-1911	Troszt József	1911-1911

1912.

Geier Éva	1911-1912	Doppler Mária	1907-1912
Smitt Margit	1842-1912	Petz Ferenc	1912-1912

1913.

Biezer Anna	1912-1913	Szekeres Mária	1913-1913
Varga Lajos	1912-1913	Vecsei Sándor	1910-1913
Bertics Mária	1908-1913	Heller Antal	1913-1913
Varga József	1892-1913	Hibli Antal	1913-1913
Hau Kristóf	1846-1913	Dermer Ádám	1904-1913
Kaproncai Józsefné	1848-1913	Fekete Mária	1913-1913
Krix Mária	1913-1913	Farkas Mihály	1911-1913
Mrazik Teréz	1867-1913	Vincze Mihályné	1846-1913

1914.

Danyó Erzsébet	1913-1914	Nagy Mária	1913-1914
Svalm Mihály	1887-1914	Wolf József	1913-1914
Zábor Jánosné	1856-1914	Arnold Ferenc	1910-1914
Heller Györgyné	1850-1914	Máder Katalin	1912-1914
Balla Margit	1911-1914	Farkas Júlia	1914-1914

1915.

Bán Magdolna	1914-1915	Putterer Mária	1914-1915
Decsi István	1913-1915	Farkas Anna	1914-1915
Ribár Ferenc	1915-1915	Kelle József	1915-1915
Glück Katalin	1915-1915	Proposzt Ferenc	1911-1915
Valdec Pál	1915-1915	Decsi Ferenc	1915-1915
Heller Péter	1914-1915	Müller Jánosné	1832-1915
Pap Mária	1914-1915		

1916.

Sziráki Júlia	1 hónapot élt	Boros László	1916-1916
Kuchár Emília	1916-1916	Jurik Imre	1914-1916
Putterer Katalin	1916-1916	Breitung Béláné	1860-1916
Blazsek Mihály	1916-1916	Kocsis Ádám	1915-1916
Blazsek Éva	1916-1916		

1917.

Klieber Etelka	1895-1917	Szekeres Júlia	1915-1917
Szabó István	1841-1917	Nemes Ilona	1917-1917
özv. Almás Józsefné	1839-1917	Varga Etelka	1909-1917
Ribár Sándor	1916-1917	Kozári Teréz	1912-1917
Takaró Mária	1916-1917	Takaró Józsefné	1895-1917
Oroszlán István	1884-1917	Hauch József	1835-1917

1918.

Katics József	1917-1918	Magyar János	1918-1918
Smitt György	1917-1918	Mányoki Magdolna	1916-1918
Moravec Józsefné	1854-1918	Bán Mária	1 hónapot élt
Huba János	1917-1918	Gyuricza János	1830-1918
Manczur István	1896-1918	Lippert Mátyásné	1880-1918
Komáromi Katalin	1917-1918	Hamberger Péter	1850-1918
özv. Takaró Mihályné	1850-1918	Berdarics Vince	6 hónapot élt
Mandich Ádám	5 órát élt	Komáromi Péterné	1890-1918

1919.

Nagy István	5 hetet élt	Trischler József	6 órát élt
Koch Pálné	1852-1919	Fröling Éva	10 órát élt
Ferenci János	12 órát élt	Hagendorn Teréz	3 hónapot élt
Huba Mária	2 hónapot élt		

119, a föld színéről eltörölt név.

A 119 elhunytból 69 nem töltötte be a harmadik életévét. A három leggyakoribb halálozási ok: a spanyolnátha, a kanyaró és a tüdővész, daganatos betegségben 1 fő hunyt el a tíz év alatt. Több csecsemő mindössze néhány órát élt, az akkori körülmények között valószínűleg nem volt remény a megmentésükre. Haláluk előtt még megkeresztelték őket, hogy tisztességes temetést kaphassanak. A temetéseket Faludi Ádám plébános végezte. Az Egyházügyi Hivataltól kikért lista alapján sikerült beazonosítanunk az egyik I. világháborús halottunkat, Oroszlán Istvánt. Az iskolai naplóban, mint a tanuló édesatyja szerepel, születési dátum nélkül. A halott lista szerint 33 évesen halt meg 1917-ben. Ez az évszám megegyezik az iskolai napló bejegyzésével: „1917-ben meghalt a harctéren.”

Mivel más hasonló nevű személy nem élt Sátorhelyen, sem a környező tanyákon, minden kétséget kizáróan ő az, akit kerestünk. Viszont azt már nem tudtuk, és talán soha nem is tudjuk kideríteni, hogy holtteste valahogyan hazakerült-e, vagy csak egy sírkövel jelölték emlékét. Bárhogyan is történt, semmivel sem menthető, semmivel sem magyarázható síremlékének barbár meggyalázása, egyetemben a többi 118 eltemetettel együtt.

A 2019. évi októberi, novemberi gyönyörű időjárás kegyelméből megadatott, hogy könyvünk kiadása előtt feltárásokat végezzünk a régi temető árkában, valamint a temetőt övező

akácfa között. Ezen feltárások eredményeiről szeretnénk rövid tájékoztatást nyújtani a kedves olvasónak. A munkálatok során többször segítségemre volt Takács Anita, sátorhelyi lakos.

A Kelet-Nyugat irányban 40, míg az Észak- Dél irányban 50 méter hosszúságú területen, számításaink szerint- feltéve, hogy szabályos alakzatban temettek- akkor kb. 250-260 sírhely található. Valamennyi síremléket nem fogjuk megtalálni, egyrészt mert az összetört keresztet akár építkezések alapjához is felhasználhatták, másrészt meg az akkori időkben is éltek szegényebb családok, akiknek szeretteik sírjára csak fakereszt jutott, és ezen fakeresztet 120-140 év alatt már az enyészet sorsára jutottak...

Mint már említettem, sikerült három sírkereztet megtalálnunk a temető melletti, mintegy 2,5 méter mélységű árokban. Ezekkel volt a legkönnyebb dolgunk, mert nem az árok mélyén, hanem az árok partjától kb. 1-1,5 méternyire feküdtek, szinte a föld felszínén, írásos oldalukra borítva. Az első sírkereztet, amit hátára fordítottunk, a következő feliratot tartalmazza:

Kri...of Hau 29 jan. 1913 alt 67 jahr.

A levéltári adatokkal összevetve: Hau Kristóf, meghalt 1913. jan. 29-én, élt 67 évet.

A második sírkő megfordítása után az írásos oldalt eléggé szennyezett állapotban találtuk. Megtisztítása után a következő felirat tűnt elő:

Itt nyug...

Istenben...

Szigeti M...

A felirat többi része teljesen letöredezett. A levéltári dokumentumok szerint ő Szigeti Márton, születési éve 1820, meghalt 1911-ben. A két sírkő közvetlen közelében találtuk meg a harmadik sírkereztet, felirat nélkül. Mivel több, mint 40 évig feküdt a földben, az idő elvégezte munkáját: sajnos semmi sem maradt meg a feliratos oldalán, de természetesen ez a sírkő is méltó elhelyezést kap majd a többi között. Találtunk itt egy negyedik sírkövet is, Hau Kristóf sírköve alatt, de ehhez a sírkőhöz még nem tudtunk hozzáférni, előbb ki kell emelnünk a másikat. A négy lelettől nyugati irányban – mintegy nyolcméternyire - szintén egy sírkő töredéke fekszik, felirat nincs rajta. Az árok alján, félig betemetve, egy 60*60 cm-es sírkő alapját találtuk meg a sírkő egy darabjával együtt. A csonka sírkövön ennyi felirat látszik: Gezstiftet fou....Frieden...adományábólbékében.

A fou szócskát valószínűleg hallás után vésték a köre, mert a helyes írása : von.

Talán még előkerül a sírkő többi része is az ásások folytatásakor. Ugyancsak az árok aljától valamivel feljebb egy három darabból álló sírkereztet is találtunk.

Az akácfasor északi oldalában találtuk a következő sírkövet: Toppler Mariska élt 6 évet.

Itt sem kellett ásni, csupán néhány centi földréteg borította a síremléket, viszont a sírkőről hiányzik a kereszt teteje. Ez a sírkő egy kisebb domb oldalán feküdt, a domb tetején egy nagyobb sírkő alapja található, de ez annyira beágyazódott a talajba, hogy egyenlőre, mozdítani sem lehet. Ez a domb amúgy tele van a bellyei uradalom jelzésével (B.U) ellátott

téglákkal. A Toppler sírkőtől néhány lépésnyire találtuk a következő síremléket, kb. 30 cm mélységben, alappal együtt, de töredékesen. A megmaradt felirat: Me...János Béke hamvaira.

Ezen sírkő mellett ástuk ki a 30 cm széles, 75 cm hosszú, következő sírkövet: Bertics Antal Nyugodjon békében. Ettől a sírkőtől nyugati irányba haladva, 10 méterre feküdt a következő 61x31 cm méretű, teljes épségű síremlék.

Josef Leib	19. juli. 1908.	10 jahr
Leib József	1908. július 19.	10éves

Itt nem kellett ásni, csupán a hátoldaláról megfordítani az egyik akácfa tövében fekvő sírkövet, szerencsére a felirat is épségben megmaradt az idők folyamán. Ettől a sírkőtől északi irányban 4-5 méterre, teljesen a föld felszínén hever egy sírkő alapja. Következő leleteink az akácos kelet- nyugati, és észak- déli találkozási pontjánál, egy négyes facsoport tövében kerültek napvilágra. A facsoport körül a föld szemmel láthatóan kiemelkedett a sík területből. Az ásás során nagyon töredékes állapotban találtam a következőket: először egy fémvödör fogantyúja majd egy régi koszorú alapjának drótmaradványa, aztán az első sírkő. Ennek felirata: V... ..sike, és egy elmosódott évszám, 1908 vagy 1909. Ezután került kiásásra ép állapotban a következő 70x30 cm méretű síremlék: Vogl Teruska 1908, majd a harmadik kislány, Vogl Mariska sírköve. Ezek után egyértelmű, hogy az első, töredékes sírkő Vogl Erzsike síremléke. Szívszorító érzés volt kiásni ezt a három sírkövet, ...de hát az ilyen jellegű „régészeti” munkákhoz érzelmek is társulhatnak.

Ugyanitt találtam egy sírkőnek a feliratos részét, évszám nélkül csak a név szerepel rajta: Kiss Sándor. Egy ötödik töredék is előkerült itt, a legrosszabb állapotban, ami ezen látható, az csak ennyi: nők.

A facsoport mellett két sírkő alapja is ott van, bizonyára a fent felsoroltakhoz tartoznak. A négyes facsoporttól délre két domb is található, az elsőnek a tetején egy 120 cm hosszúságú vaskereszt feküdt, a végéből néhány centi kiállt a földből. Ez a vaskereszt valamilyen sírkőbe lehetett beágyazva, mert az alján kb. 40 cm hosszúságban mészkő maradványai látszanak. A másik domb aljában egy sírkőalap található, de a hozzátartozó sírkövet jelenleg még nem találjuk. Persze kíváncsiak vagyunk, mit rejtegethet ez a két domb? A két dombtól déli irányba haladva kb. 25 méternyire bukkantunk a következő leletre. Egy akácfa melletti mélyedésben sírkőalap, a fa másik oldalán pedig kisebb dombosodás volt látható. Az alapot érintetlenül hagytuk, míg a kisebb dombnál rögtön az első ásónyommal egy 50 cm széles mészkődarabba ütköztünk. Ezt kiszabadítva a földből, 80 cm hosszúságnál ferdén kettétörött sírkő került elő. A ferde törésvonal éppen az elhunyt nevét törte félbe, így a kövön csak egy Konrád név látható, alatta pedig valamilyen német nyelvű felirat. A sírkő másik része még nem került elő. Ezen sírkő mellett közvetlenül, csupán néhány centiméterre, egy oldalsó élére fektetett síremléket találtunk, szinte teljesen épségben, csak a felirat rongálódott meg kisebb mértékben. A rajta lévő név: Krémo, vagy Krémer István.

„Gestorben 7 april 1903 alt 53 jahr”

Ez a tisztán kivehető felirat látszik a következő, 30 cm mélységből felszínre hozott sírkövön, ami közvetlen az előző kettő mellett feküdt.

„Meghalt 1903. április 7-én 53 éves korában.”

A következő felirat is szerepel még a síremléken: is Sie feu Boltsgarten mul... mefner lieben Baltin u Kinder eumher.

Sajnos három sírkövel együtt ástunk kis három darabban egy sírkeresztet, valószínűleg előbbiekhöz tartozik. Ezen sírkövektől nyugati irányban, 4 méternyire, egy kisebb lejtő szélén, néhány centiméternyi föld takarásában találtam meg teljes épségben Bodonyi Ferenc síremlékét. Nekem úgy tűnik, mintha ezzel a sírkövel kíméletesen bántak volna az elkövetők, nem dobták, hanem csak görgették a lejtőig, és így épen maradt a kereszt érdekes kidolgozása is. Itt, a sírkövel együtt előkerült egy teljesen összelapított, 10 literes locsolóvödör, ami talán a Bodonyi család tulajdona lehetett. Ugyancsak itt került elő egy kb 80-90 cm hosszúságú vaslemez, aminek egyik vége lekerekített, ezen a végén valamikor egy szentkép lehetett. Utóbbi leleteinktől déli irányban, 5 méternyire egy kisebb mészkődarab látszott ki a földből. Itt is ásni kezdtem, és először egy kereszt 30 centiméteres darabja, majd egy, az alsó szélén 70 cm szélességű, 47 cm magasságú, majd ennek folytatásaként, és vele egy darabban összefüggve, 62 cm széles, szintén 47 cm magasságú darab, végül a síremlék felső, feliratos, 46 cm szélességű része került felszínre, de ezt a részt már törötten tudtam csak kiemelni. A sírkő teljes magassága 185 cm.

Georg Spiegel	73 Jahre	november 1897
---------------	----------	---------------

Spiegel György	73 éves	1897 november
----------------	---------	---------------

Friede siener asche

Béke poraira

A síremléken ez a felirat szerepel.

Az új temető északnyugati sarkán még 2 db sírkőalapot találtunk, a hozzájuk tartozott valamikori sírkövek nélkül. Szintén az új temető északi oldalán találtunk egy félig már elkorhadt fakeresztet, név már természetesen nincs rajta, de a borostyán ágai amik benőtték, aránylag egészben tartották a keresztet. A fakeresztet a már említett vaskereszttel együtt a múzeumban helyeztük el.

Szintén az Észak- Dél fekvésű akácos középtáján két fa között találomra ásni kezdtünk. Egy ásonyom után rögtön valami kőbe ütköztünk. Kibontva és mélyítve az árkot egy oldalsó élére fektetett márványkereszt került elő, törött állapotban, majd ettől 30 cm távolságra a síremlék másik darabját sikerült felszínre hozni a következő felirattal:

Kedves édes Feles...	Édes legyen e nyu...	Itt nyugszik Istenben bol...
Varga...	Szül...	Szül. 183...

A sírkő 85 cm hosszúságú, szélessége 35 cm. Ugyancsak itt került elő a földből egy 6,5 cm átmérőjű üvegváza alsó darabja.

A kelet-nyugati fekvésű árok oldalában újabb két sírkövet találtunk. Az első egy 90 cm hosszúságú síremlék, itt-ott már letöredezett felirattal. Ami még megmaradt, az a név: Meischer Konrád, egy elmosódott évszám, 1809 vagy 1909, és a „nyugodjék holtában” felirat. Ettől 30 méternyire keleti irányban a napsütésnek köszönhetjük a következő leletünket. Szó szerint értendő, a délutáni napsugarak olyan szögben világították meg az árok oldalát, hogy láthatóvá vált egy néhány centire a földből kiálló fényes betondarabnak látszó valami. A rajta lévő földréteget kézzel is el tudtuk távolítani, és így került felszínre egy 90 cm hosszúságú gyönyörű, márványból készült obelisz, teljes épségben. Felirata: Itt nyugszik a legjobb édesanya, Breitung Béláné Szül. Muray Mária, élt 56 évet, meghalt 1916. november 25. Áldás és béke legyen porai felett.

Ugyancsak az árok partján találtunk kettő fél síremléket. Az egyik egy sírkő felső része, 35 cm széles és 42 cm hosszú, de felirat nélkül. A másik lelet pedig egy sírkő alsó része, 32 cm széles és 39 cm hosszú. Az észak-déli irányú akácok középtáján a már említett Bodonyi-féle sírkőtől 5 méterre sikerült kiásnunk 40 centiméteres mélységből egy homokkőből készített, 36 cm széles, 42 cm hosszú sírkövet. Feliratán a keresztnév nem kivehető, a család, ill. vezetéknev: Weldin. Dátum: ápril 1838-1898. A sírkő jobb alsó részén Kinder (gyermek) felirat látható. A sírkőtől 2 méterre megtaláltuk a hozzá tartozó, de már letört keresztet, valamint nagyon sok apróbb homokkő darabot, amik valószínűsíthetően egy másik síremlék részei lehetnek. Az egyik akácfa tövében találtuk a következő, szintén homokkő síremléket, egy ásónyom mélységben. Szélessége 36, míg hosszúsága 75 cm. Sajnos a felirat már teljesen eltűnt róla, viszont a kereszt kidolgozása nagyon szép, ezért úgy döntöttünk, hogy ezt a sírkövet a múzeumba visszük további megőrzésre. Ugyanezen helyszínen ástunk ki egy nagy betonkeret alá szorult vaskerítés két darabját, 130 és 65 cm hosszúságban. Már nem tudjuk megállapítani, hogy melyik sír kerítése lehetett. A Vogl testvérek sírköveitől néhány lépésre egy földhányás alól 12 cm átmérőjű, 12cm magasságú kis cserépvázát ástunk ki, három darabba törve. A váza minden valószínűség szerint valamelyik régi síremlékhez tartozott.

Nem tudjuk, hogy az utánunk jövő generációkat érdekli-e majd közösségünk múltja, mindenkori jelene és jövője, nekünk megadatott, hogy levéltárakban, régi könyvekben és folyóiratokban, fényképek között, és kézzel írott régi naplókban, levelekben, néhány helyszínen, valamint az emberek emlékezetében kutathassunk.

Úgy érzem, éltünk a lehetőséggel.

2021. március 13.

Zárjuk ezen fejezetünket egy, a bellyei uradalom leírása című könyvből vett idézettel:

„Sátoristye puszta, a bellyei uradalom legrégibb s egyszersmind legnagyobb és legszebb gazdasági kerülete, a hozzátartozó Borza, Leimir és Vizslak fiókmajorokkal együtt.”

Kár, nagyon nagy kár, hogy a változó gazdasági és politikai körülmények közepette semmit sem sikerült megőrizni értékeinkből. Gondolunk elsősorban a kastélyra, tejsarnokra, az eredeti emlékkeresztre, istállókra, egyéb gazdasági épületeinkre, vagy éppenséggel a régi temetőre.

Szerencse, hogy egy elkötelezett történelem tanár, tanító és iskolaigazgató (ma polgármester) felkarolta ezt az ügyet. Így inspirált engem is! Helytörténetet kutatott, tárgyi emlékeket gyűjtött, múzeumokat hozott létre, valamint épületeket újíttatott meg. Őt Lőrincz Árpádnak hívják.

IV. A főhercegi uradalmi kisvasút

Két éve érdeklődtünk a kisvasút egy részének turisztikai célú felújításának lehetőségéről, az illetékes minisztériumból válaszra sem méltatták többszöri megkeresésünket...

Az uradalmi kisvasút

Európa legnagyobb összefüggő ártéri erdeje a gemenci erdő 20 ezer hektáros területe Paks-Dunaszentbenedek vonalától az országhatárig a Duna két partján terül el. A gyakori árhullámok visszahúzódása után az ártéri területen hosszú ideig lehetetlen volt a közlekedés, ezért szükségessé vált egy olyan közlekedési eszköz, amelyet működésben kevésbé akadályoz a sekélyebb víz és a sár. Az uradalom területét két vasútvonal határolta: északon Mohács-Pécs vasút Mohács- Villány szakasza, nyugaton, dél-nyugaton pedig az alföldi vasút Eszék-Villány szárnyvonala 45 km hosszúságban. A Mohács-Villány szakasz 25 km távolságot tett ki. Villány, mint a két vasútvonal közös pontja, nagy jelentőséggel bírt s az uradalom teljes mértékben használta is bor, kukorica, tej, állatok stb. szállítására, éppúgy mint a mohácsi állomást is. Törvényhatósági közút az uradalomban mindössze a Mohács-Eszék közti 57 km hosszúságú országút volt. Megyei közút Villány – Főherceglak, valamint Lipovicza - Baranyavár között húzódott az uradalom területén, a főutak összes hossza 97 km volt. A fálvakat, tanyákat földutak kötötték össze, amelyek nagy esőzések idején csaknem teljesen használhatatlanná váltak. Ezek a körülmények, valamint a bevezetőben már említett ártéri viszonyok ismeretében 1889-ben kezdték tervezni az uradalmi kisvasutat. A pálya építése 1892-ben indult és 1898-ban fejeződött be. Az 1898-as átadás után 1901-ben kezdték tervezni az első erdei vasútvonalat Izabellaföld, a boki dunai rév és Újvizslak között. A fővonalból repülővágányokat építettek a kitermelésre szánt erdőrészekbe és ezeken lóvontatással vitték ki a fával megrakott vagonokat a fővonalra, ahol az összeállított szerelvényeket gőzmozdony vontatta a boki révbe, később a mohácsi fűrészüzembe és a MÁV átrakóra. A repülővágányok ideiglenes vágányok, amelyeket egy-egy erdőrész kitermelésének idejére, gyengébb felépítménnyel építettek, majd a munkák befejezése után el is bontották őket. A 0,65 m nyomtávú vágányt fa talpfákra erősített, hengerezett vassínek képezték. A talpfák az uradalom erdőiből származtak. A talpfák és magának a kisvasútnak állapotát rendszeresen ellenőrizték. Kézi hajtású ún. vasúti járgánnyal mentek végig az egész vonalon, a meghibásodott talpfákat, sínrészleteket kicserélték. A szerelvényeket kezdetben lovak, majd gőzmozdony, később Diesel-mozdonyok vontatták. A terményeket, fa, állat, stb. szállításokra használt kis tehervagonok befogadóképessége kb. 8-10 mázsa volt. A személyszállító, fapados kupékban 20-22 ülőhely állt az utazók rendelkezésére. A mindennapos utazók (diákok) bérletjeggyel közlekedtek. Télen a kupékat kis vaskályhakkal fűtötték, dohányzás engedélyezett volt.

Érdekesség: ahol a kisvasút keresztezte a műutat több helyen is - sorompó nem lévén - a jegykezelő a szerelvény áthaladtáig leállította az esetlegesen arra haladó gépjárműveket. A gépparkhoz a kezdeti időkben, 1920-ig, majd később 1941-45 között két gőzmozdony tartozott, az egyik Mohács - Erdőfű - Főherceglak között, míg a másik Főherceglak és Daróc Dunai major között közlekedett. A menetidő Erdőfű és Mohács között, reggel 6 órai

indulással, Sátorhelyen néhány perces várakozással, kb. 80-90 percig tartott. Napi egyszeri oda-vissza személyszállítás történt Erdőfű - Mohács viszonylatban. Ugyanez volt a menetrend Főherceglak és a másik végállomás, Dunai major között.

A kisvasút útvonala és állomásai

A Mohács - Pécs vasútvonal mohácsi állomása mellett épült meg a kisvasút állomása is. Innét indulva közvetlenül a Mohács-pécsi vasút mellett haladt a kisvasút 3,5 km hosszúságban, Lajmérpuszta magasságáig. Itt déli irányba kanyarodott, áthaladt Lajmérpusztán, maga mögött hagyva a Sokac-tanyai leágazást, érkezett Sátorhelyre. Sátorhelyen - akárcsak Lajmérban - három elágazást is készítettek, amelyek a magtárhoz és az istállókhoz vezettek. Az istállók közepén végig, a kívül fekvő takarmánycsűrőből tolták be kis kézi vagonokban az állatok részére a takarmányt, a magtárhoz pedig - közvetlenül a bejárat elé - a kézi rakodás könnyítése végett vezették be a síneket. Az utolsó istállót elhagyva a kisvasút keleti, majd déli irányba fordulva ért Újistállóra - elhagyva a téglaegetői elágazást - átvágva a Mohács-Eszék országutat, ért Vizslakra, majd érintve a Mucsi tanyát, Kis-Vizslakra. Kis-Vizslakot elhagyva, egyenesen vezetett az útja a vizslaki szivattyútelepig. Itt végül is csak egy kisebb bekötő vágány volt, mert a vasútvonal a szivattyútelep előtt keleti irányba fordult, felkanyarodott a Régi-gátnak nevezett töltésre, azon végighaladva a Brzova foknál letért róla s utána a töltés mellett ért Izabellaföldre. Itt kétfelé ágazott a vasút, az egyik elágazás lement a gerecháti szivattyútelepig, a másik pedig északi irányba a Duna partra a boki rakodóig. Megemlítjük, hogy a boki rakodóval szemben, a Duna túlsó partján is volt kisvasút: ez Debrinapusztán áthaladva Karapancsáig ment. Izabellaföldön - mivel itt volt a végállomás - egy elkerített terület, az ún. fűtőudvar épült, ahol a mozdonyok éjszaka állomásoztak. A fűtőudvarhoz lakások tartoztak, itt laktak a masiniszta, fűtők, általában a vasúti dolgozók, családjukkal együtt. A vasúthoz őrházak is tartoztak, amik többnyire az erdőben épültek, ezekben egy-egy család lakott. Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés a Régi-gát, a töltés vonalában állapította meg az új államhatárt.

Egykori, már nem élő sátorhelyi lakosok elmondása szerint a szerb granicsárok (határőrök) állandó jelleggel, de főképpen, amikor a kisvonat közlekedett, néhány méterre álltak a sínektől és a vonatra szegezett fegyverrel fenyegetőzve... Ekkor döntöttek a csonka uradalom akkori vezetői a sínek áthelyezéséről. Ezt úgy oldották meg, hogy a Kis-Vizslakot elhagyó vágányt - meghagyva a szivattyútelepi leágazást - egy kanyarral az Erdősi tanya utáni fahídon vezették át, be az erdőbe. Így el tudták kerülni az esetleges szerb provokációkat, vagy bármilyen más, még súlyosabb atrocitásokat. A fahíd után kb. 1,5 km-t az erdőben haladt a vágány majd kiérve az erdőszélre, annak ívét követve, a töltés innenső oldalán lévő Holt-Duna északi partjától 10-15 méterre haladt tovább az Izabellaföld előtti betonhídig. Itt ismét egy fahídon áthaladva ért be Izabellaföldre. Térjünk vissza Sátorhelyre. A kisvasút másik ága Borza felé vezetett. Áthaladva a majoron, majd a buzoglicai erdőnél ért Főherceglakra. Főherceglak, a bellyei uradalom igazgatóságának székhelye, Hatvanpuszta, Kis-Lak, Gétha Buzoglica majorokkal együtt 3.885 hold területű birtoktestet képezett. Itt a kisvasútnak egy szárnyvonala létesült, amely Kis-Lakot, Géthát érintve, Erdőföldön keresztül Ormánypusztát

is bevonta a forgalomba. Főherceglaktól délnyugati irányban ért el a kisvasút Hatvanpusztára, majd Baranyavárra. Baranyavár a vidék legrégebbi települései közé tartozik. Gőzmalma és később cukorgyára is épült. Az uradalomnak itt 450 holdnyi birtoka volt. Baranyavár után Bengepuszta érintésével ért a vasút Pélmonostorra. Itt a főhercegi birtokot legnagyobbbrészt 3.225 holdnyi erdő tette ki. Pélmonostor után a kisvasút 10-12 km-en keresztül párhuzamosan haladt a Villány- Eszék vasútvonallal majd ettől eltérve keleti irányban a keskendi erdő északi oldalán húzódva, Mitvár mellett elhaladva ért Jeszeföldre. Innét egy leágazás vezetett az Albertfalvi kendergyárhoz. A kendergyár 1868-ban épült, évente 5-600 hold kenderföld termését volt képes feldolgozni. Az uradalom birtoka itt 1230 hold volt. Jeszeföld elhagyása után a kisvasút vonala háromfelé ágazott: északi irányba futva Frigyesföld és Sebesér volt a két állomás, keletre Bokroshát, Seprőshát, Keselyűs, míg délre Keskenyerdőn áthaladva Daróc – Dunai puszta volt a végállomás. Meg kell még jegyeznünk, hogy Trianon után a szerbek szinte azonnal megszüntették a Borza - Főherceglak vonalat az országhatárig, míg a Baranya-háromszög 1941. áprilisi visszacsatolása után az uradalom újra lefektetve a síneket, ismét biztosította az összeköttetést. A vasút kihasználtsága teherforgalom tekintetében teljesnek mondható, míg az utasforgalom a 60-as évek közepéig kb. 80-85%-os volt. Az utasforgalom 1963. január elejétől kezdett csökkenni, mivel ekkortól a sátorhelyi tanulók-mondván, hogy az gazdaságosabb- áttértek az autóbusz közlekedésre. Ez 30-35 fő kiesést jelentett a kisvasút mindennapi utasforgalmából.

Ma már nincsen kisvasút a forgalom megszűnése után a síneket felszedték. A horvátországi részeken - az egykori nyomvonalakon - kövesutakat építettek. Még talán Pélmonostoron, „*Secseránánál*” található némi maradványa.

Erdőgazdaság

A főhercegi uradalomban 29.575 kataszteri holdra kiterjedő erdőgazdálkodást folytattak. Ez a terület az alábbiak szerint oszlott meg:

Bellyei Erdőhivatal: 15.575 hold, ezen belül a laskói járáshoz 7.822 hold, a vörösmarti járáshoz 5.615 hold, a kopácsi járáshoz 2.138 holdnyi erdő tartozott. Baranyavári Erdőhivatal: 14.000 hold, ezen belül a majsi járáshoz 2.284 hold, a pélmonostori járáshoz 3.741 hold, míg a dályoki járáshoz 4.112 hold erdő tartozott. Ide, a dályoki járás kezelésébe sorolódott a bédai és a boki erdőgazdaság, róluk majd később. Az erdőterület többi részét a karapancsai 3.863 kat. holdnyi erdő alkotta. Az uradalomban kétféle erdőt különböztettek meg, a fennsíki és a berki erdőket. A fennsíki erdők a Mohács – Villány - Eszék vasútvonal által átszelt fennsíkon, míg a berki erdők a Duna és Dráva folyók részint szabad, részint a védgátak által mentesített árterében feküdtek. Erdőgazdaságilag fontos fánemek a következők voltak: kocsányos tölgy, cser tölgy, szil, gyertyán, mezei juhar, ezek a fajták ősidőktől fogva előfordultak az uradalom erdeiben. Egyéb fánemek a hárs, éger, cseresznye, kőris, ezüst nyár, míg mesterséges úton telepítettek, szórványosan vagy kisebb csoportokban a lucfenyő, vörös fenyő, szurkos tengeri és erdei fenyő, nemes és fekete dió, amerikai tölgy, valamint a bükk. Ültetvényezés szempontjából kedvező helyeken megtelepítették az akácot, platánt és a kanadai nyárfát. A 4 méter távolságú fasorok közé egy-egy sor kosárfüzet ültettek, amiből jó minőségű kosárfonó

anyagot nyertek. Az uradalmi költségen vágatott fát a fanemnek megfelelően vagy az értékesítési viszonyok szerint faragatlan vagy kifaragott épületfának, fűrészrönkfának, szerszámfának, kádárfának, vasúti talpfának, tüzelő hasáb- vagy dorongfának dolgozták fel. A komlótermesztés bevezetésekor az akácából készítették a komlókarókat. Egy-egy akácából 2 db, kb. 8 méter hosszúságú komlókaró került ki. Az uradalom erdészete az uradalom összes épület, szerszám-és tűzifa szükségletét fedezte, beleértve a lakosság tűzifa járandóságait is. Bizonyos famennyiség eladásra is került. Jó áron tudták értékesíteni a vastagabb puhafát az apatini fapapucskészítőknek, vagy az uradalom területén kívüli tégláégetőknek a csekélyebb értékű tűzifát.

Fasorok

A fasorokkal, fákkal szegélyezett utak, vízpartok és határvonalak által elfoglalt területek az összes mezőgazdaságilag művelt térségeknek mintegy 4-5 %-át tették ki. Legelterjedtebb fasorok a jegenye nyár, kanadai nyár, fűzfa, kőris, szil, akác, juhar, dió, eper, szilva és vadgesztenye fajták voltak. Sátorhely környékén, de az uradalom más vidékein is a szántóföldek fasorokkal voltak szegélyezettek, ezek a fasorok télen valamennyi havat felfogtak és némileg a szeleket is mérsékeltek, valamint sok madárnak szolgáltak költőhelyül, lakóhelyül. A fasorok legújabb kori kivágásával arányosan csökkent a madarak létfeltétele is...

Béda és Bok

Szeretnénk erről a két erdőről néhány szót külön is ejteni, hiszen az uradalmon belül szintén Sátorhelyhez tartoztak, egészen az államosításig. A két erdő együttesen 2.242 kataszteri holdon terült el. A boki erdőt a Duna, az államhatár és a Boki - Duna határolja. Nevét a néphagyomány szerint az 1880-as évek gátépítése után az első, Bok nevű révészről kapta. Legdélibb pontján a töltés végén határsorompó áll, itt van a nulla km-kő, innét mérik a töltés, a gát hosszát. Ugyancsak itt, a határ szögletében állt a Csomor-féle erdészház, vagy csőszház, amit lakójáról neveztek el. Az épületet az 50-es évek elején lebontották. Az egykori csőszháztól északi irányba haladva találjuk a Marocka nevű erdőrészt. A szájhagyomány szerint egy Márton nevű juhgazdáról nevezték el, de sokkal valószínűbb a közeli Hercegmárok birtokhatáráról való elnevezés. A terület déli részén egykor birkákat legeltettek, de sertéslegelő is volt a közelben. A boki erdő déli részétől, a birkalegelőtől balra volt található az egykori Gerechátmajor. Szájhagyomány szerint az 1860-as években létesült, Izabellafölddel egy időben. Egy cselédházban 6 család lakott, a felnőttek az uradalom munkatársai voltak, erdei munkákat végeztek, vagy a közeli Izabellaföldön dolgoztak. Közigazgatásilag Izséphez tartozott. A major nevében a –hát utótag jelentése egyértelmű: vízből kiemelkedő terület, mint ártéri fogalom. A „Gerec” előtag jelentése már több változatot is magában rejt. Szájhagyomány szerint a gerinc + hát= két víz közötti száraz terület. Mások szerint a Gerec nemzetség nevét is jelentheti. A szláv nyelvekben a Geréc, Geredistye szó várat, várhelyet jelent. A majorot 1973-ban lebontották. A majorhoz egy

nagyméretű birkahodály tartozott, nádfedelű, fészerszerű karámmal. A Gerechát- Izabellaföld közötti kövesúton haladva találjuk az egykori nádfeldolgozó telepet. Ezek pajtaszerű épületek voltak, itt dolgozták fel a Hodály- Duna mellett learatott nádat. A Hodály- Duna (később Boki Duna) a közeli summások lakta hodályról kapta nevét. A nádas utáni erdőrészt Égett erdőnek nevezték, mert a nádas egykori bérlője nádat égetett, és a tűz áterjedt az erdőre. A Boki (Hodály) - Dunát, ami tulajdonképpen holtág volt, Zsábra, Zsabica néven is emlegették, szintén egy bérlő feleségének beceneve alapján. Ez a holtág egészen a boki rakodóhoz vivő iparvágányig húzódott, és itt a Kígyós csatorna kötötte össze a másik, Belső- Béda nevű holtággal. Az iparvasút a Kígyós csatorna elhagyása után, a boki szakadás mellett elkanyarodva ért el a boki rakodóhoz. Boki szakadás: 1897. augusztus 13-án itt szakadt át a gát a Duna vizétől. Ez az elnevezés eredete. Boki rakodó: itt tárolták és rakták uszályokra az erdőben kitermelt fát. Ugyancsak itt volt a boki rév, régebben itt keltek át a Dunán a karapancsai vadászkastély felé. A révhez őrház is tartozott, az iparvasút őre számára. A révátkelő közelében a Duna folyásában fekszik a Gabriella sziget, amit Frigyes főherceg egyik lányáról nevezett el. A szigetre kis kőgáton lehet bejutni. A boki révháztól lefelé haladva a töltésen, az országhatár közelében találjuk az utolsó gátórházat, és itt a töltés és a Duna között a Macskalyuk nevű területet, amit öreg, odvas fűzfákba betelepedett vadmacskákról neveztek el. Az utolsó gátórháztól délre feküdt egy földbe vájt kunyhó, a Tuna- putri. Tulajdonosa becenevét viselte a kis kunyhó. Az erdőben egy mocsaras terület is létezett, amelynek déli szélén a Bíró kunyhó állt, az itt élő csöszről elnevezve. Végül az erdő déli széle alatt húzódott az iparvasút vágánya, valamint egy később megépített kövesút, ami Gerechátmajort Izabellafölddel összekötötte. A bédai erdőt Kölked határától kezdődően déli irányban a töltés, a Duna bédai holtága, az izabellaföldi betonhídtól a Belső- Béda holtág, a Kígyós csatorna, majd a töltésen túl a Duna medre határolja. Induljunk el az erdő legészakibb pontjától, a Pere-foktól. A török hódítás idején ezt a fokot Pere István ásta vízállás mérése céljából, neve innét ered. A mohácsi határvonal kezdetét is mutatta ez az árokvég. A legenda szerint régen egy fehér nyárfa állott itt, melyet a Duna elragadott. Perefoktól délre szintén egy vízállás méréseire szolgáló ún. Pál gödre található, nevét tulajdonosáról kapta. Ettől a ponttól nyugati irányba haladva a Sarokerdőbe érünk. A Duna két holtága találkozik itt, a Külső- Béda holtág, és a Kölkedi- Duna a két holtág találkozására mintegy sarkot képez, innét a Sarokerdő elnevezés. A két holtág és a töltés által közrefogott terület az Adica, magyarul: szigetecske, kis sziget. A Duna medre és a Külső- Béda folyása pedig egy másik, valamivel nagyobb szigetet ölel körül, ez a Szúnyog sziget. Nevét azon egyszerű okból kapta, hogy ezen a területen mindig sok a szúnyog. A Szúnyog szigeten ún. közös gödör, azaz kenderáztató volt található. Az 50-es évekig itt áztatták a kendert. Természetesen a szárítás is itt történt. Fölső- Malád, ismeretlen eredetű elnevezéssel, néhány szállás volt az erdőben, itt teleltették a jószágot, majd a későbbi időkben gyümölcsös tanyának is nevezték őket. A Gabriella- szigeti kőgáttól nem messze a ma is létező Csukás-tó, kedvelt horgász hely található, míg ennek környezetében egykor tölgyliget, ill. eperliget létezett, amiket természetesen a fák fajtájáról neveztek el. Az eddig leírtak a bédai erdő, töltésen túli, északi területét képezik. Az erdő nagyobbik részét a töltéstől déli irányban fekvő rész alkotja. Maga a Béda elnevezés eredete nem ismert. A román nyelvben a beda szó bajt, szerencsétlenséget, a török bed rosszat jelent, míg szerb beda szó az ínséget, nyomorúságot, keserőséget fejezi ki. Talán a régi, pusztító árvizek következményeként kapta az erdő ezt az elnevezést. Elsőként említjük a

Bédai zsilipet, amely a Külső és Belső Béda holtágakat kötötte össze. A csővezetékes szivattyúház építésekor 1939-40 között megszüntették. Az egykori zsiliptól indulva, a töltés mellett érkezünk az itt fészkelő vadludakról elnevezett Luda-rétre. A rét keleti oldalán a Külső Béda erdészház (őrház), ettől néhány percnyire a vadászkastély, Frigyes, majd Albrecht főherceg egykori nyaralója. Ma külföldi vadászok is látogatják. A kastélytól délre a Csosak nevű terület, a sarok, szeglet nevű szóból eredően. Ugyanitt nádas, magasles és szarvas etető található. A szarvas etető mellett az 50-es évek elején az erdészet lengőhidat készített a holtágon, hogy az erdész gyermekei az erdőfüi iskolába járhassanak. A híd cölöpökre épült. A Belső- Béda holtág nagy kanyarulata veszi körül a Martinprud nevű nádas területet. Nevét egy szerb bérlőről, ill. egy Martin nevű szénégetőről kapta. A terület északi részén kubikgödrt használtak. Innét hordták a földet a töltések erősítéséhez. Átlépve a Belső- Béda holtágot, déli irányban az Ilimány nevű területet találjuk. Nevét Ilimány Károly szerb erdőbérlőről kapta. Itt egy magasles is található, míg a terület szomszédságában kb. félhektárnyi, ligetszerű gesztenyés. Az Ilimány legkeletibb pontján a régi Izabellaföldi fahíd, majd később betonhíd látható, ezen haladt át az iparvasút. A vadgesztenyés fölötti rész a tölgyerdő, védett állomány, másfél méter átmérőjű fákkal, magtermelés céljára. A vadgesztenyéstől nyugat felé haladva, egy fahídon átkelve érünk az Alsó- Béda erdészházhoz, majd a Béda - Duna és az egykori iparvasút melletti őrházhoz. Az őrházat elhagyva a régi csikólegelőt találjuk a holtág és a töltés mellett, itt legeltették az uradalom kis-vizslaki telepének csikóit. A legelő utáni terület neve: Rongyos. A név eredete nem ismert. Innét, az egykori iparvasút nyomvonalát követve érünk a valamikori uradalmi tyúkfarmhoz, és az ide vezető ún. tyukászati hídhöz. Ezen haladt át az iparvasút, itt tért be az erdőbe, hogy aztán annak peremén, haladjon a mai Erdőfüig. A tyukászati hídhöz őrház is tartozott. A tyúkfarmtól nem messze épült a Felső- bédai Erdészház. Az erdészházak, valamennyi gát-és vasúti őrház lakott volt, átlagosan 3-6 fős családok által. Az erdő élővilága a múltban is páratlan gazdagsággal rendelkezett. A korábban már említett vadmacskákon, vad ludakon túl, a teljesség igénye nélkül, megtalálható a hód, a rétisas, szarvas, vaddisznó, a kócsag, szürke gém, a cigány réce, kárókatona, vízicsibe, a bölömbika, fekete gólya, növények közül a tündérrózsa, a vidra keserűfű, vízitök, a kockás liliom, bíboros kosbor, mocsári aggófű, mocsári nőszirm, és még sorolhatnánk.

Írásunk, itt található kis fejezete akár útikalauzként is használható, de reméljük, azt is sikerült érzékeltetnünk, hogy a közelgő klímaváltozással mennyi érték mehet veszendőbe.

V. Kitelepítésekről

Kollektív bűnösség

„... Kísértetes nálunk az ősz
s fogyatkozott számú az ember...”

Ady Endre

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. december 29-én hozott rendelete alapján kitelepítésre ítélte mindazon magyar állampolgárokat, akik az 1941. évi népszámláláskor német nemzetiségűnek, vagy német anyanyelvűnek vallották magukat. A svábság és a magyarság között régóta nem voltak különösebb ellentétek, összeütközések, még az 1944. március 19-i német megszállás sem váltott ki svábellenes érzelmeket az országban. A szovjet hadsereg megérkezése után azonban a németiség Magyarországon is a vádlottak padjára került. A svábság hátrányos megkülönböztetésére kezdetben nem elvi okokból, hanem gazdasági kényszerből került sor. Az Ideiglenes Kormány az elvesztett területekről –Észak –Erdély, Bácska, Felvidék, stb.- százezer számra érkező magyar menekültek letelepítéséhez szükséges földeket a svábságtól kobozta el. Az itt élő svábság háború utáni első nagy traumája a szovjet csapatok által végrehajtott deportálások voltak. A Dunántúlon elsősorban Baranya, Somogy, Tolna megyékben került sor tömeges elhurcolásokra. 1944. december végétől 1945. februárig mintegy 40 ezer német nemzetiségű nőt és férfit vittek a Szovjetunióba, kényszermunkára. Többségük a Donyec-medence szénbányáiba került. Sátorhelyről 1944. december végén Hau Anna került „málenkij robotra” Nagy áron, de túlélte a megpróbáltatásokat. Lábujjai lefagytak, valamennyit amputálni kellett. 1946. október havában tért haza. Az első kitelepítések 1946. január 19-én indultak Budaörsről. Ugyanekkor az ország többi megyéjében is megkezdték a szállítások előkészítését. A deportálások 1948. június 15-én fejeződtek be. Addig kb. 130-150 ezer embert az amerikai, 50 ezer embert a szovjet megszállási övezetbe szállítottak. A korábban elmenekültekkel együtt 220-250 ezer lehetett a Németországba kerültek száma. A Szovjetunióba hurcolt mintegy 70 ezer német nemzetiségűek harmada munkatáborokban halt meg. Az 1941-ben még közel félmillió hazai németiség száma 200-220 ezer fővel csökkent. Óriási veszteség volt ez az ország számára, mert eredményes és kiváló mezőgazdasági termelőket, iparosokat veszítettünk. A kitelepítések ellen olyan neves személyiségek tiltakoztak, mint Mindszenty József bíboros, vagy Bibó István későbbi államminiszter. Tiltakoztak a Statisztikai Hivatal vezetői is, hiszen az 1941. évi népszámlálás adatait törvénytelenül használták fel a kitelepítésekhez. Őket azzal bélyegezték meg, hogy a magyarországi német „*fasisztákat*” védik.

Sátorhelyről 1946. november 27-én Werner Vince és családja, Siklósi András és családja (a Siklósi név Scháp névről változtatott Siklósira). Újristállóról ugyancsak november 27-én Auth Gáspár és családja, valamint Fuchsz Henrik és családja, összesen 19 fő került kitelepítésre. Valamennyien szorgos, becsületesen dolgozó emberek voltak. Egyetlen „*bűnük*” német nemzetiségük volt.

A kitelepítettek:

Soha többé nem tértek vissza Magyarországra, hazájukba...

Werner Vince	Auth Gáspár	Fuchs Henriké
Werner Vincéné	Authné Lassan Éva	Fuchs Erzsébet 15 éves
Werner József 14 éves	Auth Magdolna 14 éves	Fuchs János 14 éves
Werner János 10 éves	Auth Gáspár 13 éves	Siklósi András
Werner Károly 6 éves	Auth György 11 éves	Siklósi Schenk Katalin
Werner Éva 5 éves	Auth Erzsébet 9 éves	Siklósi Katalin 9 éves
	Fuchs Henrik	

VI. A világháborúk zivatarában

„Lángok lobognak...”

„Harcra készíteni elő a magyart, Védő-bátyául megintelen Bécsnek? Az én népem már rút halálba tart...”
Ady Endre 1914. január

„Félelmesen zseniális, látnoki sorok. Ady fél évvel a világháború előtt szinte hajszálpontosan megírta, megjövendölte, megérezte a poéta-lelkű emberekre, a delejtűemberekre olyannyira jellemző érzékenységgel a magyar haza hadba vonuló fiainak sorsát, és azt, hogy a hamis propagandával szemben a háború nem lesz diadalmenet. 1914 nyarán egész Európa háborús lázban égett. A szarajevói merénylet után a magyar nép jelentős hányadát is sikerült teljesen elbolondítani. A fővárosban, de másutt is tömegek üvöltöttek: „Megállj, megállj, kutya Szerbia!” Ekkor írta ismét Ady: „Újra és újra változó hangulatban nézem ezt a nagy földi komédiát. De nekem fáj a szerb komitácsi szíve is, melybe a Skoda vagy a Weiss Manfréd golyója beletalált.”

Az I. világháborúban a központi hatalmak- Ausztria, Magyarország, Törökország, Németország, Bulgária- 3.400.000 katonát tartottak állandóan fegyverben. Ausztria-Magyarország békelelétszámú, tizenöt hadtestbe szervezett hadserege mintegy félmillió volt. Mozgósításra hadi létszáma 1.5 millióra nőtt. A mozgósítás még kb. további 2 millió tartalékos katonára terjedt ki. Így adódott össze a kb. 3.400.000-es közös hadsereg. A hadsereg főparancsnoka- az erre kiszemelt Ferenc Ferdinánd halála miatt- Frigyes főherceg lett. A hadsereg legkiválóbb alakulatai az osztrák vadász, valamint a magyar és a horvát huszárezredek voltak. A Monarchia közös hadserege a tizenöt hadtesten belül 102 ezredre volt felosztva. Baranya vármegye területe, Pécs központtal, az 52. számú császári és királyi gyalogezred újoncfogadó és kiképző bázisa volt. Az 52. gyalogezred Ferencz Károly főherceg, majd később Albrecht főherceg nevét viselte. Az általános hadkötelezettséget a Monarchia 1868-ban vezette be, 18 éves alsó korhatárral. (Az 1840-es években Pécsváradon lovas kaszárnya is működött) Az 52. számú gyalogezrednek Pécssett ún. nevelője is volt a domonkosok kolostorában. A hadi tárgyakon kívül vallást, történelmet, földrajzot, matematikát, magyar és német nyelvet, rajzolást, szépírást és úszást is tanítottak. Az 52. gyalogezred egyébként a kaposvári 44., a fehérvári 69., a pesti 32., a szolnoki 68., a kecskeméti 38., a szabadkai 86., az újvidéki 6., és a zombori 23., gyalog-tüzér, lovas, határ vadász, autós, lövész, műszaki ezredekkel együtt képezte a IV. hadtestet. Ez a IV. hadtest az I. világháború után- mint később látni fogjuk- részt vett a II. világháborúban is, ahol a Donnál súlyos veszteségeket szenvedett. Aki volt katona, az tudja, hogy háborúban egy parancsnoknak kerülnie kell a felesleges vérontást. Egy jó hadvezérnek fel kell ismernie a pillanatot, amikor a további harc értelmét veszti. Ilyen pillanat érkezett el 1943. január 14-én a 2. magyar hadsereg s benne a pécsi IV. hadtest számára a doni harcokban. A hadsereg parancsnoka tisztában volt ezzel a helyzettel, és mást nem kellett volna tenni, mint a hadsereget kivonni az arcvonalból. Sok katona élete menthető lett volna. Térjünk vissza 1914-hez.

Közösségünk, a rendelkezésünkre álló adatok alapján 95 főt adott a Monarchia hadseregébe a háborús évek alatt. Az 1910. évi, az I. világháborúhoz legközelebb eső népszámlálás adatai szerint Sátorhelyen 290 férfi élt. Ha az 1910. és 1914. között eltelt évek születési és halálozási adatait kalkuláljuk, akkor ez a szám nagyjából változatlan lehet a háború kezdetekor, 1914-ben. Vonjunk még le a 290-ből kb. 50 fiúgyermeket és 50 időszerű férfit, így marad 190 hadrafogható fő. Ebből vonultattak be 95 főt, tehát a harcképes férfilakosság 50 %-át. Ha feltételezhetjük, hogy a fenti 95 férfin kívül néhány főt még bevonultattak, de róluk semmilyen adatunk nincs. Néhány szempont alapján csoportosítottuk a bevonultakat. Életkoruk szerint 4 fő volt 20 év alatti. 30 fő 20 és 30 év közötti, 28 fő képviselte a 30 és 40 év közöttieket, 15-en voltak 40 és 50 év között, míg 2 főt 50. évük betöltése után soroztak be. Foglalkozásuk szerint 28 tehenes, 18 kocsis, 13 béres, 4 felügyelő, 2 gazda, 1 napszámos, 12 hónapos, 1 kocsmáros és 1 molnár volt a behívottak között. 15 személyről nincs adatunk foglalkozásukat illetően. 28-an német, 56-an magyar, 3-an szerb, míg ketten sokác anyanyelvűnek vallották magukat. 78 fő családos ember volt. Íme, a hadbavonultak névsora. A listán 27 fő adatok nélkül szerepel. Róluk külön emlékezünk:

Arnold Mátyás: hónapos, bevonult 1917-ben.

Ambach Pál, nincs adat.

Baumann Henrik: uradalmi kocsis, bevonult 1918-ban, Szarajevóban, Diakováron, majd Bécsújhelyen szolgált. A harcokból hazatért.

Berger János: uradalmi béres, bevonult 1915-ben, a harcokból hazatért, meghalt 1932. január 23-án, sírja a sátorhelyi temetőben: 10. sor, 9. sír.

Bognár József: uradalmi béres, bevonult 1916-ban.

Bauer János: felügyelő, bevonult 1914-ben.

Bauer József, nincs adat.

Balla Mihály: tehenes, bevonult 1915-ben.

Bergmann Ferenc: hónapos, bevonult 1915-ben.

Bárócz István: tehenes, bevonult 1915-ben.

Biezer János: tehenes, bevonult 1915-ben, háborúból hazatért, meghalt 1938-ban, sírja Sátorhelyen 13. sor, 9. sír.

Bán János, nincs adat.

Beck Bálint, nincs adat.

Csankó Lajos: tehenes, bevonult 1915-ben.

Csányi Mihály: béres, bevonult 1915-ben.

Csapó István: született 1871-ben, uradalmi kocsis, bevonult 1918-ban, harcokból hazatért, meghalt 1933. november 22-én, sírja Sátorhelyen 11. sor, 6. sír.

Decsi István: uradalmi béres, bevonult 1914-ben.

Farkas Péter: született 1886. július 19-én, uradalmi kocsis, bevonult 1916-ban, huszárként szolgált, harcokból hazatért, meghalt 1955. január 20-án, Mohácson temették el.

Farkas András, nincs adat.

Günther András, nincs adat.

Fischer János, nincs adat.

Glück György, nincs adat.

Forster Tódor, nincs adat.

Glöckner József, nincs adat.

Folk György, nincs adat.

Gréger Antal: molnár, bevonult 1914-ben.

Glück Ferenc: uradalmi béres, bevonult 1916-ban.

Grünfelder Antal: született 1878-ban, uradalmi kocsis, bevonult 1915-ben, harcokból hazatért, meghalt 1956. november 22., sírja Sátorhelyen 12. sor, 4. sír.

Harci Ferenc: tehenes, bevonult 1915-ben.

Heil Péter: tehenes, bevonult 1915-ben.

Heller Antal: született 1879-ben, uradalmi kocsis, bevonult 1915.-ben, harcokból hazatért, meghalt 1950. január 10., sírja Sátorhelyen 16. sor, 1. sír.

Horváth Mihály: béres, bevonult 1915-ben.

Heller József, nincs adat.

Jeszenszky Sándor: született 1876-ban, felügyelő, bevonult 1915.-ben, háború után hazatért, meghalt 1942. május 11. Sátorhelyen temették 14. sor, 11. sír.

Kolarics Mihály, nincs adat.

íjf. Krix József, nincs adat.

Kovács Máttyás, nincs adat.

Krisztmann István, nincs adat.

Krix József, nincs adat.

Kozári György: béres, bevonult 1915-ben.

Keller János: tehenes, bevonult 1914-ben.

Kovjánovics Antal: uradalmi kocsis, bevonult 1916-ban.

Kram János: született 1870.-ben, tehenes, bevonult 1916. március 3-án, harcokból hazatért, meghalt 1954. július 22., sírja Sátorhelyen 1. sor, 1. sír

Koch István: tehenes, bevonult 1916-ban.

Kresz Rezső: kocsmáros, bevonult 1915-ben.

Kiss András: született 1876-ban, napszámos, bevonult 1915-ben, harcokból hazatért, meghalt 1921. január 8-án, sírja Sátorhelyen 7. sor, 3. sír.

Kis Ferenc: béres, bevonult 1914-ben.

Komáromi Péter: született 1883-ban, hónapos, bevonult 1918-ban, harcokból hazatért, meghalt 1947-ben, sírja Sátorhelyen 17. sor, 10. sír.

Milics Szvetozár, nincs adat.

Mányoki Pál, nincs adat.

Molnár István, nincs adat.

Márkovics István: felügyelő, bevonult 1915-ben.

Mutarsics István: béres, bevonult 1915-ben.

Martina István: tehenes, bevonult 1915-ben.

Müller János született 1888-ban, tehenes, bevonult 1917-ben, harcokból hazatért, meghalt 1958. március, sírja Sátorhelyen 12. sor, 8. sír.

Müller Pál: tehenes, bevonult 1917-ben.

Müller Vencel: hónapos, bevonult 1918-ban.

Molnár Károly: született 1883-ban, kocsis, bevonult 1916-ban, harcokból hazatért, meghalt 1950. március 27-én, sírja Sátorhelyen 13. sor, 14. sír.

Nánik István: tehenes, bevonult 1915-ben.

Nyerges Mihály, gazda, bevonult 1915-ben.

Oroszlán István, nincs adat.

Oszvald János: hónapos, bevonult 1917-ben.

Österreicher József: hónapos, bevonult 1915-ben, sírja Sátorhelyen 12. sor, 14. sír, született 1861-ben, meghalt 1937. augusztus 11-én.

Propst András: tehenes, bevonult 1917-ben.

Pentz Ádám: hónapos, bevonult 1916. március 1-én.

Reith Ferdinánd: uradalmi kocsis, bevonult 1915-ben.

Reith József: uradalmi kocsis, bevonult 1916-ban.

Radics József: született 1871. augusztus 7., uradalmi kocsis, bevonult 1916. május 1-én, harcokból hazatért, meghalt 1920. december 20-án., sírja Sátorhelyen 3. sor, 14. sír.

Schmitmeister József: hónapos, bevonult 1914-ben.

Schmitmeister András: hónapos, bevonult 1914-ben.

Soploher Lőrinc, nincs adat.

Schaschhetzy János, nincs adat.

Schulz Pál, nincs adat.

Schneider Antal: született 1874-ben, tehenes, bevonult 1914-ben, harcokból hazatért, meghalt 1935-ben, sírja Sátorhelyi temető 11. sor. 16. sír.

Schmidt Ferenc: tehenes, bevonult 1918-ban.

Schmidt János: született 1889. okt.2., tehenes, bevonult 1916-ban.

Späth József: tehenes, bevonult 1914-ben.

Schmidl János: született 1881-ben, tehenes, bevonult 1914-ben, harcokból hazatért, meghalt 1964-ben, sátorhelyi temető ravatalozó után 3. sor, 3. sír.

Szabó Ferenc: született 1882-ben, uradalmi kocsis, bevonult 1916-ban, harcokból hazatért, meghalt 1937. január 21, sátorhelyi temető 12. sor 12. sír.

Szeletics Antal: béres, bevonult 1918-ban.

Szabó Károly: tehenes, bevonult 1914-ben.

Topler Ferenc: hónapos, bevonult 1915. november 3-án.

Trost János, nincs adat.

Troszt István: felügyelő, bevonult 1915-ben.

Takács János: uradalmi kocsis, bevonult 1915-ben

Ternai István: hónapos, bevonult 1915-ben

Troszt János: uradalmi kocsis, bevonult 1915-ben.

Virág István: tehenes, bevonult 1916-ban.

Volk Antal: tehenes, bevonult 1916-ban.

Volk György: tehenes, bevonult 1918-ban.

Varga János: született 1890. február 25.-én, béres, bevonult 1915.-ben a pécsi 52. cs. és kir. gyalogezredhez. Kiképzése után a tüzérséghez került. Századát a Montenegró határán lévő Bilek városába vezényelték. Itt a francia tüzérséggel vívott tűzpárbajban megsebesült, a Lovcsen hegy és Cattaro városának védelmében. Élete további részében kegydíjban részesült. Meghalt 1972. december 25-én.

Vidák Mátyás: uradalmi kocsis, bevonult 1916-ban.

Vukovics György, nincs adat.

Zivocky József, nincs adat.

Murányi Mihály: bevonult 1915-ben, foglalkozására nézve nincs adat az előmeneteli naplóban.

Farkas János: született 1875-ben, gazda, bevonult 1914-ben, a háborúból szakaszvezetőként tért haza, meghalt 1925. július 23-án, sírja a majsi régi temető szélén található.

„ Baljóslatú, bús nép a magyar.

Forradalomban élt s ránk hozták

Gyógyítónak a Háborút, a Rémet

Sírjukban is megátkozott gazok. „

Ady Endre

A megívott háborúban életüket vesztő katonák ártatlan áldozatok. Halálukért országuk vezetőinek, politikusainak rossz, bűnös politikája a felelős. Ezek a vezetők többnyire hamis, hazug célok érdekében hajszolják háborúba nemzetüket. Igazságos háború nagyon kevés volt a történelemben. Ezen írásunkban nem tartjuk feladatunknak eldönteni az I. világháború igazságos vagy igazságtalan voltát, ezt bízunk az olvasóra. Ehelyett álljon itt annak a 27 ártatlan áldozatnak a névsora, akik nem tértek haza a harcokból, akik örökre ottmaradtak, akik idegen földben alusszák álmukat.

Keresésünk eredményeként megtaláltuk még három I. világháborús halottunk adatait. Nevük nem szerepel az emlékoszlopon, mert halálukkor már nem voltak sátorhelyi lakosok. Az emlékmű készítői talán nem tudhatták elköltözésük utáni sorsukat. Őrizzük meg őket is emlékezetünkben, hiszen többségük Sátorhely szülöttei.

Székely József: született Sátoristyén 1892-ben. Református, magyar anyanyelvű, nős, foglalkozása földműves. Esetleges gyermekéről vagy gyermekeiről nem tudunk. Sátorhely utáni lakóhelyéről nincs adatunk. Ami rendelkezésünkre áll: a pécsi cs. és kir. 52. gyalogezredhez vonult be, 1912-ben, vagy 1913-ban. Pécsről Budapestre került és itt a cs. és kir. 16. számú helyőrségi kórházban elhalálozott, 1914. január 26-án. Halálának oka krónikus és gennyes középfülgyulladás. Eltemetés ideje: 1914. január 28. Sírjának helye: Budapest, Kőbánya, központi temető.

Székely Sándor: született Sátoristyén 1895-ben. Református, nős, foglalkozását nem tudjuk. Bevonulása idején már a Bihar vármegyei Nagyváradon élt. Bevonulási és szolgálati helye: Brünn (Csehország) magyar királyi 8. honvéd huszárezred. Ezredét a bukovinai harctérre vezényelték, itt érte a halál 1917. január 9-én. Halál oka: hagymáz*. Halál helye: Jakubeny**, Bukovina, 12. hadosztály, egészségügyi oszlop. Eltemetés ideje: 1917. január 9. Eltemetés helye: Jakubeny, katonai temető.

**A hagymázos betegség a kiütéses tífusz egyik formája. Fejtető és ruhatető terjeszti. Háborús körülmények között a katonák sokszor nem tudták betartani az elemi higiénia alapvető követelményeit, hiányoztak a*

tisztálkodási lehetőségek. Kis helyen sokan zsúfolódtak össze, így ez a fajta betegség is felütötte a fejét, és nem kevés áldozatot szedett a frontkatonák között.

***Jakubeny (Jacobeni) a mai, Románia területén, túl a Keleti- Kárpátok hegylánján, a már említett Kirlibaba várostól kb. 45 km-re található.*

Lyublyánovics Mátyás: született Sátoristyén, 1889. október 7-én. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Foglalkozása fűtő. Bevonult 1914-ben a pécsi 52. gyalogezredhez. Kiképzése után a győri székhelyű m. kir. 19. honvéd gyalogezred III. zászlóaljának 10. századához vezényelték. 1915 nyarán az orosz frontra került, és itt érte a halál 1915. szeptember 3-án. Halál oka: szívlövés. Halál helye: Boyárka***, Oroszország. Eltemetés ideje: 1915. szeptember 3. Eltemetés helye: Boyárka község.

****Boyárka község a mai Ukrajna területén, Kijev közvetlen szomszédságában található.*

„Hol nyugszunk, nem tudja barát, feleség, gyerek.

Elszört testünk nyomtalanul nyelte magába a föld.”

Keresztury Dezső: Sírvers

Ambach Pál: született 1892. augusztus 1-én, Sátoristyén. Magyar anyanyelvű, németül is beszélő, római katolikus. Himlő ellen beoltatott 1898. május 4-én. Végig jeles rendű tanuló. Édesatyja Ambach János, tehenes. Bevonult 1914-ben az 52. pécsi gyalogezredhez. Kiképzés után a szerb frontra vezényelték. További sorsa ismeretlen. Halála körülményeit, időpontját, temetési helyét nem tudjuk.

Bauer József: született 1888. március 3-án, Sátoristyén. Német anyanyelvű, római katolikus. Édesatyja Bauer János, uradalmi kocsis. Himlő ellen beoltatott 1897. május 16-án. Tanulmányait 1902-ben fejezte be. 1914-ben bevonult a pécsi 52. gyalogezredhez. Sorsának további alakulásáról nem tudunk. (Mivel az 1914-ben Pécsre bevonulókat a szerb harctérre vezényelték, valószínűsíthetjük, hogy Szerbiában vesztette életét.)

„ Nem kívánta lelke-teste,

De harcolni mégis harcolt,

Kereste vagy nem kereste,

De harcolni kellett.”

Ady Endre

Bán János: született 1889. május 30-án, Sátoristyén. Magyar anyanyelvű, római katolikus. Himlő ellen beoltatott. Kitűnő rendű tanuló, tanulmányait 1903-ban fejezte be. Édesatyja Bán György, uradalmi béres. 1914.-ben katonai szolgálatra bevonult a pécsi 52. gyalogezredhez. Alakulatával részt vett a szerbiai harcokban és itt is halt meg. Temetési helye ismeretlen.

Beck Bálint: lánycsóki születésű, de születési idejét nem tudjuk. Tehenész. Német anyanyelvű, római katolikus. 1914-ben bevonult. Az iskolai naplókban csupán három kislányáról találtunk adatokat: Erzsébet: született 1905. július 18. Anna: született 1908. július 14. Mária: született 1913. július 21. Az akkori iskolai naplókban a tanuló szülei közül csak az apa nevét, lakóhelyét, foglalkozását tüntették fel. Esetünkben a három kislánynál egészen 1922-ig édesapjuk van szülőként, gondviselőként bejegyezve, míg 1922. szeptember 9-től a szülő neve: özv. Beck Bálintné. Valószínűnek tartjuk, hogy édesapjukat ebben az évben nyilvánították eltűntnek.

„Eltűntél.

S ez az ősz se hozott hírt rólad.”

Radnóti Miklós

Farkas András: született 1877-ben Dunaszekcsőn. Magyar anyanyelvű, római katolikus. Iskolai tanulmányait részben Dunaszekcsőn, részben Sátoristyén végezte. Iskola után uradalmi béresként dolgozott. Édesatyja Farkas András. Édesanyja Horváth Anna. Felesége Szabó Erzsébet. Három gyermekük született: András 1898. március 18. Anna 1906. július 29. Mária 1908. augusztus 18. Katonai szolgálatra 1914-ben vonult be a pécsi 52. gyalogezredhez. Részt vett az őszi és téli szerbiai harcokban. 1915-ben ugyancsak egy szerbiai ütközetben megsebesült. Az iskolai anyakönyvi napló bejegyzése: *„a csatatéren kapott sebbe Lugoson belehalt. 1915. szeptember 1.”* Lugoson tömegsírba temették.

Fischer János: született 1878-ban Sátoristyén. Római katolikus, német anyanyelvű. Szülei Fischer Pál és Heil Erzsébet. Házastársa Keller Regina. Gyermekük: Magdolna 1908. április 25., Ádám 1911. december 25., József 1913. október 26., Ferenc 1915. október 28.

Az iskolai tanulmányok befejezése után az uradalomban tehenészként dolgozott. Katonai szolgálatra 1914.-ben az 52. pécsi cs. és kir. gyalogezredhez vonult be. Az őszi és téli szerbiai hadjárat után néhány hónapig itthon tartózkodott majd 1916-ban újra bevonultatták, és az olaszországi hadszíntérre vezényelték. Itt, a Piave-folyó környéki harcokban halt hősi halált 1917 decemberében. Temetési helye ismeretlen.

„Utász- század ácsolja már a keresztek fáját,

De sok szőke, barna kislány várja a babáját,

De csak minden tízediknek gyün vissza a párja:

Mounte Grappán, közös sírba hullik a kő rája.”

1918. olasz harctér

Szorosan ide tartozik még, hogy Fischer János özvegye, 1924-ben bekövetkezett halála előtt, Faludi Ádám plébánosnak eskü alatt tett tanúvallomása szerint, hősi halált halt férjétől csomagban visszajött a notesz és a pénz a harctérről a községi elöljáróságához, Nagynyárádra, katonai hatósági értesítéssel. Sajnos nem sikerült ennek a notesznek nyomára bukkanni, pedig

sejtéseink szerint felbecsülhetetlen értékű feljegyzések lehetnek benne a harctéri eseményekről.

Forster Tódor: született 1892. december 1-én Nagynyáradon. Római katolikus, német anyanyelvű. Atyja Forster János, tehenes. Tanulmányait Sátoristyén végezte. Az uradalomban cselédként dolgozott. 1914.-ben bevonult a pécsi 52. gyalogezredhez, de Pécsről átirányították a Szatmárnémeti városában állomásozó cs. és kir. 5. határvadász századhoz. Innét került a montenegrói frontra, ahol egy szerencsétlen véletlen kioltotta életét. Fegyvertisztítás közben egyik bajtársának puskája elsült, és ez halálos sebet okozott. Halálának ideje: 1915. május 10. Eltemetés ideje: 1915. május 10. Eltemetés helye: Orlova Brdo Montenegro

Folk György, nincs adat.

Günther András, nincs adat.

Glück György, született 1900. február 10-én. Sátoristyén. Római katolikus, német anyanyelvű. Himlő ellen beoltatott 1909. május 15-én. Jeles rendű tanuló. Édesatyja Glück Ferenc, uradalmi béres. 1918-ban bevonult a pécsi 52. gyalogezredhez, több adat nincs a birtokunkban.

Glöckner József, született 1892. augusztus 24-én, Izabellaföldön. Német anyanyelvű, római katolikus. Jeles rendű tanuló. Édesatyja Glöckner János, istálló. 1915-ben bevonult, további sorsa ismeretlen.

Heller József, született 1881-ben Sátoristyén. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Foglalkozása uradalmi kocsis. Egy fia született: József, 1907. február 12-én. Bevonult 1915-ben a pécsi 52. gyalogezredhez, kiképzése után a győri székhelyű m. kir. 19. honvéd gyalogezredhez vezényelték. Részt vett a bukovinai harcokban, és az itt átélt eseményektől megtébolyodott. A harctérről a pécsi cs. és kir. tartalékkórházba került, ahol 1918. szeptember 16-án szívbénulás következtében elhunyt. Szeptember 18-án temették el a pécsi központi temetőben.

„ Szívemet a puskatús zúzta,

Szememet ezer rémség nyúzta,

Néma dzsin ült büszke torkomon,

S agyamat a Téboly ütötte.”

Ady Endre

Kolarics Mihály: született 1896. március 9-én, Sátoristyén. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Himlő ellen beoltatott 1903. május 24-én. Gazdasági cseléd. Édesatyja Kolarics Mihály, tehenes. Egy testvéréről tudunk: Kolarics Mária, született 1891. október 24. Több adattal nem rendelkezünk.

Kovácsév Mátyás: A ma Horvátországhoz tartozó Izsépen született. Pontos születési idejét sajnos kései leszármazottjai nem tudják, de úgy gondolom, hogy születési éve 1885 és 1895

közé tehető. Iskolai tanulmányait szintén Izsépen végezte. Katonai szolgálatra a pécsi, császári és királyi 52. számú gyalogezrednél kellett jelentkeznie, 1914 nyarának végén, ősz elején, tehát az első behívottak közé tartozott. Először a szerbiai harcokban vett részt, majd a hamarosan bekövetkező orosz offenzíva miatt a monarchia hadseregét kétfelé kellett osztani, így került az orosz hadsereggel érintkezésbe, és ezen ütközetek valamelyikében vesztette életét. Az év 1915 vagy 1916 lehetett, ez bizonytalan, ahogyan az eltemetés helyszíne is. Viszont amit biztosra vehetünk - ezt megerősítették a hozzátartozók - életét közelharcban vesztette el, a támadó orosz alakulat egy katonája a lövészárokban szuronyával átszúrta felsőtestét, azonnal meghalt...

*... a hang már hallgat,
akár odakint Ukrajna
mezőin a holtak..."*

Radnóti Miklós

Krix József: Sátoristyén született, de születési idejét nem tudjuk. Magyar anyanyelvű, római katolikus. Foglalkozása uradalmi kocsis. Sorsáról több adatot nem ismerünk. Fia, ifj. Krix József, szintén az I. világháború hősi halottja.

ifj. Krix József: született 1899. december 24-én Sátoristyén. Magyar anyanyelvű, római katolikus. Himlő ellen beoltatott 1909. május 15-én. Elemi iskolai tanulmányai befejezése után Mohácsra ment szakmát tanulni, ahol géplakatos végzettséget szerzett. Édesatyja Krix József, uradalmi kocsis. Bevonult 1917-ben. A csehországi Kremsier székhelyű cs. és kir. autós csapat 3. pótalosztályához került, mint autós katona. Az itt kapott tüdőgyulladásban halt meg 1918. január 14-én a bécsi cs. és kir. 4. számú hadikórházban. Január 16-án temették. Sírjának helye: Bécs, központi temető.

„ Két rohanó lábam egykoron

Térdig gázolt a vérben

S most nézd Uram, nincs nekem lábam

Csak térdem van, csak térdem.”

Ady Endre

Krisztmann István: született 1892. augusztus 5-én Mohácson. Római katolikus, német anyanyelvű. Himlő ellen beoltatott 1902. május 10-én. Kitűnő rendű tanuló. Édesatyja Krisztmann Ferenc, uradalmi kocsis. Testvérei: Mária, szül.: 1897. augusztus 18. Ferenc, szül.: 1900. március 5. 1915-ben bevonult a pécsi 52. gyalogezredhez. Sorsának további alakulása ismeretlen.

Milics Szvetozár: Sátoristyén született, szerb anyanyelvű, görög-keleti vallású. Több adatot nem ismerünk vele kapcsolatban. Testvére Milics Péter, az ő gyermekei - Milán és Georgina - Sátorhelyen végezték tanulmányaikat.

Molnár István: született Sátoristyén 1885-ben. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Több adatot nem sikerült felkutatnunk.

Mányoki Pál: Sátoristyén született, időpontját nem tudjuk. Uradalmi béres. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Katonai szolgálatának lefolyását, halálának körülményeit, idejét, temetési helyét nem ismerjük. Felesége és két gyermeke maradt árván: Pál, szül.: 1914. október 9. Erzsébet, szül.: 1917. november 1.

„ Uram, háborúból jövök én,

Mindennek vége, vége... ”

Ady Endre

Oroszlán István: Sátoristyén született 1884-ben. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Az uradalomban tehenesként dolgozott. Három gyermekéről tudunk: János, született 1904-ben, Mihály, született 1909-ben, Pál, született 1910-ben. Katonai szolgálatra 1916-ban vonult be a pécsi cs. és kir. 52. gyalogezredhez. Az iskolai napló bejegyzése szerint 1917-ben meghalt a harctéren. Temetési helye: Sátorhely, régi temető. Pontos helyét nem tudjuk, mert a temetőt felszámolták és ledózerolták.

Soploher Lőrinc Simon: Sátoristyén született 1887-ben. Római katolikus, német anyanyelvű. Az uradalomban hónapos munkásként dolgozott. Nős, egy kislányáról tudunk: Mária, szül. 1914. január 14-én. Katonai szolgálatra 1915-ben a pécsi cs. és kir. 52. gyalogezred 5. századához vonult be. A hadseregben őrzetói rendfokozatot ért el. A Hadtörténeti Intézet adatai szerint 1916. január 24-25-én halt meg. Halálának okáról, temetési helyéről nincs információnk.

Schultz Pál: született 1896. május 27-én Sátoristyén. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Édesatyja Schultz Pál, uradalmi béres. Testvére Schultz János, szül. 1892. január 4. Katonai szolgálatát 1915-ben a pécsi cs. és kir. 52. gyalogezrednél kezdte meg. Kiképzése után átvezényelték a győri m. kir. 19. honvéd gyalogezred 9. századához. Századával a bukovinai harctérre került, Ahol az orosz hadsereg elleni csatában, Kirlibaba mellett, Capul nevű kis falucskában halálos sérülést kapott, és 1916. június 16-án meghalt. Még aznap eltemették Capul falu temetőjében. Kirlibaba (Carlibaba) a mai Románia területén, a Keleti- Kárpátok túlsó oldalán, a Radnai hágótól kb. 25 km távolságra fekszik. A kirlibabai ütközet súlyos véráldozattal járó, de győztes ütközet volt a monarchia számára. Valószínűsíthetően nagyon sok magyar katona sírja található azon a környéken.

Schaschhetzy János: nincs adat.

Trost János: Sátoristyei születésű, születése időpontját nem tudjuk. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Foglalkozása uradalmi kocsis. Három gyermeke született: János, 1903. február 13., Katalin, 1906. szeptember 4., Henrik, 1908. október 3. Az iskolai anyakönyvi napló bejegyzése szerint „hősi halált halt júliusban.”

Vukovics György: született 1897. november 15-én Sátoristyén. Szerb anyanyelvű, görögkeleti vallású. Himlő ellen beoltatott 1908. május 5-én. Jó rendű tanuló, végbizonyítványt 1912.

szeptember 1-én kapott. Édesatyja Timo Vukovics, éjjeliőr. 1916-ban bevonult, többet nem tudunk róla. Alakulata a pécsi cs. és kir. 52. sz. gyalogezred volt.

Zivocky József, nincs adat.

Áldás és béke lebegjen hamvaik felett!

Az I. világháború magyar katona halottainak megadták a kegyeletet, az emlékezést, neveik nem merültek el a történelem süllyesztőjében. A háborúk halottainak - tartozzanak bármelyik oldalhoz- legalább szóbeli emlékezésként tisztelet jár. A II. világháborúban elesett magyar katonáktól éppen ezt a kijáró tiszteletet, sőt még az emlékezést is megtagadta 1945. után a hivatalos Magyarország. Özvegyek, árvák, anyák félve titkolták, hogy férjük, fiuk, apjuk életüket adták a hazáért. Bűnük az volt, hogy a Szovjetunió ellen harcoltak az urak Magyarországnak hadseregeként, pedig ezek a katonák többségében a nép egyszerű fiai közül kerültek ki. Itt, Sátorhelyen, a háború befejezése után 21 évnek kellett elteltie, hogy nevük kiírása az emlékoszlopra egyáltalán szóba kerülhessen. Máig vitatott kérdés: az ország kimaradhatott volna-e a Szovjetunió elleni támadó háborúból? Ami tény: 1941-ben a Wehrmacht támadásának megindulásakor senki sem kérte részvételünket a harcokban. Négy nappal a harcok megkezdése után, június 26-án repülőtémadás érte az akkor országunkhoz tartozó Kassa városát. Eme támadásnak nem teljesen tisztázottak a körülményei mind a mai napig, ám akkor elég volt ahhoz, hogy parlamenti hozzászólás nélkül már másnap - június 27-én – Bárdossy miniszterelnök bejelentette a Szovjetunió elleni hadüzenetet. Gyanítható a sietség oka: a német haderő 1939-40-ben és 41 tavaszán elért villámháborús sikerei alapján vezetőink úgy gondolták, az oroszországi hadjárat is néhány hét alatt befejeződik, s ha abban nem veszünk részt katonailag, akár el is veszíthetjük az addig visszakapott területeinket, Kárpátalját, Észak-Erdélyt, Felvidéket, Bácskát, viszont részvételünk esetén, német győzelmet remélve, további területi revízióra kerülhet sor. Utólag könnyű ítéletet mondani régen elmúlt események felett, de megkockáztatjuk: az ország vezetői Nagy-Magyarország, de főképpen Erdély teljes visszaszerzésének büvöletében élve léptek hadba a többszörös túlerővel rendelkező Szovjetunió ellen. A II. világháborús halottaink az orosz, az erdélyi harctereken, és hadifogságban haltak meg.

(Közbevetőleg említem meg, hogy Sátorhelyen élt valaki, aki a Szovjetunióknak küldött hadüzenet hírének hallatán nyilvánosan kijelentette: „*elvesztettük a háborút*”. Emiatt kisebb összetűzésbe is került egy csendőrrel, aki éppen a társaságban tartózkodott, hiszen ilyesmit hangoztatni nem volt szabad, holott nem történt más, minthogy nagyapám - ugyanis róla van szó - azonnal reálisan látta a két ország közötti erőviszonyokat.)

Vitéz Szombathelyi Ferenc, vezérezredes, a honvéd vezérkar főnöke, a 2. magyar hadsereg frontra vezénylésekor kiadott parancsában ezt írja: „*Az összes parancsnokot felszólítom, hogy vigyázzanak csapataikra. A vezetők és csapatok kiképzése nem azt a célt szolgálja, hogy hősi halottakat produkáljanak. Arra kell minden parancsnoknak törekednie, hogy minél kevesebb áldozattal minél nagyobb sikert vívjanak ki. A drága magyar vérrrel takarékoskodni kell, ezt minden parancsnoknak kötelességévé teszem.*”

Újra leírjuk: a drága magyar vérrrel takarékoskodni kell.

Nem így történt. A 2. magyar hadsereg parancsnoka, Jány Gusztáv vezérezredes, ehelyett Horthy és Hitler esztelen parancsát követte: „Az állásokat az utolsó emberig tartani kell.” Magyar katonák tízezreinek oktalan halála terheli lelküket.

„Senki sem különálló sziget, minden ember a kontinens egy része, a szárazföld egy darabja, ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy a barátaid házáat vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól.”

John Donne

Részlet Bethlen István, hazánk egykori miniszterelnökének 1944 nyarán fogalmazott emlékiratából: „Az ország oly nehezen összekuporgatott adófilléreivel felszerelt védereje egy olyan háborús vállalkozásban pusztult oda a Don partján, amelyből az ország nemzeti céljai szempontjából semmi hasznot nem várhat. Soha nemzet még ily könnyelműen és céltalanul nem tette kockára életérdekeit, mint mi ebben a percben.”

Emlékezzünk jeltelen sírokban porladó halottainkra, emlékezzünk a fogságba esettekre, az eltűntekre, emlékezzünk azokra, akikért sohasem szólt a harang.

„Most tél van és csend és hó és halál”

Vörösmarty Mihály

Baracsi Imre: Született 1918. október 19-én Békáspusztán. Római katolikus, nős, magyar anyanyelvű. Édesatyja Baracsi Lukács, uradalmi béres. Tanulmányai elvégzése után uradalmi munkásként dolgozott. Katonai szolgálatra 1942-ben vonult be a pécsi 52. gyalogezredhez. 1942 októberében a IV. hadtest kötelékében az orosz frontra vezényelték. 1943 januárjában a Donnál megsebesült és fogságba esett. Feltehetően sebesülésébe halt bele, időpontját nem tudjuk, ahogyan temetési helyét sem. Az iskolai naplóban eltűnt hadifogolyként tartották nyilván, egészen 1949-ig.

„Már szálldos a hó a mezőkön.

Eltűnt, - koppan a hír.”

Radnóti Miklós

Békefi Ádám: Nagynyáradon született 1920. május 2-án. Gazdasági munkás. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Édesapja Baumann Henrik, uradalmi kocsis. A Baumann név a 37668-1934. III. sz. m. kir. belügyminiszteri engedéllyel Békefire változtatott. Katonai szolgálatát 1942-ben a pécsi tüzérezrednél kezdte meg. Kiképzése után Újvidékre, majd az orosz frontra vezényelték. A doni harcok után Kassára került, és itt 1944 végén, 1945 elején eltűnt. Mint később kiderült, orosz fogságba esett. Szerencsésen hazatért fogolytársa elmondta, hogy építkezésen dolgoztatták és legyengült szervezete nem bírta el a terhelést. Sírhelye ismeretlen.

„Nem tudták miért, hová, merre futnak,

Nekivágtak a Halál-útnak.”

Ady Endre

Bérczes György: Pécsudvardon született 1921. június 13-án. Római katolikus, horvát anyanyelvű. A hat elemi elvégzése után kitanulta a cipész szakmát. Édesapja Bozsánovics István, béres. A Bozsánovics név m. kir. belügyminisztériumi engedéllyel Bérczesre változtatott. További adatai: katonai szolgálat kezdete, frontszolgálat, halál időpontja, sírhelye nincsenek birtokunkban.

Farkas András: Született Sátoristyén 1898. március 18-án. Római katolikus, magyar anyanyelvű, nős. Édesatyja Farkas András, az I. világháború hősi halottja. Tanulmányai elvégzése után cselédként dolgozott, majd katonai szolgálatra behívták, de az I. világháborúban nem vett részt. A harmincas évek elejétől a sajtüzemben vajmesterként állt alkalmazásban. 1941-ben hívták be tartalékos katonai szolgálatra, Dombóvárra a 101. vasútépítő műszaki alakulathoz. 1944-ben Székesfehérvárnál esett orosz fogságba. Fogságát a Fekete tenger melletti Odesszában töltötte. Itt érte a halál 1946. december 18-án. Halála előtti napokban tudta meg, hogy odahaza unokája született. Sírja: Odessza, fogolytemető, 214. szám. Fogságból írt utolsó levele könyvünk mellékletében olvasható.

„Kardok, puskák és lópaták

Tobzódjatok csak össze- vissza,

Várja a föld és boldog is,

Mikor izgult vérünket issza.”

Ady Endre

Fuchsz Mihály: Himesházán született 1902-ben. Római katolikus, nős, német anyanyelvű. Iskolai tanulmányai után az uradalomban állatgondozóként dolgozott. Katonai szolgálatáról nem tudunk. 1944 decemberében, mint német nemzetiségű, ő is belekerült a szovjet hadsereg deportálási akciójába. A „málenkij robot” helyszínére már nem érkezett meg, útközben a vonaton meghalt. Feleségének sírja a sátorhelyi temetőben található, a sírkövön lévő felirat szerint „Fuchsz Mihály orosz földben nyugszik.”

„ Iszonyú dolgok mostan történülnek,

Népek népekkel egymás ellen gyűlnek.”

Ady Endre

Kalocsai György: Született Sátorhelyen 1908. október 5-én. Római katolikus, nős, magyar anyanyelvű. Tanulmányait Sátorhelyen végezte, befejezése után az uradalomban dolgozott. Édesatyja Müller György, földműves belügyminiszteri engedéllyel a Müller név Kalocsaira változtatott. Tartalékos katonai szolgálatát 1942-ben a pécsi tüzérezrednél kezdte. Kiképzése

után 1942 októberében a IV. hadtest kötelékében az orosz frontra vezényelték. Itt, a Don melletti harcokban 1943 januárjában eltűnt. Az iskolai naplóban 1949-ig eltűnt hadifogolyként tartották nyilván. Sírhelye ismeretlen.

„Ott feledték a havas síkon,

Ásatlan sírján sohasem nő

Székfű, Isten-fa, bazsalikom.”

Ady Endre

Kresz József: Született Sátorhelyen 1908. november 21-én. Római katolikus, magyar anyanyelvű, nő. Édesatyja Kresz Rezső, kocsmáros. Tanulmányai befejezése után maga is a vendéglátásban dolgozott. 1942 novemberében, mint tartalékos katonát, hívták be, és azonnal a keleti frontra vezényelték a pécsi IV. hadtest kötelékében, egy gyalogsági században. Az 1943. január 12-e és 14-e ütközetben a Don-kanyarnál (Scsucsjé, Uriv) eltűnt. Az iskolai naplóban 1949-ig eltűntként tartották nyilván. Esetleges fogságából nem adott életjelt magáról. Sírhelye ismeretlen.

„Mellézuhanam, átfordult a teste

s feszes volt már, mint húr,

ha pattan. Tarkólövés...”

Radnóti Miklós

Lengyel János: Tiszaburán született 1918-ban. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Iskolái után az uradalomban cselédként dolgozott. Katonai szolgálatra 1941-ben vonult be a pécsi tüzérezredhez. Alakulatát a IV. hadtest részeként 1942 októberében az orosz frontra vezényelték, ahonnan nem tért haza. 1943. január 12-e és 14-e között az orosz hadsereg Uriv és Scsucsjé városok térségében áttörte a magyar védelmi állásokat. Valószínűleg ezekben a harcokban vesztette életét. Sírhelye ismeretlen.

„Most a mezőn mindenki veszt

S vér – felhők futnak szabadon.,,

Ady Endre

Monyoródi György: Született 1921. április 24-én, Mohácson. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Tanulmányai befejezése után az uradalomban napszámosként dolgozott. Katonai szolgálatát 1942-ben kezdte meg a pécsi tüzérezrednél. Kiképzése után a kolozsvári m. kir. 26. honvéd táborig tüzérséghez került. Az oroszországi, erdélyi, majd a dunántúli harcok után 1945. május 10-én Ausztria területén esett orosz fogságba. A fogolytáborban 1946. szeptember 24-én elhunyt. A fogolytáborban 1552. sorszámú fogolyként lajstromozták. Temetési helyéről is csak számokat tudunk: 1552. K/M-24/19 különleges rendeltetésű Katonai Kórház temetője, 223. számú város.

Sebestyén Béla: Született 1902. április 20-án Kemenespálfán (Vas megye). Római katolikus, nős, magyar anyanyelvű. Tartalékos katonaként 1943 októberében mozgósították a m. kir. székely gyalogezredhez, a sepsiszentgyörgyi 27. század I. zászlóaljához. 1944 augusztusában a Vörös Hadsereg betört Erdélybe. A székely gyalogezredet a Déli- Kárpátok védelmére vezényelték. Majsi katonatársa itt látta utoljára élve. Az ütközetben eltűnt, eltemetési helye valószínűleg ott található a lezajlott csata helyszínének közelében, de pontos helyét nem tudjuk. (Valószínűsíthetően Torda közelében.)

ifj. Stettner Pál: Született 1909-ben Főherceglakon. Édesatyja Stettner Pál, uradalmi gazdatiszt. Iskoláit Főherceglakon, majd Bonyhádon az Evangélikus Gimnáziumban végezte. Tartalékos tüzérsztként alakulatát, a szentendrei tüzérezredet 1942 októberében a doni frontra, Sztorozsevoje és Uriv körzetébe vezényelték. A német hadvezetés a 2. magyar hadsereg védelmi feladatát bízta, kb. 200 km hosszúságú vonalon. Ez a vonal vékony cérnaszálhoz hasonlított, mert semmiféle mélységi tagozódása nem volt. A mélységi tagozódás annyit jelent, hogy az első védelmi vonal mögött kiépített második és harmadik vonalnak is lennie kell. Így, ha az ellenség túljut az első vonalon, a második, harmadik vonal még mindig fel tudja tartóztatni. Esetünkben az első védelmi vonal mögött pár kilométer szabad térség után állott a tüzérség, majd a szinte fegyvertelen hadtáp, ellátó oszlop, kötözőhelyek, kórház, stb.. Ha a támadó alakulat túljut az első vonalon, a védekezők hátába kerül, a további harc értelmetlen. Ráadásul a magyar hadsereg védelmi vonalán akadt több olyan szakasz is, ahol emberhiány miatt kilométer hosszúságban egyetlen katona sem tartózkodott, az ment át, aki akart. Ágyúval közelre löni nem lehet. Ha a támadók a löveget oldalról megközelítették, az ágyú hasznavehetetlen. Ilyenkor az ütegparancsnok bátorságán múlik, hogy mit tesz. Azért részleteztük ezeket a tényeket, hogy érzékeltesük: Stettner Pál harctéri halála talán elkerülhető lett volna, amennyiben kellően kiépített, hatékony védelmi vonal áll a támadók előtt. 1943. január 14-én a csucsjei áttörést végrehajtó orosz hadsereg egy kb. 250 főnyi csoportja egyszerűen megkerülte - még az éjszakai órákban - a magyar tüzérséget, és fehér hólepelbe burkolózva közelítette meg az ütegállást, magyar szavakat kiáltozva, így mindenki ellentámadó magyar gyalogságnak vélte őket. Felismerve a helyzetet, Stettner Pál néhány katonájával tűzharcba szállt velük, és addig feltartóztatta őket, amíg az üteg állását el nem hagyta. Ebben a közelharcban először a lábán megsebesült, majd fejlövést kapott, és holtan rogyott össze. Ifj. Stettner Pál temetési helye Sztorozsevoje községben van. Neve megtalálható a község határában állított hősi emlékművön.

„AZ Úr Illésként elviszi mind,

Kiket nagyon sújt és szeret:

Tüzes, gyors szíveket ad nekik,

Ezek a tüzes szekerek.”

Ady Endre

Szűjjártó János: Született Sátorhelyen 1922. január 7-én. Római katolikus, magyar anyanyelvű. Elemi iskoláját Sátorhelyen végezte, utána kitanulta a fodrász (borbély) szakmát. Katonai szolgálatát a pécsi m. kir. 52. gyalogezrednél kezdte meg, 1942 októberében. A IV.

hadtest kötelékében az orosz frontra vezényelték. A doni visszavonulás után 1943 májusában fél évre szabadságot kaptak, majd novemberben újra behívták a budafoki gyalogos századhoz és innét került az erdélyi harcokba, ahol az 1944. szeptember, október hónapban lezajlott, tordai, kolozsvári csatában orosz fogságba esett. Egy alkalommal, három bajtársával kiléptek a tábor kapuján, az őt szökési kísérletnek vette és közéjük lőtt. A lövedék halálos sebet ejtett Szíjjártó Jánoson. Sírja Kolozsváron található.

Varga Károly: Született 1907-ben Berkesden. Római katolikus, nős, magyar anyanyelvű. Iskoláit Berkesden végezte, a 6. elemi után kitanulta a pékmesterséget. Katonai behívóját 1942-ben kapta meg a pécsi tüzérezred műszaki alakulatához. Beosztása: árkász. 1942. októberében a IV. hadtest kötelékében a doni frontra került. Valószínűleg itt halt meg, vagy esett fogságba, biztosat nem tudunk. Sírjának helye ismeretlen. Az iskolai naplóban 1949-ig eltűnt hadifogolyként tartották nyilván. Fogságából nem adott életjelt magáról.

Vicsik Károly: nincs adat.

*„ Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált szegény magyarok...”*

Ady Endre

Először a hatvanas évek közepén egyik halottunk fiában merült fel a gondolat: a II. világháborúban elesettek nevét is megörökítésre méltónak kellene találni, legalább a mi kis közösségünkben mossuk le a rájuk égetett „*Horthy bűnös hadserege*” bélyeget. Ez, és még néhány hasonló gondolat az akkori MSZMP érthetetlenül merev, elutasító álláspontja miatt csak gondolat maradt. Sok évnek kellett még elmúlnia, amíg oldódott ez a merevség, főleg Moszkva hatalmának gyengülése következtében, míg végül 1989. március 15-én a Hazafias Népfront, és a helyi lakosok adományából sikerült hősi halottaink emlékét megörökíteni.

A II. világháborúban elesett katonáink védelmében.

Könyvünk elkészítéséhez szükséges anyaggyűjtésünk során került kezembe egy 12 évvel ezelőtti felhívás a Doni Bajtársak Szövetségének elnökétől.

Bevallom, nagyon sokáig töprengtem, ez a felhívás kapjon-e szerepet írásunkban?

(Felhívásában az Elnök Úr kéri az egykori bajtársakat, hogy írják meg oroszországi harci emlékeiket.) Ez megtörtént, könyvben is kiadták - A Don partjáig és vissza - és ezzel nincs is semmi probléma. Ahány ember, annyiféle történelem létezik. Ezt figyelembe véve, és tiszteletben tartva Elnök Úr véleményét, két mondatához mégis szeretnék hozzáfűzni néhány gondolatot.

1. *„Nem fordult elő a történelemben, ha valaki a magyarra kezet emelt, azzal ne vívta volna meg becsületét.”*

Igaz. Viszont az is igaz, és ezt letagadni sem lehet: 1941-ben nem a Szovjetunió támadott meg bennünket, hanem éppenséggel fordítva. A Kassa elleni légitámadást, minek apropóján megtörtént, a hadüzenet, alapos kivizsgálás helyett legkönnyebb volt a szovjet légierőre fogni.

Senkiben nem merült fel a kétely: vajon a szovjet gépek miképpen tudtak háborítatlanul átrepülni a német vonalak fölött, és az akció után szintén zavartalanul visszatérni kiindulási pontjukra? A Szovjetunió annyira nem emelte kezét ránk, hogy ez év márciusában - kommunista foglyok ellenében - visszaadta 1848-as zászlainkat, de még ez sem enyhítette uralkodói köreink bolsevizmus elleni gyűlöletét. A történelemben páratlan módon talán még a hadüzenetet is vissza lehetett volna vonni, mikor annak másnapján Moszkvából megüzenték a magyar nagykövet útján: „- *Ne tegyék ezt. A két nép között semmiféle ellentét nincs. Erdéllyel kapcsolatos igényeikről tudunk, amennyiben jogosak, a háború után támogatni fogjuk.*” Az üzenetet Horthy elől is eltitkolták.

2. „*A magyart nem a saját politikája, nem az ideológiák vitték a harctérre, hanem kizárólag az otthon védelme.*”

Nagyon szeretném, ha az olvasó, és azok akiknek most, vagy még a későbbiekben tanítják a történelmet, tisztában lennének vele: támadó háborút nehéz úgy beállítani, hogy az egész dolog az otthon védelmének tűnjön, és főleg nem úgy, hogy mindez a hazától 1500 km távolságra történik. A doni hadsereg katonái ezt értették a legkevésbé: miért ilyen irdatlan távolságban kell védeniük a hazát, az otthont? Ennek ellenére kitartottak ameddig lehetett, a vereség döntően nem rajtuk múltott. A magyar katonák semmivel sem voltak alávalóbbak más nemzetek katonáinál, de a téli hadviseléshez szükséges megfelelő ruházat hiányáról, a hiányos fegyverzetéről, lőszerhiányról, a harcoló csapatok nem megfelelő élelmezéséről egyáltalán nem ők tehetek. Ha mindez nem lett volna elég, ott volt még a kegyetlen orosz tél, a sokszor 35-40 fokos hidegek, ami napról-napra apasztotta a katonák erejét, hitüket a valamikori hazatérésben. A haza, az otthon ilyenén való megvédésének csak tragédia lehetett a vége.

Részlet Horthy Hitlerhez írott leveléből, 1944. február, március tájékán:

„... *a magyar különleges benső kapcsolatban áll hazája határaival, ezek az ő számára politikai törekvései és katonai erőfeszítése határát is jelentik. Ahhoz, hogy minden erejét belevesse a küzdelembe, országa földjén vagy annak közvetlen környékén kell harcba állnia...*”

Érdekes, több mint érdekes. Másfél évvel korábban, a hadsereg orosz frontra vezénylésekor Horthy ezt nem tudta? Ha tudta, akkor miért nem mondta akkor, miért nem mert ellenkezni a németekkel? Ha tudta, s ha már bekövetkezett a baj, miért nem követett el mindent, mint Legfelsőbb Hadúr, a hadsereg maradékának hazahozatalára, mentve, ami még menthető. Hogyne tudta volna ezeket a dolgokat, hiszen emlékirataiban ezt írja 1941. június 27-ről:

„... *egy ilyen deklaráció, (a hadüzenet) a két ország méretei között fennálló igen nagy különbségre és erőink csekély voltára tekintettel, valóban nevetségesnek látszott előttem...*”

Egy nappal később, június 28-án viszont már ezt írja Hitlernek:

„... *a küzdelem, melyet kegyelmes uram a bolsevizmussal szemben, ez ellen az ázsiai veszély ellen kezdett, nem csupán a magyar nemzetet, hanem egész Európát kegyelmes urammal szemben örök hátlára kötelezi... Boldognak nevezem magam, hogy fegyvereink vállalva a dicsőséges és győzelmes német sereggel, részt vesznek a kommunista veszélyfészek*

elpusztítására és kultúránk fenntartására irányuló keresztres hadjáratban.” Kell ehhez kommentár?!

A Szovjetunió és a bolsevizmus elleni határtalan gyűlölet teljesen elhomályosította a Kormányzó tisztánlátását, és ez a második világégésben a rossz oldalra állította az országot. Ennek is köszönhető, hogy az újabb béketárgyalásokon hazánkat visszaszorították a trianoni határok mögé. Tehette volna másként is Horthy? Minden bizonnyal. A rövidlátó politika helyett figyelembe kellett volna venni a realitásokat, és talán-talán másképpen alakulhatott volna az ország sorsa.

Sátorhelyen a második világháborúban katonaként harcolók közül már senki sincs életben. Tartozom, tartozunk az ő emléküknél- és valamennyi elesett magyar katona emlékének-annyival, hogy mindezeket, mintegy zárszóként papírra vettem.

Emlékezzünk civil halottainkra, ők is a háború áldozatai. Fütterer Istvánné, született 1897-ben. A szerbek 1944. októberi bácskai bevonulása után az újvidéki „*hideg napok*” megtorlásaként kb. 40.000 magyar civilt kivégeztek. Többségük nem is vett részt a háborúban, de ez a szerbeket nem érdekelte. Hasonlítsuk össze az arányokat: Újvidéken 1942. januárban a magyar honvédség egy tisztogatási akció keretében 3300 szerbet, zsidót, partizángyanús egyént lőttek a Dunába. A szerbek a kivégzéseken kívül rengeteg magyart internálótáborokban tartottak fogva. Egy ilyen táborból szökött meg **Fütterer Istvánné**. Szökése közben vérmérgezést kapott és ez okozta halálát, 1946. január 16-án. Sátorhelyen temették el.

Illés László Tibor, született 1937. november 19-én. A püspöki levéltár halotti anyakönyvi kivonata szerint „*1944. november 26-án menekülés közben a nagynyárádi határban golyót kapott.*” Valószínűnek tartjuk, hogy a gyermek egyedül tartózkodhatott kint a mezőn, meglátta a közeledő szovjet katonákat, megijedhetett, futni kezdett, a katonák lelőtték. Sírja a sátorhelyi temetőben található.

Felmerülhet bennünk a kérdés: jogosan állítjuk-e, hogy a gyermeket valóban szovjet katonák lőtték-e le?

(Az Egyházügyi Hivatal anyagában nincs feltüntetve a katonák hovatartozása.)

Nos, úgy hisszük, igen.

1. A szovjet hadsereg november 26-án ért Sátorhelyre, és még aznap vonultak is tovább Nagynyárád irányába.
2. A német hadsereg már elvonult a térségből, november 24-én.
3. Ha német katonák lőtték le, akkor hosszú évekig miért övezte mélységes csend és hallgatás a gyermek halálát? Miért nem jelölték akár egy kisebb emléktáblával az iskolában diákjuk nevét? Miért nem emlékeztek soha az iskolában halálának évfordulóján? Miért nem neveztek el róla egy úttörőcsapatot vagy kisdobos rajt? Megkockáztatjuk: erről a halálesetről ugyanúgy nem volt ildomos nyilvánosan

beszélni évtizedekig, mint a szovjet hadsereg egyéb, polgári lakosság ellen elkövetett atrocitásairól.

Izabellaföld egy katona halottja **Neichel Mihály**, a Vöröskereszt értesítése alapján, az orosz harcéri sebesülésébe belehalt. 1943. március 9-én Munkácson temették el.

Jegyezzük fel az 1944. november 25-i légitámadás két orosz halottját is:

Mihail Ivanovics Stec, született 1902. október 25.

Mihail Mihajlovics Zvorics, született 1900. október 19.

48 név, 48 tragikus sors.

48 halottunk közül 6 főről a leggondosabb kutatásunk ellenére sem sikerült adatokat találnunk. A Hadtörténelmi Levéltár közlése szerint már a korabeli dokumentumok is hiányosak voltak, a Levéltár sem tudott mindenkiről adatot szolgáltatni. Sajnos az ő sorsuk egyelőre kideríthetetlen marad. Emléküket megőrizve, búcsúzzunk halottainktól a szintén tragikus sorsú Radnóti Miklós megrendítő soraival. Legyen ez a néhány sor jelképes koszorú sírjaikon.

„... füstbe fül a nap s akár a hosszúszerű fájdalom,
úgy hajladoz a hold ,már a másik oldalon
s lángok lobognak és kihúnyanak lassan s mindörökre
katonák lelke száll most a fényes délkörökre.”

1944-45 emlékezete a hátrahagyott levelekből

„1944. november 24-én a német katonaság az összes jószágot elhajtotta Sátorhelyről. Az oroszok november 26-án reggel 3 órakor jöttek be a faluba. Ezen éjjelen sokan nem tudtak aludni. A Fábán Jóska tud velük beszélni, mindenkit nyugtatnak, mégis félelem és bizalmatlanság van velük szemben. Úgy hallani, hogy Nyárádon meglőtték valakit 10-15 orosz katona itt maradt, a Várudvarban kaptak szállást, a többiek vonultak tovább. Az iskolában nincs tanítás.

1944 karácsony

Nagyon csendes a karácsony és az újév is. Karácsonykor az iskolások sem játszottak színdarabot, mint máskor. Semmi sincs. A faluban a családok semmit sem tudnak a két-három éve bevonult fiaikról, csak annyit, hogy Oroszországban harcoltak, eltűntek, nincs róluk életjel. Néhányan még reménykednek hazatérésükben. Talán életben vannak. Két fiamról én sem tudok semmit.

1945. február

Az oroszok itt vannak, lassan megszokjuk őket, azt mondják, hogy hamarosan vége a háborúnak, mennek Berlinbe, Hitler kaput!

1945. április 5.

Józsfi fiam hazatért, az oroszok négy napig tartották fogva.

1945. július 15.

Az orosz katonák elmentek Sátorhelyről.

1945. december 5.

Péter fiam hazatért az orosz fogságból.”

Farkas Péter (1886-1955) sátorhelyi lakos néhány feljegyzése 1944-45-ből

Az itt következő négy levél hadifogságban, illetve háborús események között íródott. Az eredeti leveleket nem tudjuk mellékelni, mert a körülmények és az idő múlása következtében eléggé szakadozott állapotban vannak, minőségükben a másolat sem sokat javítana. 74-75 év elmúltával nem veszítettek semmit jelentőségükből, minden soruk átélt valóság.

1946. május 19.

Kedves Szüleim és Testvérem!

Én, hála a jó Istennek egészséges vagyok, amit maguknak is kívánok. Kedves Szüleim, hála a jó Istennek, szerencsésen estem fogságba. Ilyen szerencsésen várjanak haza. Ezzel zárom levelem, sokszor csókolom mindnyájukat, hű szerető fiúk:

György

Monyoródi György utolsó levele a hadifogságból

Kedves feleségem és Lányom Annuska!

Értesítelek benneteket, hogy a csomagot is megkaptam, szépen köszönöm csak sajnálom, hogy az a jó kifli tönkrement, 2 pakli dohány, szalonna, töpörtyű, fuszekli megvan, azt hiszem valamivel viszonzni fogom, van itt nekem vagy öt kiló mogyoróm de nem héjas, hanem tisztított. Van még más is, tudom az Annus és még a Mama is megörülne neki, de ezt csak akkor küldöm el, vagy viszem haza, ha az oroszok nem lesznek már Baján. Még a Józsira is gondoltam, egy borotva fenőszíjat viszek neki, de csak úgy, ha ezeket a dolgokat megtudom takarítani, remélem sikerülni fog. Kedves Feleségem és Leányom Annuska, hogy vagytok? Írjatok meg nekem mindent, mert én mindig attól tartok, hogy azt a területet is ki kell üríteni. Hát ezt írjátok meg nekem, hogy milyen hírek vannak otthon, mert vannak közöttünk már olyanok, akik családjukról semmit se tudnak, megszállták őket az oroszok. Hát nem szeretném sem nektek, sem magamnak, ha erre a sorsra kerülnénk, ezért csak írjatok és írjatok minden nap, akkor sokkal könnyebben vagyok. Lassan már megromlanak az idegeim, pedig azt hittem

mindig, hogy kötélből vannak! Hogy itt mi van arról írtam a múlt levelemben, ahhoz hozzátennivalóm nincs más, mint tegnap is lapultunk a kukoricásban, mint a nyulak, így múlt el a Mindenszentek napja, de elmúlt szerencsésen. Sokkal jobb volt Zircen vagy Nagyesztergáron. Lehet, hogy valamikor visszamegyünk, híre van, de mikor azt nem tudjuk. Jó volna, legalább a Józsi meglátogathatna. Azt hiszem eleget írtam, már nem tudok mit írni. Jó egészséget kívánok nektek, én egészséges vagyok, üdvözlöm Péter bátyáékat és a rokonokat. Isten veletek, viszontlátásra. Csókol benneteket: Apa

Farkas András levele 1944 novemberében

Kedves Édesanyám és Testvérem!

Tudatom magukkal, hogy itt vagyok Komáromba, a papával véletlenül a sors összehozott és már egy napja együtt vagyunk, hogy meddig leszek nála, nem tudom. Jól vagyok, amit maguknak is szerető szívből kívánok. Szeretettel csókolom Péter bátyáékat és magukat a viszontlátás reményében, szerető fiúk: Józsi

1944. november 24.

Kedves Feleségem és Leányom Annuska!

Értesítelek benneteket, hogy itt volt a Józsi, egy egész nap, egészséges és jól néz ki. Elbeszélgettünk, közben megjött a lap melyben írjátok, hogy Annusék feljöttek és a Marisék is feljöttek Jeszaföldről. Elég sajnálatos a dolog, de nem tehetünk róla, közbe a Józsitól is jött lap Fűzfőről, ő is azt írja, meg a Józsival is úgy beszéltek meg, hacsak nem muszáj ne menjetek sehová. Maradjatok otthon a hideg télben. Különben jobban látjátok a helyzetet és úgy tegyetek ahogy, jónak látjátok a helyzetet és úgy tegyetek ahogy jónak látjátok. Ez a levél talán hamar hazaér, tudniillik Bán hadnagy úr hazamegy Mohácsra két napra és ő viszi el, gondoltam, hogy mennék be hozzá, Bakács utca 2. szám alatt lakik, de azután olyan híreket kaptunk éppen a ti lapotokból, hogy semmi esetre sem mozdulj ki hazulról, maradjatok együtt ezekben a nehéz napokban. Kedves Feleségem és Leányom, a Józsinak adtam 340 darab cigarettát, két pakli Török dohányt, 30 db borotvapengét, öngyújtót, kesztyűt és 30 pengőt. Itt ebédelt és vacsorázott, két kenyeret és egy kilogramm húskonzervet adtam neki, amivel tudtam, elláttam őt és most kedves Feleségem és Leányom Annuska, lehet, hogy ez az utolsó levél, amivel érintkezhetünk, vagy talán már ezt sem kapjátok meg, így hát ég áldjon benneteket minden bajtól és szerencsétlenségtől. Adja az Isten, hogy szerencsésen elmúljon minden baj a fejetek felől és erőben, egészségben újra találkozzunk. Üdvözlöm Péter Bátyáékat az összes hozzánk menekülteket és rokonokat, szomszédokat és ismerősöket, segítsétek egymást ha otthon maradtok. A Fábían tud velük beszélni, ha esetleg oda érkeznek, talán tud valamit tenni az érdeketekben, bár sohasem látnátok őket, csak mint foglyokat. Isten veletek, én egészséges vagyok. Viszontlátásig sokszor csókol benneteket: Apa

Ui.: Kérjétek Dobre bácsit is, hogy beszéljen velük az érdeketekben.

Világháborús dalok, versek

Kutatásaink során sikerült összegyűjtenünk néhány katonadalt, amelyek a harctereken születtek, s amelyek oly népszerűvé váltak katonáink körében.

Katona ének

*„Kapitány úr, üljön föl a lovára,
úgy vezessen a belgrádi határra.
hej, elvágom tíz-húsz rácnak a nyakát
hadd tanulja megböcsülni a bakát.”*

*„ Azt izenem édes anyám
bevonultunk Belgrádba.
Azt izenem édes babám
csókot nyomok karácsonyra
rózsapiros orcádra.”*

*„ Ha Sopronban fölülök a
gőzös-masinára,
elrobogok sebesen a
nagy orosz határra.
Ahány muszka, kozák van ott:
sej, haj-mind szuronyra hányom,
ha a fogam otthagynom is:
azt se nagyon bánom.”*

*„ Sírhat az a jó édesanya,
kinek háborúban van oda a fia,
mert annak kezét vagy lábát ellövik,
mög sem hol szögény, máris eltemetik.
Bajtárs, ha látod halálos sebömet,
fegyveröddel lújj agyon engömet,
vagy szuronyodat szögezd a szívemnek,
ne hagyj sokáig szenvedni engömet.”*

*„ Szép kisasszonyka, ne zokogjon,
a könnyet hagyja énnekem.
Hiszen engem megtiport az élet
s a búbánat a végzetem.
Az ön szíve még lánggra gyúlhat,
az én ajkam már vértelen.
Szép kisasszonyka, ne zokogjon,
a könnyet hagyja énnekem...”*

A fronton, az ilyesmire hajlamos katonák, a harcok szünetében verseket is faragtak.

Kárpáti mars

*Kilenc hős egy fa alatt
békésen álmodja
az elmúlt borzalmas napokat.
Magyar Kárpátok szédítő magasságain
elnémultak az ágyúk dörgései
és golyók füttyülései.*

Ezeket az elmúlt borzalmas napokat jelzi itt e kilenc kis fakereszt a föld felett.

Kis hantok

*Ember, ha kőszíved van
és érzéseid lágyítani akarod,
menj a harcok földúlt mezejére,
ott biztosan meginog a szíved.*

*Menj, ember, ha kőszíved van,
Lengyelország homokos útjain,
ott találod azok mentén
a kis fakeresztek apró hantjait.*

*Ember, a kőszíved megremeg,
ha megállsz e hantok mellett
és eszedbe jutnak szomorú napok,
mikor mennyekbe szálltak fájdalmas
sóhajok*

*Ember, ha kőszíved meglágyul,
menj haza és élj boldogul
és néha gondolj vissza azokra,
kik e hantok alatt örökké alszanak.*

Ezek nem művészi értékű versek, de hát szerzőiknek nem is ez volt a céljuk. A verstanban járatlan katona nem nagyon törődik a rímekkel, a ritmussal, szótagok számával, nála csak egy fontos: az érzelem, a gondolat. És ezek az érzelmek, ezek a gondolatok mesterkéletlenek és éppen ezért értékes dokumentumai a világháborúnak.

A lövészárkokban kuporgó katona örökös halálveszedelemnek van kitéve, és a halál árnyékában élő embernek a legtisztábbak a gondolatai. Nagyon nagy kár, hogy ezeket a lövészárkok-verseket senki sem gyűjtötte össze, vagy ha össze is gyűjtötte, már régen elkallódhattak valahol.

„Magyar huszár sohasem gyáva

ha veszélyben van a hazája.

Hogy ha széjjel vertük a muszkát

visszajövök babám te hozzád.”

„ Megy a gőzös, megy a gőzös Szerbia fele.

Mindahány magyar bakával van telis-tele.

Áldd meg Isten, áldd meg a sok forgó
kereket,

Mikor viszi a huszárt, meg Bakagyereket.”

„ Már énnekem nem sok idő van hátra,

fölpakolok, megyek az állomásra.

Itt hagyom az apám, anyám, testvéreim,

meg a szép szeretőmet.”

„ Dráva hídján megy a gőzös Pécs felé.

Édesanyám jöjjön ki a katonafia elé.

Kit meg nem ölt Boszniában a golyó,

Elragadta azt a sebes Dráva folyó.”

„ Domboldalon áll egy öreg nyárfá,

Nyárfá alatt édesanyám háza.

Édesanyám fehér fejkendőben,

Cipót dagaszt fűzfatekenőben.”

„Édesanyám, de messze elmentem,

Gyűrűkés fehér cipót de rég ettem,

A búzában de rég vágtam rendet,

Azt sem tudom, látom-e még kendet...”

Káposzta, káposzta, téli- nyári káposzta,

Édesanyám háza nálam nélkül de árva!

Az van a káposzta csipkés levelire ráírva:

Érted vagyok rózsám három évre katona.

Három éve hervadok a harctéren

Megkérdem a csillagokat az égen:

Megvan-e még, merre van az édes hazám

Megismer-e engem az édesanyám?

Cserfaerdő, öreg cserfaerdő

Közepibe katona- temető

Inkább vónék én is alatta

Legalább a babám elsiratna.

VII: Az Uradalom és Trianon

Baranya vármegye hazánk etnikailag egyik legvegyesebb területei közé tartozott, németek, magyarok és a délszlávok különböző ágaihoz tartozó nemzetiségek, népcsoportok lakták. A délszláv lakossággal kapcsolatosan a szerbekre és a horvátokra szokás elsősorban gondolni, de a kép ennél összetettebb. A török uralom idején érkezett szerb lakosság a 17. és 18. század fordulóján érkező bevándorlási hullám következtében növekedett meg kisebb mértékben, és nem oszlott elkülöníthető csoportokra. Ezzel szemben a horvát lakosság négy jól elkülöníthető népcsoportra oszlott: a Dráva menti horvátok alkották ezeket a népcsoportokat. Magyarország és Horvátország között évszázadokon át a Dráva folyó volt a természetes választóvonal, és ez államhatárként is funkcionálhatott volna - ahogyan ma is - egészen a Dráva Dunába való torkolatáig. A békekonferencián hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az új határok megvonásánál döntőek lesznek az etnikai, nemzeti érvek. A valóságban ezeket a magasztos elveket minden vitatott esetben Magyarország hátrányára alkalmazták. Csallóköz, a szlovák- magyar nyelvhatár, Székelyföld, Szabadka és környéke, stb. A szerbek a fenti etnikai szempontok alapján kérték maguknak Baranya déli, szerintük szerb többség által lakott területét, hivatkozva arra, hogy az 1910-es magyar népszámlálás adatai nem megbízhatóak. Az eredmény ismert. Baranya megye 5106 km²-nyi területéből 1136 km²-t elcsatoltak. A megye 302 656 lakosából 50 980 lélek került idegen uralom alá. Összeállításunkban rövid áttekintést szeretnénk nyújtani az Uradalomtól elcsatolt falvak, majorok akkori etnikai viszonyairól. Kommentárt sehol sem fűzünk hozzá, a következtetéseket olvasóinkra bízva.

Bellye

Már a rómaiak idejében is létező település, Novae ill. Ad Novas néven. A rómaiak hadseregei mindig itt vonultak át a Dráva folyón és annak mocsarain. Savoyai Jenő herceg 1707-ben építtette a bellyei kastélyt, ebben a kastélyban pedig 1720-ban kápolnát állíttatott fel. Az istentiszteletet egy Eszékről átjáró ferences rendi lelkész végezte. Bellyéhez tartozott a kis major, Meczepusztá, és ennek 36 lakójával együtt a bellyei lakosok száma 1210. Anyanyelv szerint 661 magyar, 499 német, 1 tót, 2 horvát és 47 szerb. 1827-ig az uradalom igazgatási székhelye is itt volt. A lakosság nemek szerinti megoszlása: 577 férfi, 633 nő. 1049 lakos beszélt a magyar nyelvet, 861 írni és olvasni tudott. Lakóházak száma 251. Bellyétől nem túlságosan messzire, a Daróc és Kopács közti területen az 1700-as években katonai kórház működött. Az épületet 1788-tól lőporraktárként használták.

Keskend

Lakóinak többsége a Bajorországból betelepített németekből áll. Létszámuk a Keskendhez tartozó Koha csárda és Nyergespusztá lakóival együtt 547. Ebből 27 magyar, 515 német, 2 szerb és 3 roma anyanyelvű. Nemek szerinti megoszlás: 277 férfi, 270 nő. Írni és olvasni 424 lakos tudott, magyarul 115-en beszéltek, 98 lakóház volt a faluban. Szépségéről volt híres a keskendi, főhercegi erdő.

Karancs

A báni dombság déli lejtőjénél fekvő település. Lakóinak száma 1680, ebből 1.047 magyar, 555 német, 4 horvát, 71 szerb, és 3 roma. Lakóházak száma 383. Férfiak 824-en, nők 856-an éltek a településen, a magyar nyelvet 1.465-en beszélték, írni, olvasni 1.192 fő tudott.

Pélmonostor

A falu közelében a XIII. században Benedek rendi kolostor állott, melytől a Monostor helynév származik. Pélmonostorhoz tartozik a kis Szudarás major, valamint Braidaföld. Ez utóbbi régebben az Eszterházy birtokhoz tartozott, Mária Krisztina csatolta az uradalomhoz. A három helység összlétszáma 1.720 fő. Megoszlásuk 130 magyar, 1201 német, 15 horvát, 374 szerb. A magyar nyelvet 575-en beszélték, írni és olvasni 1073 fő tudott, nemek szerint 868 férfi, 852 nő élt a faluban. A település lakóházainak száma 286.

Baranyavár

A vidék legrégebbi települései közé tartozik. A rómaiak Antianumnak nevezték és itt is, mint a szomszédos Monostoron, őrséget tartottak. A magyarok bevándorlása idején a római kori várat Boronának, majd Baranyának nevezték. Egész vármegyénk innét kapta nevét. Lakossága 1405 főt számlál. Ebből 119 magyar, 145 német, 1.110 horvát és 31 szerb anyanyelvű. 288 lakóházban 727 nő, és 678 férfi élt. A magyar nyelvet 398 fő használta, írástudók és olvasni tudók száma 748.

Főherceglak

1827-től az uradalom központja. Az 1800-as évek elején a település helyén még kietlen legelő volt, a legelő szélein kisebb majorokkal: Hatvanpuszta, Buzoglica, Kislak, Gétha. A XIII. században Géthának még önálló kolostora volt. Főherceglak kápolnáját 1854-ben szentelték fel. Lakóinak száma a felsorolt majorokkal együtt 840. Az uradalom hivatalnokainak többsége is itt lakott a cselédséggel, munkásokkal együtt. A lakosság megoszlása: 773 magyar, 49 horvát, 18 szerb. Lakóházainak száma 134. Férfiak 432-en, nők 408-an éltek itt, magyarul 528-an beszéltek, míg írni és olvasni 503 fő tudott.

Lócs

Lakóinak túlnyomó többsége a török uralom ideje alatt került ide. Számuk 1111. Megoszlás szerint 49 magyar, 263 német, 7 tót, 786 horvát, 4 szerb és 2 roma anyanyelvűnek vallja magát. A török hadak rendszerint erre vonultak, mert itt volt a legkönnyebb az átkelés a Karasica akkori mocsarain. Női lakosainak száma 545, férfiaké 566. A magyar nyelvet 113 fő beszélte, míg 459-en írni és olvasni tudtak. Lakóházak száma 249.

Szentistván

Lakóinak elődei az 1746. évben Elzász - Lotharingiából települtek ide, ezt tükrözi a megoszlásuk is: 21 magyar, 893 német, 1 tót, 1 horvát, 8 szerb, 3 roma. Összesen 927 fő. Lakóházainak száma 163. Lakók nemek szerinti megoszlása 469 férfi, 458 nő. 112-en vallották be magyar nyelvtudásukat, míg 647 fő írni, olvasni tudott.

Benge

Lélekszáma 516. 50 magyar, 212 német, 1 tót, 242 horvát, 11 szerb. Lakóházainak száma 80. Lakók közül 259 nő, 257 férfi. Magyarul beszél 218 fő, írni, olvasni 267-en tudnak. Jenő herceg idejében a falut a kincstár birtokolta, és a szomszédos Eszterházy birtokhoz tartozott, Mária Krisztina később csatolta az uradalomhoz.

Bán

Kitűnő vörösboráról híres, melyet váltólázás betegségek ellen bevált szerként használtak. A települést már a rómaiak is lakták. 1900-ban 2.472 lelket számlált. 119 magyar, 1.687 német, 2 tót, 3 horvát, 658 szerb, 3 roma. Lakosság nemek szerinti eloszlása 1.251 nő, 1.221 férfi. 630 fő beszélt a magyar nyelvet, 1533 személy vallotta magát írni és olvasni tudónak. A városban 689 lakóház volt.

Kisfalud

A községben szintén jó borokat termeltek. A Karasicán egy vízimalommal rendelkezett. A törökök idején a malomhoz közeli völgyben egy szerb kolostor állt. Lakóinak száma 1.450. Magyar 37, német 731, tót 1, horvát 11, szerb 613, roma 57. 739 férfi, 711 nő élt a faluban. 227 fő gyakorolta a magyar nyelvet, írni, olvasni tudók száma 533. Lakóház: 308.

Bodolya

A falu templomát 1721-ben építették a törökök elleni győzelem emlékére. Vörösborra híres. Lakók száma 1.315. Magyar 850, német 126, szerb 13, sokác 326. A hegységben elszórtan fekvő házcsoportokkal együtt lakóházainak száma 370. Maga a falu a hegy aljában fekszik. Lakóinak megoszlása: 663 nő, 652 férfi, magyarul 1.103-an beszéltek. Írni, olvasni 675-en tudtak. A törökök, hogy a hegységtől délre eső Csúza, Sepse, stb. hegységekkel közlekedési összeköttetést tartsanak, jelentős bevágást csináltak a hegybe, ennek neve Csibogát volt.

Hercegmárok

Lélekszáma 1.310. Magyar 218, német 18, tót 1, szerb 2, sokác 1071. 245 lakóházban 658 nő, 652 férfi élt. A magyar nyelvet 372 fő használta, írástudók száma 472, kik természetesen olvastak is.

Darázs

2.238 lelket számláló település. Magyar 757, német 52, horvát 19, szerb 4, sokác 1406. 1127 nő, 1111 férfi élt 449 lakóházban, Nyelvünket 1134-en beszélték, 998 írni, olvasni tudó személy élt a községben.

Kiskőszeg

Közvetlen a Duna partján fekszik. A falun felül lévő dombon római kolónia létezett. Maguk a rómaiak az egész báni dombságot aranyhegynek nevezték. A Karasica itt torkollik a Dunába, a túloldalon található a Ferenc József zsilip. Lakóinak száma 2.555. Magyar 1149, német 624,

horvát 779, szerb 1, roma 2. Kiskőszegen 583 lakóházban 1.273 nő, és 1.282 férfi élt. Szinte a teljes lakosság, 2.217 személy beszélt a magyar nyelvet. 1.423 fő írni, olvasni tudott.

Vörösmart

A török hódoltság előtti időben Vörösmart egy uradalomnak volt a központja. Ez az uradalom az 1500. évben még Geréb Péter nádor, Mátyás király rokonának tulajdonában volt. Még ezen idő előtt Vörösmart és környéke egy bizonyos vörös hajú Mártáé volt, a település a nevét is tőle kapta. A legenda szerint a Vöröshajú Márta a Kiskőszegnél lévő egykori sziklavárból a mélybe vetette magát, így keresve halálát. Vörösmart lakóinak száma 2.419. 1.961 magyar, 425 német, 3 tót, 2 horvát, 3 szerb, 25 sokác. 1212 nő, 1207 férfi élt a lakóházakban, amelyeknek száma 577. Írni, olvasni 1.729 személy tudott, 2.341 fő beszélt a nyelvünket. Vörösmart a törököknek is egy fő helye volt, innen tartották fenn a közlekedést a Bácskával. Itt kezdődik az uradalom által épített 32 km hosszú védgát, melyet egészen Kopácsig vezettek.

Csúza

1.130 lakosú település. 1.109 magyar, 18 német, 2 szerb, 1 roma anyanyelvű. A falu lótenyésztése híres volt. Szinte valamennyi lakos beszélt a magyar nyelvet, szám szerint 1.124 fő. Nők 579-en, férfiak 551-en éltek 281 lakóházban. Írástudók száma: 828.

Sepse

Jó minőségű fehér borokat termeltek, és nagyon jó a tiszta forrásvize is. 1.075 lelket számláló falu, kivételes módon mind az 1.075 fő magyarajkú. A teljes lakosság, 1.075 személy beszélt a nyelvünket. 249 lakóházban 538 nő, 537 férfi élt. 752 fő írt és olvasott.

Kő

Az itt élők többnyire bortermelésből és földművelésből éltek. Lélekszámuk 390. Magyar 359, német 9, tót 12, horvát 8, szerb 1, roma 1. 112 lakóházban 205 férfi és 185 nő lakott. Nyelvünket 379 személy használta. 297 fő írt, olvasott.

Hercegszőlős

Már a rómaiak is lakták, ők Donatiumnak nevezték. Donatium = ajándék. Három temploma van: római katolikus, református és görög-keleti. Komlótermesztése jelentős. Hozzá tartozó puszták, majorok: Jeszeföld, Mítvárpuszta, Keselyűs, Sebesér, Tapolca, Öbölpuszta, Bokroshát, Seprőshát, Frigyesföld. Ezekkel együtt a lakosság összlétszáma 2.558 fő. 1.353 magyar, 179 német, 5 tót, 270 horvát, 749 szerb, 2 roma. Lakóházainak száma 434. Férfi 1287, nő 1271 élt a községben, valamint a hozzá tartozó pusztában, majorokban. Írók, olvasók száma 1358, és 1963 fő beszélt magyar nyelven.

Albertfalu

1802-ben épült település. Fiókmajorja Katalinpuszta. Lakosainak többsége Bajorországból áttelepült németek. A falu templomát 1877-ben építették. Az uradalom 1868-ban kendergyárat létesített a faluban, gőzerővel hajtott malommal. Lakók létszáma 1.208, ebből

193 magyar, 914 német, 8 horvát, 93 szerb. Nyelvünket 483 fő beszélte, 666 fő írt, olvasott. Férfilakó 585, nő 623. Lakóházak száma 181.

Laskó

A vidék legrégebbi településeinek egyike. Rómaiak, majd később törökök is lakták. Temploma valamikor az 1400-as évek végén épült, erről pontos adatunk nincs. A falu lélekszáma a fiókmajornak számító Keskenyerdővel együtt 1.781. Magyar 1725, német 40, tót 2, horvát 1, szerb 9, sokác 4. A lakók nemek szerinti megoszlása: 912 nő, 869 férfi. Magyarul 1765-en beszéltek, tehát szinte a teljes lakosság. 1.255 fő az írni és olvasni tudók száma. Lakóházak száma 417.

Daróc, Dunaipusza

Gyümölcsstermesztéséről híres település. A gyümölcsstermesztést a helység protestáns lelkésze, Szappan László honosította meg. A közeli Sarokerdő mellett szivattyóművet létesítettek, mely 120 lóerejű gőzgéppel üzemelt. A falu 1.088 lelket számlál. 1051 magyar, 29 német, 2 horvát, 6 szerb. 237 lakóházban 520 nő, 568 férfi élt. 1.072 fő beszélte a magyar nyelvet, 718 az írni és olvasni tudók száma.

Kopács

Halastava híres, a kopácsi rét pedig ma már természetvédelmi terület. Madárvilága, állatállománya, növényvilága igen gazdag. A tárgyalt időszakban lakói jobbára állattenyésztéssel foglalkoztak. Lakók összlétszáma 1.252. Magyar 1.201, német 37, horvát 7, szerb 7. Lakóházak száma 245. Férfilakos 643, nő 609. Írni, olvasni tudók száma 936, míg nyelvünket 1.228 személy beszélte.

Jenőfalva

A Dráva északi partján fekvő kis helység. 365 lakosa közül 9 magyar, 331 német, 10 horvát, 15 szerb anyanyelvű. Ezt a kis falut Jenő herceg alapította, így nevét is tőle kapta. 54 lakóházban 184 nő, 181 férfi élt. 102 fő beszélte a magyar nyelvet, 262-en írni, olvasni tudtak.

Izsép

Jenő herceg 1721-ben azon a helyen ahol 1687-ben a török fősereget a Dunába szorították, Szent-Péter néven templomot építtetett. Szándékában állt, hogy a három egymás melletti falut - Izsép, Darázs, Hercegmárok - egyesítse és az uradalom központjává tegye. Ez a templom lett volna a közös templom, de a terv nem valósult meg. A Borza patak itt torkollik a Dunába. Izsép lakóinak száma 1.723. Magyar 287, német 111, horvát 577, szerb 34, sokác 714. Lakóház: 316. Nő 868, férfi 855. Magyarul beszélők száma 447. Írni, olvasni tudók száma 834.

Dályok

Földjei kitűnő minőségűek. A falu temploma 1794-ben épült. Lakosság létszáma 1.927. Magyar 119, német 146, tót 1, horvát 63, szerb 43, sokác 1.555. Dályokon 364 lakóházban 979 férfi, 948 nő élt. Magyarul 372 fő beszélt, írástudók száma 667.

Az uradalomban élők létszáma 51.614 fő volt az 1900-as népszámlálás adatai szerint. Ebből idegen uralom alá került 38.212 fő.

Megoszlásuk a következő:

magyar: 16.449 fő 43,04 %	tót: 37 fő 0,96 %
német: 9.760 fő 25,54 %	roma: 77 fő 0,20 %
horvát: 3.969 fő 10,38 %	sokác: 5.101 fő 13,34 %
szerb: 2.819 fő 7,37 %	

Természetesen kigyűjtöttük az uradalmon kívüli, szintén elcsatolt települések és a hozzájuk tartozó tanyák, majorok adatait is.

A települések lélekszámának összetétele:

Bolmány

157 magyar, 394 német, 43 horvát, 1.163 szerb, 275 roma 1025 nő, 1007 férfi élt a falu 290 lakóházában. 498 fő beszélt magyarul, 629 az írni, olvasni tudók száma.

Dárda

657 magyar, 1339 német, 51 horvát, 782 szerb, 75 roma Nemek szerinti megoszlásuk 1.466 nő, 1.438 férfi. 1.442 személy beszélt magyarul, 1.583 az írni, olvasni tudók száma. Lakóház 473.

Kácsfalu

76 magyar, 1.104 német, 9 horvát, 1086 szerb, 5 roma 467 lakóházban 1.156 nő, és 1.124 férfi élt. Magyarul 353 fő beszélt. Írni és olvasni 1.130 fő tudott.

Kisdárda

14 magyar, 234 német, 1 szerb 130 férfi és 119 nő élt 45 lakóházban. 19 személy használta nyelvünket, 184 írni, olvasni tudó élt a kis faluban.

Laskafalu

69 magyar, 1.338 német, 33 horvát, 35 szerb, 2 roma 239 lakóház volt a községben, ezekben 764 nő, 713 férfi élt. Magyarul 430-an beszéltek, írni és olvasni tudók száma 972.

Petárda

69 magyar, 49 német, 910 horvát, 4 szerb, 34 roma 540 nő, 526 férfi élt 170 lakóházban. 150 személy beszélt magyarul, írni, olvasni 454 fő tudott.

Torjanc

37 magyar, 66 német, 580 horvát, 87 roma Nemek szerinti megoszlás 383 nő, 387 férfi. Lakóházak száma 136. Írni, olvasni 167 fő tudott. Magyarul 116-an beszéltek.

Újbezdán

570 magyar, 37 német, 1 szerb 603 személy beszélte nyelvünket. Írni, olvasni 293 fő tudott. 106 lakóházban 309 férfi, 299 nő élt.

Stettner Pál, uradalmi jószágigazgató jegyezte fel 1928. évi naplójában egy pélmonostori, ill. főherceglaki üzleti tárgyalása után: „*az ottaniak nagyon várják, hogy egyszer visszakerüljenek az anyaországhoz...*”

Mint fejezetünk elején már említettük, az 1920-ban aláírt trianoni békekötés értelmében 50.980 fő került szerb fennhatóság alá az elcsatolt baranyai területekkel együtt. A mai adataink az 1900. évi népszámlálás adatai. 1900-ban 49.598-an éltek a vitatott területeken. Ez 1.382 fővel kevesebb az 1920-as adatnál, vagyis 20 évnek ez természetes népszaporulata. Világosan kimutatható ebből is, hogy 20 év alatt a lakosság etnikai összetétele döntő mértékben nem alakult át, mint ahogyan azt a szerbek bizonyítani szeretnék volna. Az már más kérdés, hogy mindennek ellenére birtokba vehették ezeket a baranyai területeket.

VIII. Stettner Pál uradalmi jószágigazgató naplójából 1926-1944.

1926.

Január 3. Feltettem magamban, hogy ezentúl naponta írok, ha itthon leszek. De. beszéltem a Kormányzóval, jóváhagyta 150 q árpa vételét Siklósról.

Január 4. Kormányzóval ismételten beszéltem az országos botrányról, hogy Windischgrätz herceg van az 1.000 frankos pénzhamisítók élén. Erről először hallottunk.

Január 6. A kútfúrással megakadtunk, de a vízzel azért lassan rendbe jövünk.

Január 12. Kint voltam a malacoknál, ahol Zöldi ma a vasúti vágányok átfektetésén dolgozott. A kútfúrással egy nap alatt lementünk 67 m-ről 87 m-ig, tehát 20 m-rel egy nap. Mivel barna és sárga agyag, még le kell majd mennünk.

Január 17. De. számtartóval hosszú megbeszélés. Kormányzóságtól annyi rendelet jön, hogy képtelenség elvégezni. Levert, elkeseredett hangulatban vagyok. Az ember már nem mer semmit tenni, mert fél a következményektől. Nem tudom megérteni, Kormányzó Úr miért megy bele minden részletkérdésbe, amit eddig nem tett, pedig inkább előbb tette volna. Semmi intézkedési jogom nincs. Alapos megbeszélésre lenne szükség, mert így túl sokáig nem bírom. Ahelyett, hogy javulna a helyzet, napról napra nehezebb lesz.

Január 20. Károlymajorban barnított tejet találtak. Kínos ügy.

Február 6. Délután bejártuk az istállókat, villanyvilágítás, gépház, disznászat, stb. Az este kitűnően sikerült, kabaré előadás, utána átmentünk az iskolába, ahol folyt a tánc. Az árvízkarvallottak javára lett rendezve és kb. 5 millió korona tiszta jövedelemmel zárult.

Április 4. Vogl tehenes gazda elsején kilépett az uradalmi szolgálatból.

Április 14. Dr. Jaeger meghalt. Éppen az ambuláns betegeket kezelte, egy bezedeki betegnek írt gyógyszert, mikor rosszul lett. Hermann és egy nyárádi sváb fektette a díványra. Nottny is mellette volt éppen, de minden hiába.

Április 16. De. 10-kor volt a jó doktor temetése. Frey apát és Koch kanonok végezték a szertartást nagy részvét mellett. Nagyon sok koszorút kapott.

Május 1. Ma hajtották fel az izabellaföldi 80 db mangalica süldőt a vasúton Sátorhelyre. Kormányzó felrendelt Pestre.

Május 6. Szilágyival Lippóra mentünk ahol Thym plébánossal volt beszédem, sároki és ivándárdai iskola és templomépület miatt. Ugyanis mindkét községben híveik részére templomot akarnak építeni, természetesen úgy, hogy a téglát és az építőanyagot az uradalom adná. Mindezt lehetetlen egy év alatt megcsinálni, amit a pap is belátott. Hogy az állapotokról meggyőződjek, elmentem Sárookra, és ott megnéztem a pár hónapja összedőlt kápolnát és a

düledező iskolát. Itt tényleg segíteni kellene. Mátyással felvételtem a terveket és majd meglátjuk, mi kell.

Május 12. Sárokra kellett mennem a katonai törvényszék kihallgatására, valami főhadnagy újrafelvételi perében kellett tanúskodnom, a szerb kivonulás utáni időben történekről. Mátyást is magammal vittem, hogy sároki, ivándárdai iskolát és templomot nézze meg.

Május 14. Mohácson megbeszélés az alispánnal, főbíróval a Majs- Ormány- Lippó- országút építéséről. Kilátások jók.

Május 16. Villányban harangszentelési ünnepségen vettünk részt.

Június 6. Kormányzóságtól megjött a rendelet és ezt meg kellett beszélni. Tegnapról fogva az egész uradalmi tejet itt dolgozzuk fel, már a hét elején megérkezett Mindum nevű sajtmeister, aki a trappista sajtot készíti. Eleinte 300 literből készítettük most 1000 literből kell. A vaj nem fogy eléggé, mint amennyi tej most hirtelen összejött.

Június 10. Megvettem a 800 literes tejszínérlelőt és az 1500 literes főlözőgépet. Egész nap tejszarnokban voltam. A tejszínérlelőt bár nehezen, de fel tudtuk állítani. A főlözőgép később jön.

Június 13. Reggel a központi raktár áthelyezése és a templomépítés megkezdése miatt Mátyással és Linderrel tárgyaltam.

Június 14. A templom oromfalát a belső világosság végett 22 m hosszra kell venni a tervezett 23 m helyett. Kezdek kiásni az alapot.

Június 15. Megérkeztek a tejszarnoki felszerelési tárgyak és a főlöző.

Június 23. A kútba beépítettük a mélyszivattyút próba végett.

Június 25. Bélával a komlószárító átalakítását és a templom építését beszéltek meg. Minden el lett döntve. Mátyás, Weisz utasítással ellátva. Sajnos az új kút az előírt 200 liter másodpercenkénti vizet nem adja, csak 110-115 litert, ami bizony elég nagy baj. Legalább ez a mennyiség maradjon meg, és akkor egész napra lesz elegendő vizünk. A templomépítéssel sietünk.

Július 7. Az izabellai, sátorhelyi sertésállományt leoltottuk orbánc és pestis ellen.

Július 17. Állandóan sok eső, az aratás nehezen megy, a cséplés meg pláne.

Július 19. Sárkány Pécsert tárgyalt az alispánnal az országút építése miatt. Nekünk óriási munkánk lesz ezzel, amennyiben Mohácsról 700, Magyarbólyról 1.400 m³ kőzet kiszállítását vállaltuk.

Július 22. Megérkeztek a hollandok, körüljárták a gazdaságot, és nagyon tetszett nekik.

Július 25. 10 napig tartózkodtak itt az óvári cserkészek. Ma este rendezték búcsúelőadásukat.

Július 27. Az anyagulya kiváló kondícióban van, Tasit megdicsértem. Izabellán jól halad a cséplés, az árvíz után az erdőben sok az iszap.

Augusztus 8. A megye 1,5 milliárd koronával járul hozzá a majsi kövesút építéséhez. Ennek nagyon örülök. Bármilyen időjárásban tudunk majd közlekedni Villány felé is országúton.

Augusztus 17. Majson ma volt az építendő országút helyszíni bejárása.

Augusztus 18. Mától gőzerővel nekimegyünk a templom építésének. Ma itt volt a festő, megbeszéltük a felső karzat festését.

Augusztus 28. Weisz a villanyvilágítást ma vezette be a kastély felső szobáiba.

Szeptember 4. Varga fűrómester ma lett készen az új kút fűrásával, két nap alatt 32 m mélyen fűrt le.

November 12. Délben nálam voltak ebéden 2 amerikai egyetemi tanárnő Toldi Zsigával - Schneider helyettesített - nagyon jól érezték magukat.

November 28. ½ 11-kor az új templomba mentünk, hol ma volt az első mise. Ünnepeles megnyitás csak a tavaszi ünnepek alkalmával lesz. A templom igen jól sikerült, akusztikája nagyon jó. A fölszentelés után az új oltár előtt megtartották az első eseketést: Abóczki Margit és Karai János kötött házasságot. Az eseketést Faludi Ádám plébános végezte.

December 27. Ma Pécssett tárgyaltam a Püspök Úrral a templomszentelésre vonatkozólag. Elmentem az egykori nyugdíjas főintézőhöz, mondjon néhány dolgot az Ő idejében talált sátorhelyi emlékekről a mohácsi csatával kapcsolatban. A Feketekapu alatti táblában gyakran találtak ágyúgolyókat. Ilyeneket meg is mutatott. Hogy Földvár a mai Sátorhely helyén állott, azt biztosan tudni kell, és találtak is a 3-as istálló mellett, és a kifutók helyén is régi falmaradványokat.

1927.

Január 2. A pengőszámításra való áttérés nagy figyelmet érdemel.

Január 13. A tejszarnokban napok óta kísérletezünk a vaj javításával.

Január 14. Szeretnénk 100 holdon új komlót telepíteni.

Március 19. A héten itt volt egy Müller nevű missziós nővér. Sátorhelyen 560, Izabellán 200 személy gyönt meg. Nagyon kedvező eredmény és ezen oktatás a népnek tényleg jó volt.

(Stettner Pál naplójának ezen bejegyzésénél említjük meg, hogy Sátorhelyen négy ízben járt missziós küldöttség: az 1906. az 1923. az 1929. és az 1938. évben. Erről tanúskodik templomunk falán egy MISSIO feliratú fakereszt, amelyen ez a négy évszám szerepel. A misszió (küldetés) a keresztény hit terjesztése. A missziók újkori történetében ez a hitterjesztés szorosan összefüggött a tőkés gyarmatosítással. A missziós munka szorosan összefüggésben volt az egyház karitatív, szociális és kulturális tevékenységével is. A szociális

és kulturális tevékenységekben a misszionáriusok együtt működhetnek más vallású hithirdetőkkel.)

Március 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony. Reggel 5-kor keltünk és Pfeifferrel bejártunk néhány istállót. Utána átöltöztünk és 10-kor a tisztkarral együtt fogadtuk Virág püspököt és a többi, sorban érkező vendéget, összesen 14-t. Fenséges Asszony, Fenséges Úr, Albrecht főherceg, Gabriella, Henriette, Erzsébet főhercegnők. Montenuovo herceg, Fischer alispán, Faludi plébános, Ambach volt sátorhelyi pap, Riedlinger majsi plébános, Dokupil doktor, Németh főbíró és Virág püspök. A szertartás $\frac{3}{4}$ 11-kor kezdődött. A templom, zsúfolásig megtelt. A püspök úr nagyon szépen beszélt, majd beszentelte az új templomot. Szépek voltak az énekek, szép volt az egész mise, amely $\frac{1}{2}$ 1-ig tartott. Mise után az átalakított lakásban püspök úr öméltósága tisztelgett Ófenségénél. A kitűnő ebéd után Ófenségeik fogadták az idegeneket, majd az összes uradalmi tiszteket és asszonyaikat.

Május 11. Sátorhelyen elkezdtek a víztorony építését.

Május 25. A vizslaki ménés- 100 db csikó - valamitől megijedtek és megszöktek. Majsnál sikerült őket befogni.

Május 26. Ma de. szentmise a hősök emlékezetére. Koszorúzás.

Június 15. A tejsarnokban üzembe lépett az új hűtőkompresszor. Kell is, mert nagy a meleg.

Június 16. Úrnapja, de. templomba mentünk, és részt vettünk a körmeneten.

Június 17. A lippói plébánossal tárgyaltam az ivándárdai templomépítés miatt.

Június 24. Ormány és Lippó között nagyon lassan halad az útépítés, kellene még legalább 50 vagon kő.

Július 9. Ma olyan hőség volt amilyenre rég nem emlékszünk. Árnyékban 37 °C napon 45 °C-t mutatott a hőmérő.

Július 10. Izabellaföldre megérkezett 12 nyaraló fővárosi gyerek.

Július 14. Ma du. erős zivatar, kiránduló gyerekek Kisvizslakon Oláh csikós házába menekültek. A telefonba belecsapott a villám.

1928.

Január 13. Délután itt volt a baranyai villamossági társulattól az egyik vállalkozó mérnök, aki a Bezedek - Majs - Nyárad - Sátorhely - Mohács villanyvezeték megépítésén dolgozik. Állítólag áprilisig Sátorhelyen lehet már a vezeték.

Február 15. ...az alezredes ma lótenyésztésünk haladásával nagyon meg volt elégedve. Kijelentette, hogy az országban nincs még egy ilyen szép csikóállomány...

Május 15. $\frac{1}{4}$ 8-kor felkeresett Gy., kivel tárgyaltam a nyári vajszállítás miatt. Így most Szántóval és Vajdával való tárgyalás után három oldalról biztosítva volnánk a nyári

vajfelesleg elhelyezése tekintetében. Egyelőre erre még nincs szükség, mert a napi 300 kg teljesen elfogy, de azt hiszem, hamarosan bekövetkezik a krach!

Szeptember 18. De. 9-kor indultunk mindnyájan, gazdasági tisztek Karapancsára Ő Fenségeik 50 éves házassági évfordulójukra köszönteni. ½ 1-kor volt a fogadás a hallban, én mondtam egy köszöntőt. Október 8.-án a nyárádi templomban nagymisét tartanak, de Ő Fenségeik ezen a napon, Óváron emlékeznek az évfordulóra.

Október 28. Reggel aláírtam az asztalomon talált postát és átolvastam a befolyt levelezést, utána pedig kezdtek szállingózni a mai ünnepélyre a vendégek, akikkel elbeszélgettem ¾ 11-ig, amikor a Fenségeik megérkeztek. (Frigyes főherceg, Izabella főhercegnő és Christa főhercegnő). Az oltárszentelési ünnepély nagyon szép volt. Az egyházi részt Koch c. kanonok, Faludi plébános, és két káplán látta el. Különösen szép volt az ének, és negyed 1 tájt a szertartás véget is ért. Utána a Fenséges Asszony az uradalmi tisztek hölgyeit fogadta röviden kint a szabadban és hamarosan ebédhez is ültünk, mely eltartott kb. negyed 3-ig.

November hó 2. Reggel 6-kor Czigler autóján Szabarba mentem, ahol az erdő vágásterületét jártam be. A munkálatok jól haladnak. Megállapítottam, hogy lesz Szabarban kb. 3000 db talpfa és így, mintegy az összes vágásokban kb. szintén 5000 db kisvasúti talpfa fog kikerülni.

1929.

Február 28. Pécselt a megyei tanfelügyelőt kerestem fel, főképp sátorhelyi iskolaügy személyi kérdéseinek megbeszélése végett. Ígérte, hogy elsőrendű tanerőket fog ajánlani, ha a kérdés aktuális lesz. Brunkaláné, azt hiszem, nem fog többet tanítani, Schneiderné pedig legfeljebb a mostani iskolaév végéig lesz hajlandó helyettesíteni. Oberst nyugdíjaztatása is hamarosan aktuális lesz. Itt végezve Alispán urat kerestük fel, ahol hosszabb megbeszélést folytattunk Sátorhely önálló községgé való alakítása tárgyában.

Március 2. A világítóáram bekapcsolása megtörtént és este már égett a villany. Nagy áldás!

Március 15. Pénteken reggel 8-kor felhívott Nottny - Pesten voltam - és közölte, hogy a sátorhelyi főépület északi raktárszárnya ég. Természetesen egész nap izgatott voltam, és többször telefonon érdeklődtem. A tüzet lokalizálták, de így is kb. 40 vagon gabona és a központi raktár készletei 40.000 pengő értékben elégték. Csak szombaton az esti vonattal mehettek haza- Pécsről autóval. Első dolgom volt megnézni a még mindig füstölgő romhalmazt.

Április 15. Este 8-kor kaptuk az értesítést, hogy Radits nagyon rosszul van. Az orvosokat azonnal leküldtük (Izabellára) de ¼ 10-kor kaptuk a lesújtó hírt, hogy szegény Ferkó meghalt. A legjobb tisztviselőt és barátot veszítettük el.

Április 17. Napos időre ébredtünk. 10 után érkezett meg a halott, kit a kápolnában ravataloztak fel. A misét Koch kanonok celebrálta, Faludi és két káplán asszisztálásával. Természetesen az összes tisztek és családjaik itt voltak és majdnem az összes debrinai, izabellaföldi és sátorhelyi cselédség. Szegény Francit ½ 1-kor sírba helyeztük.

Augusztus 6. ...4 órakor Faludi plébánost kerestük fel, ahol a templom festési és egyéb javítási munkálatai vannak folyamatban. A festés után, azt hiszem a templom igen szép lesz.

Augusztus 21. ...hosszasan tárgyaltam a SHELL cég pécsi képviselőjével, Mezey úrral, a Sátorhelyen felállítandó benzin-állomás miatt. Nem olyan egyszerű dolog, mint gondoltam, de megoldható.

Augusztus 29. ...a komló- szüretet hétfőn kezdtük meg teljes erővel, egy héttel korábban, mint más években. A termés kielégítő, az eddigi próbák szerint 5 q ígérkezik holdanként.

November 29. ...nagy kellemetlenségeink vannak már napok óta a vaj minőségével. Ezt a rossz mellékízt a festék avas voltának tulajdonítjuk, de kezdek kételkedni, hogy még más hiba is lehet a gyártás körül, és ez végtelenül aggaszt, mert a magas árakat a rossz minőség mellett fenntartani nem lehet.

December 31. Bár az évek és a napok sorra peregnek és egyik nap olyan, mint a másik, mégis egy naptári év elmúltával az ember elgondolkodik a múlton s tervezget a jövőre nézve. Sajnos egész Európa, de talán az egész világ gazdasági krízisben van, és így másról sem hallani mostanában beszélni. Én azt remélem, hogy a nehéz idők bár még tartanak majd jó darabig, de rosszabb már nem lesz. Vajon sikerül-e az uradalmat a krízisen átvezetni, azt én nem tudom, de minden esetre mindent meg fogok tenni, hogy legalább Csonka - Bellyére nézve ez sikerüljön, illetve az 1930-ik év, dacára a nehézségeknek, sokkal jobb legyen, mint az elmúlt év. Hogy az előttem álló nagy munkát és a terveimet végrehajthassam, ehhez természetesen elsősorban egészség kell... Januárban végig akarom látogatni a gazdaságokat... Az urakkal a takarékosági intézkedéseket akarom megbeszélni. Semmiféle hasznót hozó befektetéseket nem fogunk eszközölni, és így minden bizonnyal valami eredmény fog mutatkozni. Bármi is jön az uradalmakat illetően, talán elviselhető lesz. Végtelenül sajnálom, hogy a mai helyzetbe jutottak a Fenségek és lehet, hogy ma már senki nem tudna segíteni, de! Meg vagyok győződve, hogy volna segítség, de feltettem magamban, hogy nem tolaksom előre. ...Ha már egy kézbe úgysem adják a vezetést, a többi mai nagyfejűvel együtt dolgozni pedig igazán nem lehet vágyam. Épp elég nagyfizetésű vezetők van ma, több mint mikor az egész Főhercegi vagyon megvolt. Mi úgy vagyunk ma kicsiben, mint az ország nagyban! Azt hiszem, sokkal többet használhatok a Fenséges Úrnak ha itt hagynak Sátorhelyen és alkalmat adnak megmutatni, mit lehet produkálni a mai sanyarú viszonyok mellett is... A jövőre nézve is többet használhat maradásom, mintha bekerülnék a mai triumvirátusba (Höcker, Angry, Herr) és ott felörölném idegeimet... Erre igazán semmi vágyam nincs.

1931.

Május 2. Szombaton este a háborúban elesettek emlékére istentisztelet volt a kápolnában, utána pedig az egész cselédséggel együtt az udvarban felállított rádió közvetítését hallgattuk az Olaszországi Roveretóból.

Június 7. Nem tartom helyesnek, hogy az uradalom, ill. annak tisztviselői politikai kérdésekbe avatkozzanak. Bár nem tudok még semmit, de az az érzésem, hogy a mostani főnökünk politikai sikerekre aspirál, amit egyáltalán nem helyeslek. Ennek az uradalomra nézve is kellemetlen következményei lehetnek.

Július 27. Vacsora után kb. ½ óráig Pesttel beszéltem telefonon és mire a lakásomból kijöttem, az egész udvar tele volt néppel, lampionos menettel, nyárádi leventékkel, iskolás gyerekekkel stb. Az ötvenedik születésnapom megünneplésére jöttek össze. A tisztek nevében Hauptvogel köszöntött, a cselédség nevében Farkas András. Jóval éjfél utánig maradtunk fenn. A fiatalság táncolt is.

Szeptember 5. A Fenséges Asszony reggel ½ 8-kor meghalt. Az erdőőrök közül négyet fogunk kirendelni, akik a ravatalnál majd őrséget állnak. A Mátyás templomban fogják felravatalozni.

Szeptember 16. Reggel irodában dolgoztam, majd 9 órakor a Fenséges Asszonyért ünnepélyes Requiem volt az itteni templomban, melyen az izabellaföldi, karapancai, valamint vizslaki, sátorhelyi tisztek és Kőry vettek részt. Sátorhelyen a cselédség nagy része is részt vett a requiemben. Requiem után ismét irodai munkáimat végeztem, majd délután átmentem Károlymajorba, ahol Szilágyival rövid ideig beszéltem, utána pedig vele együtt átmentem Magyarbólyba és mind a két úrral vagonetten Szentmártonba, ahol megnéztem a hízóökröket is. A répaszállítás miatt szükséges megbeszéléseket kellett elvégeznünk. Csak 8 óra után érkeztem haza.

1932.

Május 29. Gerechátton óriási ciklon pusztított. Feldöntötte a juh és sertésaklokot és a szivattyútelep kéményét, valamint 60 hold erdőt össze-vissza kuszált. Sajnos a juhász feleségét egy ráeső gerenda agyonütötte.

1936.

Június 4. Fenséges Úr 80 éves születésnapja. Valóságos királyi ünneplés. 9-kor a parkban mise - Haasz tábori püspök - katonaság, hatóságok, uradalmi tisztek, altisztek, stb. Tisztelgések. Utána az egész publikum a Salétromba vonult. Ott elhelyezkedés, utána Fenséges Úr, Albrecht főherceg 6-os fogaton érkeztek be, és a katonaság, leventék szemléje. Felemelő látvány volt, Fenséges Úr jól bírta, gyalog szemlélte őket. Majd kocsikon vissza. A parkban hősök emlékműjének megkoszorúzása következett. A koszorút Fruik és Parma főhercegek vitték, utánuk Fenséges Úr és Albrecht főherceg. A katonazenekar gyászzenét játszott. Végtelenül megható jelenet volt. Utána a 8. gyalogezred küldöttsége tisztelgett, majd következett az ebéd, 150 személyre terítettek. Kitűnő ebéd. Fenséges Úr nagyon jól bírta a strapát. Ezredesi ruhájában nagyon fiatalosnak látszott. Ebéd után Albrecht főherceg felköszöntőt mondott. Utána a Fenségek elutaztak.

1939.

Augusztus 27. A világpolitikai helyzet rendkívül feszült, nem tudom hová haladunk.

Szeptember 1. Reggel 5 óra óta a német-lengyel határon dörögnek az ágyúk. Francia- és Angol ország mozgósítottak. A háború tehát elkerülhetetlen.

Szeptember 3. Ma délelőtt 11-től Anglia Németországgal, du. 5-től Németország Franciaországgal hadiállapotban van. Igazán azt hittem, hogy találnak mégis kiutat! Most már

kevés a remény erre és úgy látszik, végig kell szenvednie az emberiségnek ezt a katasztrófát. Tehát véresen komoly a helyzet és most már csak egy kívánságom van, hogy drága hazánk ne keveredjen a háborúba, de sok előnye lenne ennek!

Szeptember 17. Ma vonult be Oroszország Lengyelországba. 16 nap alatt megszűnt Lengyelország!

Szeptember 21. Az orosz bevonulással a lengyel háború befejeződött. Szegény lengyelek hősiiesen harcoltak, de hiába. Kíváncsi vagyok, a németek és az oroszok hogyan oldják meg a kérdést, lesz-e bennük bölcsesség, vagy ők is csak a győzők örök hibájába esnek.

1940.

Február 23. Úgy látszik, hogy tavasszal teljesen felborul a világ nagy része. Majd későn bánják meg az országok, hogy nem békésen intézték el a differenciáikat. Kár az európai kultúráért. Rengeteg érték fog elpusztulni.

Március 13. A finn-orosz háború befejeződött, Moszkvában írták alá a békeszerződést. Csoda, hogy a finnek a 20-szoros túlerővel így meg tudtak birkózni, és így megúszták.

(1939. november 29. én a Szovjetunió orvul, hadüzenet nélkül megtámadta Finnországot. Az agresszió nemzetközi rokonszenvet váltott ki Finnország iránt. Több országból, így hazánkból is fegyverzetet és egyéb anyagi segítséget kaptak a finnek. A szovjet támadás célja területszerzés volt, de ez végül csekély eredménnyel zárult.)

Június 14. Párizs ma délben megadta magát a németeknek.

Június 28. Oroszország ultimátuma Romániához. Bevonulnak Besszarábiába és Bukovinába, félek, hogy nálunk is komplikációk lesznek.

Július 27. Két hete Teleki és Csáky, ma meg a románok tárgyaltak Hitlernél. Erdélyről van szó!

Augusztus 28. 4 pár lovunkat bevonultatta a katonaság.

Augusztus 30. A mai tárgyalás Bécsben végleges határkitűzéssel járt Erdély kérdésében. Visszakaptunk kb. 44 000 négyszögkilométert és a Székelyek zömét is. A románoknak 14 nap alatt ki kell üríteni a területeket. Elkerültük a románokkal a háborút, mely óriási károkat okozott volna. Embereink, állataink is hazatérhetnek.

Szeptember 3. Katonáink megkezdték a bevonulást Erdélybe. Büszke vagyok, hogy 3 fiam részt vehet ebben a történelmi eseményben.

Szeptember 15. Rádión hallgattam meg a kolozsvári ünnepélyes bevonulás közvetítését. Lélekemelő, gyönyörű ünnepség lehetett.

1941.

Február 13. A németek szállítják a csapatokat Romániába, hogy miért, azt senki nem tudja. Akadozik a rendes vasúti közlekedés.

Március 24. Az Andrássy úton hozták végig a ma éjjel Oroszországból hazaérkezett 48-as zászlókat. Nagyon felemelő volt.

Április 3. A rádió jelentette Teleki Pál miniszterelnökünk tragikus halálát, amely ma hajnalban következett be. Ez a csapás súlyosan érinti az országot a mai nehéz politikai helyzetben.

Április 6. Szegény Teleki még el sincs temetve, három napja lett öngyilkos, és tulajdonképp attól kezdve robognak a német páncélosztagok Pesten keresztül. Ugyanígy haladnak a Duna-Tisza közén is. A rádió ½ 11-kor mondta be a szigorú légvédelmet, fegyelemre intve a lakosságot.

Április 11. Ma reggel az újságok tele voltak Horthy kiáltványával melyben felszólítja katonáinkat, hogy a történelmi határokig vonuljanak előre. Tegnap kikiáltották a független Horvátországot, a németek már be is vonultak a horvátok lelkesedése mellett.

Április 13. Csapataink ma már Újvidéken voltak.

Április 15. Bellyén jegyzőkönyvileg visszavettük az uradalmat és külön a cukorgyárat. Minden rendben van, sok termény maradt. Pl. 80 q vaj. A visszacsatolt területen nagy az öröm.

Április 16. Leutaztam Sátorhelyre, rengeteg újat hallottam. Olyan nagy volt a zűrzavar, hogy a szerbek semmit sem tudtak elvinni.

Április 18. Azt hiszem, le kell költöznöm Pélmonostorra, amíg újra beindítjuk az uradalom működését. Szívesen segíték, amíg egészségem engedi, és ameddig azt érzem, szükség van rám.

Április 19. Sok izgalom, rengeteg katona, sok igényléssel. Ma kifizetések régi és folyó ügyekben is. Itt maradt két szerb tisztviselő, egész használhatók lesznek. Hét kisasszonyt is felvettünk, sok lesz az írniazó. Nehezen alakul ki az indulás, sok a kapkodás, részemről is.

Április 20. Rengeteg telefonálás, a telefon nagyszerű. Most már a legtöbb helyen van uradalmi ember, nyugodtak lehetünk. Természetesen az átmenet nehéz. A katonaság a környéken még robbantásokat végez, sok akna volt elhelyezve. A posta még nem közlekedik. A munkásházban a szerbek alatt katonaság volt, majd el tudjuk helyezni a munkásokat. Este jöttek az első rendeletek, alkalmaztatásunk 3 hónapra szól.

Június 13. Ma érkeztek a kadétok 340-en, a tanárokkal közel 400-an. Egész napunk ráment. Reggel Braidaföldön voltak, hol az erődítmények robbantását tanulmányozták. Este különvonattal mentek haza.

Június 14. Albrecht Fenséges Úr rám szeretné bízni a kormányzói teendőket. Ahogyan látom a mostani vezetést, így én is tudnám vezetni az uradalmat, de nem kérek belőle, elég volt

egyszer a sok igazágtalanságot végigcsinálni. Nem szeretem az olyanokat, kik semmihez sem értenek, de mindenbe beleszólnak.

Június 22. Ma reggel óta Németország Oroszországgal van háborús állapotban. Bárcsak Magyarország elkerülhetné a háborút, hiszen elsősorban a termést kellene biztosítanunk, ha pedig be kell vonulni, akkor megint sokan fognak elpusztulni.

Június 25. A német-orosz háborúról még mindig nem közölnek semmit.

Június 27. Oroszországgal mi is hadban állunk, és félek, hogy megint bevonulások lesznek.

November 12. G. Károly hívott fel. Jövő csütörtökön lesz a berlini magyar követségen nagy ebéd, és ehhez kellene 15 kg vaj. Megígértem az elküldését.

November 26. Nem hiszem, hogy Németország sokáig bírja a kétfrontos harcot.

December 14. Nagy parádé a városban, az Oroszországból hazajött gyorsdandár fogadása volt a Hősök terén.

1942.

Április 14. Pali fiam alakulata 16-án indul Oroszországba.

Április 22. A Bácskában lehetetlen viszonyokról beszélnek, főképp a németekkel kapcsolatban. Azt hiszem meg fogják még bánni viselkedésüket.

1943.

Február 18. Ma hallottam először, hogy Pali fiam - az országhatáron - egy sebesültvonaton bejött. Kőrösmezőn találkozott vele a hansági szeszfőző mester, ki a frontra volt kiutazóban. Persze a legvadabb hírek terjednek, de a szeszfőző frontra utaztában találkozott a kórházvonattal, ahol beszélt is Palival, és ezt megírta a feleségének Óvárra.

Február 19. A Kormányzóságnál mindent megtesznek, hogy mielőbb megtudjuk, melyik kórházba vitték. A rádióban semmit se hallani az orosz frontról.

Február 26. Bokroshát. Palinak írtam hosszú levelet, amit majd feladok, ha megtudom a pontos címét.

Február 27. Paliról nincs újabb hír.

Február 28. Pár napja teljesen megváltozott a magyar sajtó iránya, aggályaim vannak a háború kimenetele miatt. Csak legalább Palitól jönne már valamilyen hír. A németek oroszországi harcai úgy látom, teljesen bedöglöttek, ennek összeroppanás lehet a vége.

(a korabeli hazai sajtó hosszú hetekig elhallgatta a közvélemény elől a doni katasztrófa hírét, valószínűleg felsőbb utasításra, amikor meg írni kezdtek róla, akkor hazudtak. Arcvonalak kiigazításáról cikkeztek, meg a német és magyar erők sikeres védekezéséről a támadó szovjet haderővel szemben...)

Március 6. Ma tudtam, hogy a szeszmeister nem is láthatta Palit, hanem csak hallotta, hogy Pali ott van a kórházvonaton. Ez nagyon megdöbbenett.

Március 10. Pestről kaptam ma levelet, a szeszmeister tényleg csak mástól hallotta, hogy Pali sebesülten egy pesti kórházba került. Tehát minden remény és kombináció meddő.

Március 29. Napokig nem írtam naplót. Szombaton, 27-én a posta meghozta Ebetfalvi főhadnagy levelét, édes Palikám halála hírét. Az elmúlt pár napban csak nagyon keveset tudtam aludni. A főhadnagy levele sajnos minden homályt eloszlatott. Időre és nyugalomra lenne most szükségem.

Szeptember 1. Kőszeg. Meghallgattam a pápa beszédét, és én is nagyon reményelem, hogy még ebben az évben valahogy befejezik ezt a rettenetes öldöklést.

Szeptember 8. Kedvezően is el tudom képzelni a mi szempontunkból a kibontakozást, csak a jó Isten adjon bölcs vezetőket, illetve a vezetőinknek bölcsességet.

1944.

Március 24. A rádió estefelé mondta be, hogy német csapatok érkeztek Magyarországra. A német katonaság már öt napja itt van. Horthy a főhadiszállásra utazott. Érdekes körülírása ez a megszállásnak.

December 1. Kőszeg. Tegnap már Pécssett jelentették az oroszokat, tehát gondolataim persze sokat időznek Baranyában, hol életem javarészét töltöttem.

December 5. Kislányomnak ma a kaszárnyába kellett menni, árokásási munkákat végeztek. Nem könnyű... Az ész nélkül terjesztett rémhírek ellenére én biztosra veszem, hogy az oroszok elleni vakrémület hamarosan lecsillapodik.

1945.

Július 17. Kőszeg. Lakásunkban változatlan a helyzet - az orosz tiszték itt laknak - de a katonaság nagyon mozog, úgy látszik elmennek.

Július 19. Dacára, hogy biztosra látszott a katonák elmenetele, az őr a helyén ül egész nap, lehetetlen megközelíteni lakásunkat.

Július 23. Az oroszok elmentek, szerencsére semmit sem vittek el.

Július 29. Ma nagy ünnepség a városban, orosz hősi halottak temetése.

Augusztus 27. Egy városi tisztviselővel orosz tiszték jöttek, 3 tiszt fog beköltözni a középső szobába.

Október 4. Az oroszoknak hoztam 2 liter bort 400 pengőért.

November 24. A tiszték elmentek, jött helyettük egy orosz százados, aki nagyon szimpatikus.

November 26. A Vöröskeresztől jött az értesítés, hogy Laci fiam hadifogolyként Moszkvában van.

November 29. Az orosz tiszttól tegnap este nagyon jó német cigarettát kaptam.

December 31. Hajnalban 4 órakor orosz őrzőzár zörgetett. Benéztek a szekrényekbe és elmentek.

A naplójegyzeteket szöveghűen közöltük. Sajnáljuk, hogy könyvünk szűkre szabott terjedelme miatt nem közölhetjük a teljes naplót. Írhattunk volna még az uradalom Trianon utáni állandó pénzügyi gondjairól, a villányi dohánytermesztésről vagy a Sátorhelyre tervezett kendergyárról, ami végül pénzhiány miatt nem valósult meg. Említhettük volna még az uradalom üzleti kapcsolatait Svájjal, Olaszországgal, Ausztriával (Burgenland). Szintén említésre méltó a vajkivitel Dániába, Hollandiába, vagy az időnkénti külföldi állatszállítások. Izabellaföld bérbeadásának tervét sem említettük - egy Pesten élő gróf szerette volna megvenni - ezt viszont a háború meghiúsította.

Izabellaföld...csak mint látványosságot említjük, hogy a majorban 1931-ben a szabadban épített oltár előtt esketett össze két fiataalt a plébános...

Szeretnénk még elmondani, hogy az uradalom és ezen belül Sátorhely sokat köszönhet Stettner Pálnak. Ennek ellenére 1945-ben az új állam - nem vállalva jogfolytonosságot a megszűnt uradalommal - megvonta nyugdíját, több más, egykori uradalmi tisztségviselővel egyetemben...

Stettner Pál

1881. július 26-án született az egykori Szerém vármegyei Bogdanovcén. Bogdanovce,

az egykori Szerém vármegye vukovári járásában található, 1900-ban 808 lelket számláló község. A 808 főhöz 141 lakóház tartozott. A lakók megoszlása: 87 magyar, 169 német, 1 tót, 9 rutén és 542 szerb anyanyelvű. Írni és olvasni saját bevallásuk szerint 424-en tudtak, magyarul is beszélők száma 113.

Elemi iskolai tanulmányai után az eszéki, a vinkovci, a felső-lövői majd a soproni katolikus gimnáziumban töltötte középiskolás éveit. Sopronban tette le érettségi vizsgáját 1900. június 29-én. Ezután egy évet töltött a vukovári uradalom alkalmazásában, mint mezőgazdasági gyakornok. Egy év gyakorlati tapasztalatával felvértelve nyert felvételt a magyaróvári királyi akadémia két esztendő tanfolyamára, ahol 1903. július 25-én sikeresen, jeles eredménnyel diplomázott. Ezután került a belyei uradalomhoz, ahol Pélmonostoron telepedett le. Itt alapított családot, feleségével négy gyermeket - Pál, László, János, Erzsébet - neveltek. Az I. világháborúban 1914. augusztus 10-től 1915. január végéig a szerbiai harctéren, majd 1915. február elejétől 1916. február 25-ig az orosz harctéren teljesített tűzvonalbeli szolgálatot, mint a 78. császári és királyi gyalogezred élelmezési tisztje. A trianoni határ megvonása után a

család Sátorhelyre került. Ekkor már Sátorhely volt a Csonka- Bellye uradalom központja. A családfőt itt nevezték ki a jószágigazgatói beosztásba. Ezt a feladatát nyugdíjazásáig töltötte be. Hosszú éveken keresztül mindennapos feljegyzéseket készített naplója számára az uradalom és Sátorhely ügyes bajos dolgairól. Ezekből a naplóból kiviláglik, nagyfokú munkaszeretete, hogy mennyire szíven viselte a falu és a csonka uradalom sorsát, s hogy mindig a jobbítás szándéka vezette. 1947-ben Kőszegen halt meg, ott is temették el.

IX. Fényképek jegyzéke (mellékelt CD)

17/22 017-Szig/016 JPG

A Kormányzó Úr a parkban felállított sátonnál a vitézavatási ünnepségen

12/15 018-Vegy/010

a tehenészet dolgozói 1942

Elöl fekvő: Kőhegyi Flórián, Farkas János

2. sor: Máder Béla, Fábik Lajos, Hodoscsek Ferenc, Monyoródi Pál, Ivánovics Márton, -.

Középen áll: Kramm Mihály, Szigeti Márton

Hátsó sor: Monyoródi György, Pacza Gáspár, Werner Vince (1946-ban kitelepítették),
Méhész József

2/5 021-+2-k/022 másolata

Tehenek kiterelése a legelőre

4/5 021-+2-k/230 másolata

Híradós katonák a II. világháborúban. Oroszország. Balról a második Farkas Péter sátorhelyi lakos

07/34 011- Régi Sátorhely 006

Frigyes főherceg érkezése a 80. születésnapjára rendezett ünnepségre. Háttérben a kastély keleti oldala

09/34 011- Régi Sátorhely 008

A tejszarnok

10/34 011- Régi Sátorhely 009

A kastély bejárati oldala

26/34 011- Régi Sátorhely 025

Lovasbemutató

31/34 011 Régi Sátorhely 030

A tejsarnok dolgozói 1940-42

Ülnek: Farkas András, Wahr Károly, Koch István

Állnak: Heil Teréz, Mutársics Ilona Szeletics Katalin, Keitz Flórián, -, -. Keitz Anna, Schmidl Rozália.

04/44 015 Ervin MG 1379

A kisvasút Mohács- Sátorhely- Vizslak- Erdőfü útvonala, a megszűnt majorokkal együtt.

05/44 015- Ervin MG 1387

Sátorhely térképeken 1691-1783

3. A korábban említett 1591.évi török térkép után száz évvel, 1691-ben, a török elleni keresztény hadak Mohács és Baranyavár közötti táborozásának helyszínét rögzítő rajz jelent meg. Ezen a közeli Törökdomb szerepel Wachthügel (Ördomb) felirattal. A rómaiak idején a Törökdombon őrtorony állott. (A.jelű térkép)

A következő térkép 1720-1725 között kiadott Comitatus Bacsensis Pars –Bács vármegye része- című kiadvány. Nem tudjuk, hogy a rajzon tisztán látható, templommal jelzett Kölked és Dályok települések miért soroltattak Bács megyéhez. A kettő között nyíllal jelölték a Törökdombot, Solman Tentorii Shanzense: Szulejmán sátrának helye felirattal. (B. jelű térkép)

A harmadik és negyedik térképen szerepel először Sátorhely- Sháturyx és Scaturigo néven- a Törökdomb helyén. Az akkori térképrajzoló elődeink a helyi emlékezetre hagyatkozva- miszerint ezen a helyen állott a szultán sátra-jelölték a Törökdombot a fenti két elnevezéssel. Talán ez lehetett a későbbi Földvár- Sátorhely dilemma eredője, mivel az eredeti Földvár a

Törökdomb és Újistálló melletti, alatti területen létezett. (Ez a C. és D. jelű térkép 1766-1770. között készült.)

Az E. jelű térképen még mindig a Törökdomb mellett szerepel a Satoristi felirat. Ez az elnevezés akkor szakadt el végleg a Törökdombtól, amikor 1780-ban felépül a mai Sátorhely alapját jelentő uradalmi központ, ami az F. jelű térképen már Satoristie névvel jeleztetik. Ez a térkép az első, 1783.évi katonai felmérés eredménye. Ezen világosan látszik az egykori kastély épülete. (Nyíllal jelöltük.)

A G. jelzésű, 1838-as térképen Sátoristyén a Várkastély mellett már 7 másik épület is szerepel.

A második katonai felmérés-1858- térképen már ábrázolják a körülkerített parkot, az egykori tehénistállókat és a sajtodát. (I. jelű térkép)

06/44 015- Ervin MG 1383

A szekesői - mohácsi szandzsák 1591. évi helységei a mai Mohács – Sátorhely - Majs műút útvonallal együtt.

10/44 015- Ervin MG 1391

Sátoristye 1865. évi térképe

Az 1865.évi térképen már látványosan tapasztalható a falu 1780 óta elért fejlődése.

1. számmal jelöltük a központi épületet, a Várudvart, irodát és a tiszti lakásokat.	7. Kis ligeti erdészlak. Hat helyen is fás területek voltak a faluban.
2. Sajtoda, későbbi tejesarnok.	8. Terménytárolók
3. Tehén, ökör és lóistállók.	9. Komlószarító
4. Műhelyek	10. Kápolna
5. Cselédlakások	11. Italmérés
6. Park. Feltűnő a rendezettség, az utak három gócpontban való összefutása és az érdekesen kiképzett parkszélek.	12. Húskimérés
	13. Takarmánykamra
	14. Magtár

11/44 015- Ervin MG 1393

A Monarchia katonai kerületeinek beosztása

12/44 015- Ervin MG 1395

A park mellett elterelni kívánt műút térképe a tervezett templommal 1924

40/44 015- Ervin MG 1453

Béda és Bok térképe

4/4 016-1980/003 másolata

Templomunk színes mozaik ablaka, Izabella főhercegasszony emlékére

38/56 01- temet/M -038

Farkas János, I. világháborús katona

47/56 01-temet/S-005

A régi temető egy síremléke a temető árkában

11/17 02-dokum/ irat-001

A ceyloni küldöttség látogatása iskolánkban. Bejegyzés a naplóban.

02/20 03- fényk/fotó-001

Monyoródi György

06/20 03-fényk/fotó -005

Kresz József

07/20 03-fényk/fotó -006

Farkas József

08/20 03-fényk/fotó -007

Farkas András

09/20 03- fényk/fotó -008

Légvédelmi üteg a 2. világháborúban

10/20 03- fényk/fotó -009

Sebestyén Béla

11/20 03-fényk/fotó -010

Varga Károly

12/20 03-fényk/fotó -011

Szíjjártó János

13/20 03-fényk/fotó -012

Békefi Ádám

17/20 03- fényk/fotó -015

Albertfalvai iskolások 1940-41

Alsó sor= balról a 6. Kiss Gyuláné

2/6 04- Histo/ H-01

A Magyar Hiszekegy és szerzője

5/6 04- Histo/H-04

Részlet a limanowai I. világháborús katonai temetőből

02/99 08- Magdi/F -001

Huszárok az I. világháborúban

Középső sor: jobbról a 3. id. Farkas Péter, sátorhelyi lakos

X. Névmutató

Írásunkban előforduló személyekről gyűjtött néhány adat.

ADY ENDRE 1877-1919

Költő, publicista, a XX. századi magyar költészet forradalmi megújítója. Élesen látó, széleskörűen tájékozott, kitűnő tollú újságíró. Híres verseskötetei: Vér és arany, Az Illés szekerén, A menekülő élet, Szeretném, ha szeretnének, Ki látott engem? Szertelen, szerelemben és italban tobzódó életmódja hamar kikezdte szervezetét, fiatalon, 42 évesen meghalt.

BÁRDOSSY LÁSZLÓ 1890-1946

Évtizedeken keresztül magas kormányhivatalokat töltött be. 1941 áprilistól 1942 nyaráig miniszterelnök. Németbarát politikus. Nevéhez fűződik a Szovjetunió, Anglia és Amerika elleni hadüzenet. 1946-ban a Népbíróság, mint háborús bűnös halálra ítélte.

BIBÓ ISTVÁN 1911-1979

1956-ban Nagy Imre kormányának államminisztere. 1958-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult.

DR. DOKUPIL DEZSŐ

Uradalmi orvos

FALUDI ÁDÁM 1883-1959

Majson született. 1905-ben szentelték pappá. 1918-ban lett Nagynyárád plébánosa, majd kerületi tanfelügyelő, végül kerületi esperes.

FERENC FERDINÁND 1863-1919

Trónörökös. Szarajevóban merénylet áldozata lett. A terrorakció lett az indoka az I. világháború kirobbanásának.

GABRIELLA FŐHERCEGNŐ 1887-1954

Frigyes főherceg leánya. Róla nevezték el a bédai Duna-ágban lévő szigetet.

HENRIETTE FŐHERCEGNŐ 1883-1956

Frigyes főherceg születési sorrend szerinti harmadik leánya.

HABSBURG ALBERT 1738-1822

Szász-tescheni herceg. 1780-tól 1822-ig az uradalom birtokosa.

HABSBURG ALBRECHT 1817-1895

1847-től az uradalom vezetője. Vezetésének idejére esik a cselédség jogállásának megváltozása.

HABSBURG ALBRECHT 1897-1955

Frigyes főherceg egyetlen fia. Apja halála után 1936-ban vette át az uradalom irányítását. Háromszor nősült, második házasságából két kislány született. 1944-ben elmenekült.

HABSBURG FRIGYES 1856-1936

Albrecht főherceg fogadott fia, 1895-től az uradalom birtokosa. A Monarchia területén több birtoka is volt, de a legjobban a sátorhelyi birtokot szerette. 1878-ban vette feleségül Croy Izabella hercegnőt, nyolc leányuk és egy fiúk született. Nevéhez fűződik iskolánk 1901. évi bővítése, ill. új iskola építése. Új templom építésére is ő adott utasítást. Tábornagy. 1874-től a pozsonyi 5. hadtest tábornoka. 1907-től a császári és királyi honvédség parancsnoka, majd 1914-től a Monarchia hadseregének főparancsnoka 1917-ig. Számos kitüntetés birtokosa.

HITLER ADOLF 1889-1945

Világuralomra törő diktátor. 1923-ban bebörtönözték. Fogsága alatt írta meg a Mein Kampf (Harcom) c. eszmei alapvetését, amelyben meghirdette az „alsóbbrendű” népek, zsidóság, kommunisták, cigányok, stb. kiirtását, leigázását. 1945-ben, a háború utolsó napjaiban öngyilkosságot követett el.

HORTHY MIKLÓS 1868-1957

1920 és 1945 között Magyarország kormányzója. Az I. világháborúban a Monarchia haditengerészeténél szolgált. Az összeomlás után a tiszti különítményekből szerveződő nemzeti hadsereg vezetője lett. 1920. március 1-én választották kormányzóvá. A II. világháborút már idős fejjel élte meg. Uralma alatt az ország egyre inkább német befolyás alá került s részese lett a németek támadó háborújának. Időskori politikáját a befolyásolhatóság és a döntésképtelenség jellemezte. Portugáliában, emigrációban halt meg.

HÖCKER FERENC

Frigyes főherceg összes birtokának jószágigazgatója.

HAUPTVOGL ADOLF

Uradalmi intéző, főhercegi felügyelő.

IZABELLA HERCEGNŐ 1856-1931

Frigyes főherceg felesége. Izabellaföld „keresztanyja” . Tevékenyen részt vett a magyar társadalmi életben, művelt, mindenre nyitott asszony volt, az uradalom gazdasági kérdéseiben is nagy jártasságot tanúsított.

DR. JAEGER BÉLA

Uradalmi körorvos, meghalt 1926. április 14-én.

JÓZSEF ATTILA 1905-1937

A két világháború közti magyar irodalom egyik legnagyobb költője. Híresebb kötetei: Nem én kiáltok, Nincsen apám, se anyám, Döntsöd a tőkét, ne siránkozz. 1937. december 3-án egy tehervonat elé vetette magát.

JÁNY GUSZTÁV 1883-1947

Honvéd főtiszt. Négy éven át a tisztképző intézet, a Ludovika Akadémia parancsnoka. A II. világháború idején a második magyar hadsereg parancsnokságával bízták meg. A rosszul felfegyverzett alakulatokat a szovjet hadsereg legyőzte. Jányt 1947-ben a Népbíróság halálra ítélte.

KRISZTINA HERCEGNŐ 1879-1962

Izabella hercegnő és Frigyes főherceg elsőszülött gyermeke.

KOCH EDE c. plébános

Pécsen született 1864. december 21.-én. 1887-ben szentelték pappá. Működési helyei: Bellye, Villány, Pécs, Baranyabán.

KÁROLY KIRÁLY 1887-1922

Az utolsó magyar király. Kísérletet tett a háborúból való kilépésre, különbéke terve azonban kudarcot vallott.

KÓRY JÓZSEF 1897-?

Uradalmi intéző. Óváron gazdasági akadémiát végzett. 1915-ben a 19. vadász zászlóaljban a román fronton harcolt. 1921-től az óvári uradalomban intéző, 1929-től az ormánypusztai, 1932-től a vizslaki intézőséget vezette.

MARIANNA HERCEGNŐ 1882-1940

Izabella hercegnő és Frigyes főherceg második gyermeke.

MÁRIA KRISZTINA 1742-1789

Főhercegnő, Mária Terézia és I. Lotaringiai Ferenc császár leánya, Habsburg Albert felesége. 1780-ban vásárolta meg a bellyei uradalmat. Őt tekinthetjük a mai Sátorhely megalapítójának. Várudvar, tiszti lakások, cselédházak, magtár, stb. építésének kezdete fűződik nevéhez.

MÁTYÁS LAJOS

Főhercegi, uradalmi pallér, építőmester. Templomunk építésének vezetője.

NOTTNY ISTVÁN

Intéző, udvari titkár. Templomunk színes üveglakának tervezője.

MINDSZENTY JÓZSEF 1892-1975

1915-ben szentelték pappá. 1944-től Veszprémi püspök. 1944-ben a nyilasok letartóztatták. 1945-ben a pápa esztergomi érsekké, majd bíborossá nevezte ki. 1948-ban letartóztatták és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1956. október 30-án szabadult.

OLÁH ISTVÁN

Az uradalom számadó csikósa.

RADITS FERENC 1886-1929

Uradalmi jószágfelügyelő.

RÁKOSI MÁTYÁS 1892-1971

A szovjet rendszer kialakítója hazánkban. A hatalom megragadása után a diktatúra vezetője, a személyi kultusz is a nevéhez köthető. Aktív irányítója volt a koncepciós pereknek. 1956 nyarán lemondásra kényszerítették. A Szovjetunióba távozott, ahonnan már nem tért haza.

SAVOYAI JENŐ 1663-1736

Francia hercegi család gyermeke. Tehetséges, képzett katona, tevékenyen részt vett a török kiűzésében. Jutalmul kapta a bellyei - baranyavári területeket.

SCHNEIDER REZSŐ

Az uradalom jószágigazgatója.

SÁRKÁNY BÉLA

Az uradalom műszaki főtanácsosa. Nevéhez fűződik templomunk megtervezése.

SZTÁLIN JOSZIF 1879-1953

1927-től haláláig volt a Szovjetunió teljhatalmú vezetője. Mindenfajta ellenzékkel könyörtelenül leszámolt. A sztálini terrornak mintegy 50 millió áldozata volt. A II. világháború elején szövetkezett Hitlerrel. 1941-ben a németek megtámadták a Szovjetuniót, ettől fogva a szövetségesek oldalán harcolt.

SZOMBATHELYI FERENC 1887-1946

Tábornok, a magyar honvédség vezérkari főnöke. A II. világháború után a Népbíróság tíz év fegyházra ítélte. 1946-ban, máig sem ismert körülmények között, kiadták a jugoszláv hatóságoknak. Halálra ítélték és kivégezték.

TELEKI PÁL 1879-1941

Miniszterelnök. Politikájának homlokterében a revíziós törekvések álltak, de lazítani igyekezett a német függőségen is. Egy ideig ő volt Magyarország főcserkésze. 1941-ben megszüntük a Jugoszláviával kötött barátsági szerződést. Ekkor vetett véget életének.

WAHR KÁROLY 1896-?

Tejcsarnokvezető. Magyaróváron gazdasági akadémiát végzett. Az I. világháborúban orosz fogságba esett, 1922-ben tért haza. 1925 óta a tejcsarnok vezetője, egészen 1944-ig.

ZICHY GYULA

1905-1926 között pécsi püspök. 1925-től kalocsai érsek. Számos iskola, kollégium, zárda és plébánia alapítója.

ZÖLDI PÁL

Az uradalmi kisvasút pályafelügyelője, mozdonyvezető.

XI. Forrásaink

1. A bellyei uradalom leírása, Országos Magyar Gazdasági egyesület Bécs 1883.
2. A mohácsi ferencesek története, P. Dóm Juce O.F.M. Gyöngyös 1943.
3. Baranya megyei Egyházi Hivatal irattára 1875-1885 és 1910-1919 évi okiratok
4. Bártfai Szabó László: Az utolsó emberig, Sinus kiadó Bp. 1988.
5. Fölker József: Mohács története, Mohács város 1900.
6. Galántai József: Az első világháború, Gondolat kiadó Bp. 1980.
7. Honvédelmi Min. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Bp. 2021.
8. Lőrincz Árpád: A kezdetektől a II. világháború végéig, Könyvműhely Miskolc 2014.
9. Mohács emlékezete, Magyar Helikon kiadó Bp. 1976.
10. MDXXVI Mohácsi emlékkönyv, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása 1926.
11. Magyarország története, Kossuth kiadó Bp. 2010.
12. Nemeskürty István: Búcsúpillantás, Szabad Tér kiadó Bp. 1995.
13. Nemeskürty István: Requiem egy hadseregért, Magvető Könyvkiadó Bp. 1978
14. Nagykéri Scitovszky János pécsi püspök: Baranya. Emlékirat 1845.
15. Papp László: Újabb kutatások a mohácsi csatatéren, Különnyomat a JPM. évkönyv 1962.
16. Papp- Fodor- Kitanics- Morva- Szalai- Gyenizse: A mohácsi Törökdomb, Történelmi Szemle c. folyóiratban 2018.
17. Szabó László: Piave 1918, Kossuth Könyvkiadó Bp. 1986.
18. Tanulmányok Mohács történetéből, Polgármesteri Hivatal Mohács 1993.
19. A világháború története 1914-1918, Tolnai Nyomdai és Műi. Kiadó Szekszárd 1928.
20. A sátoristyei - később sátorhelyi - főhercegi róm. kat. elemi iskola Előmeneteli és Mulasztási naplói 1896-1950 között
21. Vt. Horváth Kázmér dr.: Mohács város és környékének útmutatója, MTI mohácsi f. 1926.
22. A História c. történelmi folyóirat egyes példányai 1978-2000 között
23. Rubicon c. történelmi magazin évfolyamai 1989-2021 között
24. A vizsgált korszakban született, és még élő sátorhelyi lakosok emlékezései.
25. Stettner Pál, egykori uradalmi jószágigazgató naplójegyzetei Sátorhely - Kőszeg 1921-44.

XII. Ami írásunkból kimaradt (a következő kötet elé)

Sátorhely, 1956.

A magyar nép 1956-ban nem a szocialista eszmék, hanem azok működtetői, bemocskolói ellen tiltakozott. Tiszta és becsületes szocializmust szeretett volna a nép, senki sem akarta visszaállítani a Horthy rendszert. A munkások fő sérelme az irreális szintre emelt norma volt, de kifogásolták a hatalmasra duzzasztott bürokráciát, és a képesítés nélkül vezető pozíciókba emelt pártkáderek hozzá nem értését. A falvakban a begyűjtési rendszert bírálták, a diákság és az értelmiség pedig a fetiszizált szovjet modell visszautasítását szerette volna elérni. Sátorhelyen 1949. október 31-én alakult meg a Béke Őre Állami Gazdaság, így a begyűjtési rendszer már nem működött, az egyéni gazdák is beléptek az Állami Gazdaságba. Október utolsó napjaiban a pesti események hatására Sátorhelyen is akasztani akartak. Néhány józanabb párttag, és a faluban tartózkodó zalai idénymunkások mentették meg az atrocitásoktól Tóth Vendelnét, a gazdaság igazgatóját. Jellemző az akkori időkre, hogy a három főkolompos, az akasztás kiötlői, az „októberi vihar” elmúltával azonnal beléptek a pártba, megelőzve az esetleges számonkérést. A faluban néhányan nemzetőrséget alakítottak. Másfél héten keresztül minden este elvittek egy volt Wehrmacht katonát, és egy volt csendőrt, de másnap reggel mindig visszahozták őket. Bajuk nem esett. November elején a falu három Csepel-teherautó élelmet szállított a fővárosba. Az iskolában az egyik tanító földhöz csapta az akkoriban minden hivatalos helyiségben kötelezően tartandó kis Sztálin mellszobrot. A falu „rádiója” naponta többször sugározta az Ahogy lesz, úgy lesz című dalt, amit később betiltottak. A rádió egy, a víztoronyra erősített hangszóró volt, amin a templom kántora közölte a napi híreket. Szerencsére a leírtaknál több nem történt közösségünkben...

Jelentés:

„Mohács, 1947. évi június hó 2-án. Jelentem, hogy J. hó 1-én 20 órakor a boki rév járőrszolgálatunk teljesítése alkalmával láttuk (P. J. 27 és K. T. 32 számú) 3 db orosz motor egymás mellé összekötve volt, menetben haladva, közvetlen a Gabriella sziget előtt, három csónakkal az oroszok a vízre ereszkedtek és a csónakokból 6 db kézigránátot a vízbe dobtak. A robbanás következtében megsérült, ismeretlen mennyiségű halat összeszedték és visszatértek a hajójukra.”

Államrendőrség mohácsi révkapitánysága:

„A P. J. 27 és a K. T. 32, két nevet takar járőrszámukkal együtt (az eredeti jelentésben is csak a család, ill. keresztnév kezdőbetűje szerepel) a 3 db orosz motor pedig 3 db kisebb monitort jelent. Csak sejthetjük, hogy az esetnek az oroszokra nézve semmilyen büntetőjogi következménye nem volt, ezt az ügyet is elsimították, mint annyi más, oroszok által azokban az években elkövetett atrocitást.” Az eredeti jelentés múzeumunkban megtekinthető

1937 tavaszán kis sportrepülő landolt a falu határában. Utasai: felsőbányai Bocskay Katalin és Albrecht főherceg. A főherceg mintegy bemutatni hozta menyasszonyát, és ugyanakkor a csonka uradalom központját bemutatta menyasszonyának. Trianon után Sátorhely vált az uradalom központjává. A falu vezetői mellett az iskola tanulói fogadták a vendégeket, kettős sorfalat alkotva - kezükben egy-egy babérággal - amit fejük fölé tartva, diadalívet formáztak. Ezen diadalívek alatt haladtak át a főherceg és menyasszonya.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az állami gazdaságok és erdők területén végzett kiváló munkája elismeréséül a Szocialista Munkáért érdemérmeket adományozza Bauer Lajos traktorvezetőnek (sátorhelyi Béke Őre Állami gazdaság)

Szintén ezt az érdemérmeket kapta Sztárcsevics József, a gazdaság kovácsmestere. Budapest, 1953. április 4.

Az ötvenes évek elején, Sátorhelyen is bevezették a gyapot termesztését, annak ellenére, hogy ennek a növénynek hazánk éghajlata nem volt kedvező, de hát azokban az években szinte minden pártutasításra történt. A párt és maga Rákosi Mátyás mindenhez jobban értett, mint a különböző területeken - építőipar, gépipar, kohászat, stb. - dolgozó szakemberek. Természetesen a párt adott iránymutatást a gyapot öntözési idejére, a gyomtalanításra, a holdankénti termés mennyiségére, a szedés idejére és módszerére. Évente meghirdették az állami gazdaságok gyapotszedő nőinek versenyét, holdankénti 10 mázsás teljesítménnyel. Aki ezt a normát teljesítette, megkapta a „*gyapotszedés mestere*” kitüntető címet. 1952 novemberében ezt a címet érdemelte ki, az országos listán 8. helyezést elérő Paulics Teréz, 15 mázsás teljesítménnyel, 12. helyen végzett Véninger Erzsébet ugyancsak 15 mázsa gyapot megszedésével, öregbítve gazdaságunk hírnevét. Elmondásuk szerint mindketten a gyapotszedés kétkezes szovjet módszerét alkalmazták. Munkájukat a decemberben megtartandó harmadik magyar békekongresszusnak ajánlották fel. Révész Katalin és Faluhelyi Katalin, ormánypusztai lakosok 13. és 14. helyezést értek el ebben a versenyben.

Az emlékkeresztet a hitbizomány alapításának 100. évfordulóján állították fel, ezért is szerepel rajta az 1822. évszám. Sajnos a 2014-ben felújított és átadott emlékkereszt avatásakor ezt a tényt még nem ismertük, ezért hangzott el téves információ az avatási beszédben. A hősi emlékmű bronz domborművét Manno Miltiadész tervezte, elkészítője Nemess György. Utóbbiról semmit sem tudunk. Manno Miltiadész 1879. március 3-án a ma Szerbiához tartozó Pancsován született, korán kitűnt kiváló sporteredményeivel. Úszott, atlétikában a rövidtávon ért el kiváló eredményeket, majd a labdarúgásban ért el kétszeres magyar gólkirályi címet. Kerékpározásban bajnokságot nyert, korcsolyázásban országos csúcsokat állított fel. Egyik legkedvesebb sportjában, az evezésben aratta élete egyik legnagyobb győzelmét, 1906-ban Angliában a híres Molses-regattán legyőzte a későbbi olimpiai bajnokot, majd Ausztria szkiffbajnokságának győztese lett. A sport mellett kitűnő szellemi adottságokkal is rendelkezett. Mint festő, grafikus és szobrász, egyike a legelsőeknek,

aki megérezte a sportban rejlő művészi lehetőségeket. Legnagyobb sikerét 1932-ben a Los Angelesben megrendezett olimpia művészeti versenyei során érte el. Birkózókat ábrázoló kis szobrával ezüstérmét nyert. Meghalt 1935. február 16-án.

Dokumentum a bellyei uradalom visszavásárlásáról:

„Én, Mária Terézia, Isten kegyéből a rómaiak özvegy uralkodónője, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia stb. apostoli királynője, Ausztria királynője, Burgundia vezetője, Erdély nemes fejedelme, Milánó, Mantova, Parma császárnője, Flandria, Tirol habsburg vezetője, Bar és Lotaringia özvegy császárnője, Hetruiaie nemes vezetőnője, stb. A jelenlegi általános körülmények folytán, a hasznosság üdvös szellemében tisztán, érthetően emlékezetbe ajánljuk. Nemes királyi - császári családom úrnője, lányom, Mária Krisztina, Ausztria hercegnője, ki Albert herceg szász-tescheni és sziléziai birtokain szerencsésen uralkodik, ki a magyar királyi ház híveinek asszonya, iránta tett anyai gyengédségem és egyedüli jótéteményem által, anyai szeretetem tanúságtételeként, jóságra és bőkezűségekre való törekvéssel, a jövőben birtokba veszi a teljes és csorbítatlan erősségű Bellye és Baranyavár lakóinak javaira, az okmányt aláírva Bellyével együtt név szerint Kiss- Sziget, Szigetfalu, Mecze és Erdő- Sziget, másrészt hasonlóképpen Baranyavár javaival Kopács, Daróc, Laskó, Királykút erdővel, Csúza, Bodolya, Darázs, Márok, Izsép, Buzoglica másképpen Danovác, Batina avagy Kőszeg a lakossági átkelővel együtt, Lőcs, Monostor, Lippova, Sárook, Bán, Kissfalu, Villány, Mayss, Nyárád vagy Ekement (Nagynyárád törökkori neve) Hercegfalva, Szent- István, Udvard, Keskend, Vörösmarth, Herczeg- Szöllős, Sepse, Dallyok, Szabar, Jenőfalu, Almás, Mitvár, Keskenye, Csatar, Pergenye, Csippogad (Csibogát) Mersa, Földvár alias Sátoristya, Körtvélyes, Ormány avagy Bacsin, Szent- Márton, Vég, Lak, Hally, Csarkan (Sárkány), Géta, Lupovica, Habanya, Szudarás, Nagy – Sziget, Töviskeshát, Fövény-Domb, Nagyaluhely, Szeleskalutyán, Tapolccza, Nagy és Kis- Knicze, Alsó és Felső Battyu, Lajmér, Széleshát, Csákány, Bodorfogallya, Söprős, Bokroshát, Tökös, Kalandos, Kis- Dud, Kormány, Kőröserdőalja, Revenicza és Maylocz, teljesen, minden tekintetben Baranya vármegye lakóinak létfeltételeit is figyelembe véve, egyszersmind kiterjed a jószívűség hasznos szolgálata a föld természetes nyereségeire, a szántóföldnek, a művelt és a parlagon hagyott földeknek, réteknek, mezőknek, legelőknek, erdőknek, hegyeknek, domboknak, szőlőknek, szőlőhegyeknek, nemkülönben a meleg vizeknek, nádasoknak, folyóvizeknek, halastavaknak, halászatoknak, és végül a halban gazdag vizeknek, a piacoknak, hetivásároknak hozamaira, malmoknak, őrlőhelyeknek, vízi szállításoknak, átkelőhelyeknek vámjaira. Bellye és Baranyavár vezetőjének joga szándéka szerint kiterjed a régi állapotban meghagyott határokig, és jogi pártfogójával együtt köteleztetik a lakók életszínvonalának biztosítására. Éppen így, királyi törvényünk szerint kötelezve van a földesúri pallosjogra, Bellye és Baranyavár javainak gyengítőivel szemben. Mária Krisztina, Ausztria hercegnője, egybehangzó megállapodás szerint, személyesen vásárolja vissza a haszonbérletet, felszereléseivel együtt 69 995 forint névértéken, virágzó államkincstárunk hatékony támogatását elnyerve, és a készpénzt azonnal letétbe helyezi.”

Az Úr 1780. évében, május hónap ötödik napján

Ez a dokumentum rövidített változat, a szerződés teljes szövege múzeumunkban megtalálható.

(Albrecht főherceg első felesége a bácskai származású Lelbach Irén volt. A Lelbach család legfiatalabb sarja vette feleségül 1958. március 8-án. Mezei Máriát, kitűnő színésznőket. A főherceg menyasszonya, kit Sátorhelyre hozott bemutatni, Bocskay Katalin. Iskolánkban a tízes évek elején folytatta tanulmányait Bocskay Katalin nevű diáklány, de a két személy esetében csak névazonosság forog fenn. A Lelbach fiút Pásztornak is nevezték, mert nagyon sok védtelen állatot megmentett a pusztulástól.)

Időközben sikerült felkutatnunk a szerbek által megbízhatatlannak tartott 1910. évi, a Magyar Szent Korona országainak népszámlálási adatait. Eme néhány adattal szeretnénk kiegészíteni az előzőeket, összevonva az uradalom, és az uradalmon kívüli nyolc falu adatait. Csak a három legnagyobb népcsoport - magyar, német, szerb - jellemzőit közöljük.

A magyarajkú lakosság az 1900. évtől 1910-ig a 18.098 főről 20.367 főre növekedett. A magukat német anyanyelvűeknek vallók létszáma 14.321 főről 14.269 főre csökkent. A szerbek lélekszáma az eltelt tíz esztendő alatt 5.891 főről 7.315 főre emelkedett. A különbség 1.424 fő, míg a magyar anyanyelvűek növekedése 2.269 fő a tíz év alatt. Ami ennél szembetűnőbb, az a nyelvtanulás, ugyanis az 1900-as népszámlálás szerint, a Baranya vármegyétől elcsatolt területen 25.690 személy beszélt a magyar nyelvet, ez az adat 1910-re 31.203 főre módosult, tehát 10 év elteltével 5.513 fő tanulta meg nyelvünket! Vonjuk le ebből a számból a 2.269, már eleve magyarnak született lelket, még így is marad 3.244 fő, aki szerb, német, stb. születése ellenére megtanult magyarul. Ez a tény jelentékeny haladásnak számít, és úgy gondolom, akkori oktatásunk színvonalát is minősíti. Egyébként a németiség száma országos szinten is csökkent valamelyest, az 1900-as 2.135.181 főt kimutató népszámlálás után 1910-re létszámuk 2.037.435 főre csökkent. Ez a két adat a Horvát - Szlavonországban élőket is tartalmazza. S ha már országos szintű adatok is birtokunkban vannak.... Tudom, sokan lennének kíváncsiak a Trianon előtti utolsó népszámlálás, főképpen Erdélyre vonatkozó mutatói iránt. Senkiben sem szeretnénk fölösleges indulatokat kelteni más nemzetek iránt, csak a szikár tényeket közöljük, ezeken a számadatokon változtatni már nem lehet. Erdély esetében az elcsatolt területekhez 5 528 288 lakos tartozott. Többségben az oláh anyanyelvűek voltak, szám szerint 2.807.474 fő. A magyarajkúak lélekszáma 1.792.882 fő. A német anyanyelvűek 558.783 lelket számláltak, a rutén anyanyelvűek 164.666-an voltak, míg a tót nemzetiség 26.318 fő. A többi 178.165 lakost bolgár, szerb, lengyel anyanyelvűek tették ki, őket külön nem részletezzük. A Romániának jutott 21 vármegye közül 6 megyében – Bihar, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Szatmár és Udvarhely- a magyar anyanyelvűek abszolút többséggel rendelkeztek, ami azt jelenti, hogy a megye összlakosságának több mint 50%-a magyar volt. Ez legjobban Udvarhely megyében mutatkozott meg, ahol a 124.173 összlétszámú lakosságból 118.458 volt magyarajkú. Nagy- Küküllő vármegyében csekély német többséget mutatott ki a népszámlálás, míg 10 megyében a románok (oláhok) rendelkeztek abszolút többséggel. Három vármegye lakossága kevert volt, egyik nemzetiség sem jutott abszolút többségre, míg a huszonegyedik vármegye, Máramaros, azért érdekes, mert jelentős rutén nemzetisége ellenére a románok ezt a megyét is maguknak követelték,

végül a csehek álláspontja győzedelmeskedett. Még egy érdekes eset: Kolozs vármegye sima román többségű volt, de a megye 60.735 magyarjából 50.704 fő Kolozsvárott élt. Az újonnan alakult csehszlovák államhoz 19 vármegye csatoltatott, 3.468.515 lakossal. Itt 5 vármegyében - Esztergom, Gömör, Hont, Komárom, Zemplén - abszolút magyar többség jelentkezett, míg a szlovákok abszolút többségét 8 megyében mutatták az adatok. Pozsony vármegyében a németek voltak többségben. A többi megye kevert lakosságú. Összességében az elcsatolt területeken 1.219.716 lakos volt magyarjából, 1.652.393 tót (szlovák), 232.732 német, 236.080 rutén, 9966 oláh, míg 117.628 lengyel, orosz, stb. anyanyelvű. A magyarságot érintő legigazságtalanabb döntés: A Pozsony vármegyéhez tartozó dunaszerdahelyi járás (Csallóköz) 69 településén élő 33 885 fő közül 33.538-an magyarjábólak voltak, rajtuk kívül 112 német, 88 tót, 2 oláh, 17 horvát nemzetiségű személy élt a járásban, mégis elcsatolták. Még maga Masaryk, cseh elnök is kijelentette: ezt a területet egyszer vissza kell adni Magyarországnak... Aztán minden maradt a régiben.

Ejtsünk néhány szót az uradalommal szomszédos Bács- Bodrog vármegyéről. Területének 75 %-át Szerbiához csatolták a magyarjából lakosság abszolút többsége ellenére. A 650.755 főt számláló népességből 327.966 lakos magyar nemzetiségű, még a németek is többséget alkottak – 160987 fő- a szerbekkel szemben, kiknek összlétszáma 141 880 fő volt. A maradék 19 922 lelket tótok, horvátok, bunyevácok alkották. Ugyanez az arány érvényesült Szabadka városában is. A 94.610 lakosból 55.587 lélek magyarnak vallotta magát... Talán sikerült érzékeltetnünk e néhány adattal, hogy Trianonban igazságos békét teremteni nem lehetett. Örök kérdés marad, ha nincs az I. világháború, ha nincs Trianon, a történeti Magyarország sokféle nemzetisége ellenére egyben tudott volna maradni, vagy ugyanúgy a szétesés sorsára jut, mint 70 évvel később Jugoszlávia? Több helyen, de leginkább Erdély tekintetében igazságos, etnikai határvonalat képtelenség megvonni. Nézetem szerint autonóm Erdélyt kellett volna létrehozni, de hát az fel sem merült a trianoni béke megalkotóiban. Trianon témája kimeríthetetlen. Máig tartó utóéletéről, hatásairól köteteket lehetne írni, de ez most nem feladatunk. Trianon óta 100 esztendő elmúlt. Mindenkori politikai elitünk, azóta sem nézett őszintén szembe a Trianonhoz vezető okokkal. Ma is csak a bennünket ért sérelmekről esik többnyire szó, márpedig ha azokban az időkben a nemzetiségek elszakadni kívántak az anyaországtól, akkor valahol, valamiben mi magunk is hibáztunk velük szemben, és így önmagunkkal szemben is vétettünk...

Alighanem szentségtörésnek minősül, de nem tudom elhallgatni Kossuth Lajos felelősségét a nemzetiségek elszakadási törekvéseiben. Az 1848-as forradalom és szabadságharc kitörését nemzetiségeink is örömmel fogadták, és támogatásukról biztosították a magyar kormányt.

„...*Szent ígéretet teszünk, hogy mi szerbek ezentúl csak egyedül Magyarorszáért és csak a magyarokért élni és halni fogunk.*” Aleksandar Kosztics, Újvidék városának egyik aljegyzőjének kijelentése. Hasonlóképpen gondolkodtak a szlovákok, a románok is, hiszen az osztrák önkényuralom rájuk is ugyanolyan súllyal nehezedett, mint a magyarságra. (Közbevetőleg jegyzem meg, hogy szabadságharcunk egyik legkiválóbb tábornoka, a későbbi aradi vértanú, Damjanich János, szerb származású volt.) A hadseregben ugyanilyen szellemiség uralkodott. Részlet Aulich Lajos hadügyminiszter hadparancsából: „...*Kik*

sorainkban küzdenek közcélunk, a szabadság mellett, akármelyik nemzetbeliek legyenek, testvérekül tekintendők... szigorúan meghagyatik a magyar hadsereg összes parancsnokainak, miszerint idegen ajkú vitézinket, rácokat, tótokat, oláhokat emberséges bánásmód által ügyünknek megnyerni...” Történelmünkben ilyen összefogásra a nemzetiségekkel soha nem volt még példa. Szerb, román, szlovák, magyar együtt harcol az ország függetlenségéért. Lélekemelő pillanat. Emellett a szerbeknek volt egy olyan törekvésük, hogy az országhatáron belül a magyar kormány ismerje el önállóságukat, tehát autonómiát szerettek volna. Ekkor jelentette ki Kossuth a szerb küldöttségnek: „...*Én soha, de soha a magyar szent korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyart, elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, akik más nyelvet beszélnek, de egy nemzetnél több itt nincsen...*” Óriási hiba, végzetes tévedés. Emigrációjában már Kossuth is belátta tévedését, de a nemzetiségek bizalmát többé nem sikerült visszaszerezni. Kossuth érdemei amúgy vitathatatlanok, de a szabadságharc leverésekor kimenekült az országból. Sikerült a maga számára a szabadságharc minden dicsőségét megszerezni, és sikerült a bukás minden felelősségét másra (Görgey) hárítani. Holott Görgey a fegyverletétellel az egyetlen ésszerű dolgot cselekedte. Kossuth nézeteit, terveit - Dunai Konföderáció - aztán az 1850-es évek közepétől számítva túlhaladta az idő. Idehaza a nép körében még élt a Kossuth- kultusz, de külföldön támogatója már nem akadt. A világ nagyhatalmai akkor még a Habsburg birodalom fennmaradását tartották szükségesnek, és Magyarország nem volt világpolitikai tényező. Trianon csírája már az 1848. márciusi törvényekben is fellelhető. Ezek a törvények tartalmazták a modern polgári állam alapjait: jobbágyszabadítás, sajtószabadság, választott hatóságok, az országgyűlésnek felelős független magyar kormány, stb. Csupán egyetlen dolog hiányzott: a nemzetiségek egyenjogúságának fogalma. Nemzetiségeinknek a legteljesebb jogköröket az 1867. évi kiegyezés biztosította, egyenlőnek tekintvén a monarchia valamennyi állampolgárát. Sajnos az egymást követő magyar kormányok ezt nem mindig tartották szem előtt.

1874. augusztus 20.

Állítólagos „hazaellenes szellemű” nevelés miatt a közoktatási minisztérium bezárátja a nagyrócei, majd a turócszentmártoni gimnáziumot.

1875. november 9.

Belügyminiszteri rendelet betiltja a Matica Slovenska szlovák közművelődési egyesület tevékenységét, mondván hogy gyűlöletet kelt a magyar állam ellen.

1904. április 24.

A Bihar megyei Élesden egy népgyűlésen az odagyűlő és szétoszlani nem akaró helyi románok közé lő a csendőrség. Eredmény: 33 halott.

1907. júniustól

A Lex Apponyi féle iskolatörvény következtében jelentős mértékben csökkent a nemzetiségi iskolák száma. A törvény fő célja a magyarosító iskolapolitika volt. A magyar nyelvet a minisztérium által megszabott óraszámokban tanították, és minden tantárgyat úgy kellett oktatni, hogy a magyar nemzethez való tartozás tudatát erősítsék a tanulóknál. Ennek betartását szigorúan ellenőrizték a nemzetiségi iskolákban. Különösen a szlovák és a kárpát-ukrán iskolák száma csökkent jelentősen 10-12 év alatt. Nem cél a nemzetiségeket ért valamennyi sérelem bemutatása, viszont megjegyzendő, hogy ezen sérelmek időnkénti felnagyításában és a nemzetiségek magyar kormány elleni hangolásában olykor-olykor Bécsnek is szerepe volt. Ez leginkább a szabadságharc idején mutatkozott meg, hiszen Bécsnek érdekében állott a magyarok és a nemzetiségek egymás ellen fordítása. Nincs szándékomban párhuzamot vonni - az olvasó ezt már úgyis megtette - az akkori és a mostani történések között. Manapság is ez a folyamat játszódik le, csak a szerepek cserélődtek fel. Lásd: Székelyföld autonómiája. Szeretnék eloszlatni egy tévhitet. A Trianonban elvett területeket száz év után vissza kell adni Magyarországnak. Ez nem igaz. Néhányszor már átolvastam a szerződés szövegét, ilyen kitétel sehol sem szerepel benne. Viszont ami tény: A Trianonban megalkotott államok közül kettő- Csehszlovákia, Jugoszlávia- megszűnt. Mire könyvünk megjelenik, már túl leszünk a trianoni megemlékezéseken. Remélni merem, hogy a „*vesszen Trianon*” rigmusokat harsogók kisebbségbe szorulnak, s ha mégis elhangozna, akkor a kormány és ellenzéke közösen elhatárolódik tőlük.

2021. július 01.